

ЗВО «УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Гуманітарний факультет

Катедра історії

**РОЛЬ ПОЛЬСЬКОГО РАДІО У ФОРМУВАННІ МОЛОДІЖНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ КОНТРАКУЛЬТУРИ У ЛЬВОВІ У 1956-1985 РР.: ПРИКЛАД
ПОЛЬСЬКОГО РАДІО JEDYNKA**

Студентки IV курсу

Групи ГІС 18/Б

Гайдучок Марти Юріївни

Науковий керівник:

доктор іст. наук, професор

Грицак Ярослав Йосипович

Львів 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І	9
РОЗДІЛ ІІ.....	43
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	74
ДОДАТКИ.....	81
Додаток №1.....	81
Додаток №2.....	84
Додаток №3.....	86
Додаток №4.....	89
Додаток №5.....	92
Додаток №6.....	98
Додаток №7.....	102
Додаток №8.....	106
Додаток №9.....	112
Додаток №10.....	119
Додаток №11.....	123
Додаток №12.....	126
Додаток №13.....	129
Додаток №14.....	132
Додаток №15.....	134
Додаток №16.....	137
Додаток №17.....	142
Додаток №18.....	145
Додаток №19.....	149

ВСТУП

Після того, як Львів у 1944 р. остаточно став частиною СРСР, радянська влада доклала усіх зусиль для того, аби перетворити місто на індустріальний центр і побудувати тут “радянський міт”¹. Але протягом 1950-1960-их рр. навіть попри переселення сюди великої кількості росіян, українців, білорусів та євреїв з інших частин Радянського Союзу, Львів зберіг репутацію одного із найменш радянізованих міст республіки². Щобільше, місто перетворилося на так звану “приховану столицю” України, де тенденції Західної Європи мали куди більший вплив, аніж радянські. У Львові прикладом сучасного цивілізаційного способу життя був радше Відень, аніж Москва³, молодь підхоплювала модні тенденції, музичні новинки та літературу саме із Заходу. І це попри те, що радянське суспільство було поза “залізною завісою”.

Врешті, “залізна завіса” могла створити фізичну стіну між радянським суспільством та зовнішнім світом, однак були речі, які стіна зупинити не могла - контрабанда, родинні зв'язки у Польщі, і що найголовніше у контексті цього дослідження, - радіохвилі. Саме західні радіохвилі дозволили львів'янам відчувати себе дотичними до світової культури: через так звані “ворожі голоси”, як-от Радіо Вільна Європа чи Голос Америки, можна було почути новини, через програми на радіо “Luxembourg” чи BBC дізнатися останні новинки у світі музики. Однак західні станції радянська влада намагалася заглушити, що вдавалося з перемінним успіхом і через специфіку радіохвиль та їх приймання, і через наполегливість тих, хто за всяку ціну хотів почути голоси із Заходу. На щастя для львів'ян, було ще одне джерело інформації, яке радянська влада навіть не намагалася глушити - це були польські радіостанції, які через близьке географічне розташування Львова до

¹ Матюхіна О. Советський Львів // Краків і Львів у європейській цивілізації / За ред. Я. Пурхлі. Краків, 2004,

² Грицак Я. Львів – місто у центрі Європи // Краків і Львів у європейській цивілізації / За ред. Я. Пурхлі. Краків, 2004, с.27

³ R. Szporluk, The Soviet West, or Far Eastern Europe? // Russia, Ukraine and the Breakup of Soviet Union / ed. by Szporluk R. Stanford University: Hoover Institutional Press, 2000. С. 259-277 с. 268

кордону, без проблем можна було слухати. ПНР була соціалістичною країною, а тому її радіостанції не повинні були загрозувати радянській владі та розглядатися ворожими. Однак Польща протягом періоду відлиги, завдяки правлінню Владислава Гомулки, була набагато більш ліберальною, ніж інші держави соціалістичного табору. Населення Польщі мало можливість подорожувати в інші країни, а ще споживати західну культуру фактично без перепон. У контексті музичної культури Польща змогла не лише ментально підхоплювати тенденції західної Європи та вільно продавати вінілові платівки, але й творити свою музику, яку із задоволенням слухала молодь як Польщі, так і Львова. Як наслідок, через польські радіостанції, зокрема через Першу програму польського радіо (“Jedynka”), львів’яни слухали не лише американський та британський рок-н-рол, що у період відлиги перебував на піку популярності, але й польський біг-біт.

Польська музика сприймалася майже на рівні із західною - настільки якісною вона була. А ще, для львів’ян, вона була ближчою, ніж західна. Річ була у польській мові, яку у Львові розуміли майже ідеально, навіть якщо ніколи навмисно її й не вивчали. Мова дозволяла сприймати текст пісень, що відгукувався львівській молоді через схожість історичних контекстів. Врешті-решт, у своїх піснях польські гурти описували досвід молоді у державі Східної Європи, а тому українці відчували, що і в соціалістичній Польщі, і в Радянському Союзі підліткове життя дуже подібне.

Досвід молоді є визначальним у цьому дослідженні. Саме молодь є головним споживачем усіх новинок у сфері культури, у цьому контексті - у сфері музичної культури. Саме вона, через підлітковий максималізм, потребу для самовираження, бажання протесту, не просто швидко засвоює усе нове, вона ретранслює це у щось близьке і важливе для себе, у щось, де її зможуть почути й зрозуміти, - у молодіжне середовище. Молодіжна культура завжди існує в опозиції до старшого покоління, це завжди прояв бунту та відокремленості. За словами Алана Маккі, що дослідив

особливості сучасного публічного простору, “молодіжна культура є пристрасно політичною, зневажливою до традиційної політики, сексуалізованою та відмовляється від відкритої серйозності⁴”. Звичайно, що молодіжні середовища бувають різними, тому у цьому дослідженні до уваги береться молодіжна музична контркультура.

У контексті цього дослідження, контркультурою вважається радикалізоване середовище опозиції до масової культури. Масова культура у цьому випадку, була прорадянською. Це була російська чи польська естрада у Львові чи Польщі відповідно, яку творило старше покоління, не орієнтуючись на інтереси молоді. Контркультура є частиною ширшого явища - альтернативної культури, яка, окрім контркультури, містить у собі ще й субкультури: хіпі, панки тощо.

У середовищі музики, рок став інструментом контркультури, її головним голосом. Саме рок-музика, її тексти, поведінка виконавців, ідеї та середовище, у якому вона розвивалася, посприяла тому, що рок об’єднав середовища абсолютно різних молодих людей, які поступово ставали все більше політизованими. У цьому дослідженні ця політизація простежується через появу дисидентських ідей у львівської молоді, що слухала польську та західну музику і починала задумуватися про те, чому українська музика не може бути такою ж прогресивною і якісною. Окрім цього, концепт політизації помітно й у ретельнішому ставленні до текстів музики, фільтруванні того, що підтримує радянську ідеологію.

Важливо також і визначити термін “молодь”, який регулярно використовується у тексті. Різні дослідники дуже по-різному визначають вік, який вписується у термін “молодь”. Наприклад, Ричард Дьонізіак визначає молодь як людей віком 16-25 років⁵, у той час, як Єжи Вертенштейн-Жулавський визначає дві

⁴ McKee A. *The public sphere: An introduction*. New York: Cambridge University Press, 2005. 260 c. c.25

⁵ R. Dyoniziak, *Wprowadzenie do: Młodzież epoki przemian. Z badań polskich socjologów*, pod red. R. Dyoniziaka, Warszawa 1965, s. 12; por. też: idem, *Młodzieżowa „podkultura”, „Kultura i Społeczeństwo” 1962, nr 2, s. 171-186*

категорії - від 15 до 18 р., і від 19 до 25⁶. З міркувань практичності і спогадів респондентів дослідження, молоддю я визначаю людей віком переважно від 14 до 21 р. Саме у цей період респонденти зазвичай позиціювали себе як “молодь” і найбільше долучалися до формування контркультури. Зрештою, через те, що хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1956 до 1985 р., то покоління молоді встигло змінитися кілька разів.Є. Вертенштейн-Жулавський на прикладі ПНР виділяє чотири основні покоління молоді, які по-різному впливали на музичний простір: це повоєнне покоління, покоління 1968 року, Солідарності та воєнного стану⁷.

Це дослідження є продовженням і логічним підсумуванням двох попередніх курсових робіт на дотичні теми:

Вплив радіо «Люксембург» та радіо ВВС на радянську молодь у 1960-1985 рр.: приклад Львова (2021)

Культура прослуховування та розповсюдження західної музики серед львівської молоді в 1956-1985 роках (2020)

Тому у цьому дослідженні як джерела використовуються також записи інтерв'ю із попередніх років.

Історіографія цієї теми складається з двох частин. Праця Анни Адзіковської-Чубай⁸ є на сьогодні найповнішим дослідженням про покоління польської молоді у цей період, однак воно обмежується середовищем Польщі. Особливості польської молоді оглядав також і дослідник Том Джунес⁹. Про середовище Львова такого дослідження до цього не було, однак особливостями розвитку львівського

⁶ J. Wertenstein-Żuławski, *Między rozpaczą a nadzieją, Rock. Młodzież. Społeczeństwo*, Warszawa 1993, s. 6

⁷ Там само. с.5

⁸ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u: O paradoksach współistnienia*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. 2011. 355 с.

⁹ Junes T. *Facing the Music. How the Foundations of Socialism Were Rocked in Communist Poland // Youth and Rock in the Soviet Bloc: Youth Cultures, Music, and the State in Russia and Eastern Europe / Edited by William Jay Risch*. - London: Lexington Books, 2015.

культурного середовища вже займалися такі дослідники, як Вільям Ріш¹⁰ та Роман Шпорлюк, що і визначив “дивну поведінку Львова”¹¹. Окрім цього, вплив західної музики на львівську молодь вивчив Володимир Окаринський¹². Молодіжне середовище іншого радянського міста, Дніпра, дослідив Сергій Жук¹³, а радянської росії та інших країн соціалістичного блоку - Тімоті В. Райбек.¹⁴

Актуальність теми полягає у спробі визначити, що вибудувало автентичну українську музичну культуру у Львові в останні періоди існування Радянського Союзу. Сьогодні Україна перебуває у стані повномасштабної війни з росією і питання про різницю культур, позбавлення українців від меншовартості, яка переслідувала нас протягом довгого часу, звучать особливо гучно. Саме тому важливо ще раз оглянутися назад, щоб побачити, які впливи визначили нашу культуру і з чого вона складається насправді.

Метою роботи є дослідження впливу польського радіо “Jedynka”, його програм, а тако окремих польських виконавців та гуртів на львівське середовище, для того, щоб простежити, що саме визначило польську культуру як близьку і важливу для Львова.

Об’єктом роботи є львівське середовище контркультури, *предметом* є Перша програма польського радіо.

Хронологічні межі: 1956-1985 рр. Від початку польської відлиги та приходу до влади Владислава Гомулки та до приходу до влади Михайла Горбачова, початку

¹⁰ William Jay Risch. The Ukrainian West. Culture and the Fate of Empire in Soviet Lviv. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts London, England 2011.

¹¹ Szporluk R. *The Strange Politics of Lviv: An Essay in Search of an Explanation // Russia, Ukraine and the Breakup of Soviet Union / ed. by Szporluk R. Stanford University: Hoover Institutional Press, 2000. С. 299-319*

¹² Okarynskyi V. Rock music in everyday life of youth in Western Ukraine under the Soviet regime (1960 – early 1980s)//Oriens Aliter: Journal for Culture and History of Central and Eastern Europe. 2/2015. Prague, 2017.

¹³Sergei I. Zhuk. Rock and Roll in the Rocket City. The West, Identity, and Ideology in Soviet Dnipropetrovsk, 1960-1985. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press, 2010. 440 с.

¹⁴ Ryback T. W. Rock around the bloc: a history of rock music in Eastern Europe and the Soviet Union. New York : Oxford University Press, 1990. 272 с.

політику перебудови й гласності й послаблення радянського контролю над усіма сферами життя.

Географічні межі: середовище міста Львова та Польської Народної Республіки.

Основним використаним *методом* під час роботи був метод усної історії. Використовується також історично-порівняльний метод через пошук спільного та відмінного між особливостями розвитку млодіжної контркультури у ПНР та у Львові.

Джерельною базою є усні інтерв'ю з людьми, що жили у Львові та слухали програми радіо “Jedynka” (скрипти див. в Додатках). На основі зібраних інтерв'ю та літератури у цій роботі здійснено спробу змалювати середовище контркультури у Львові та визначити вплив польської контркультури та масової культури, проаналізувати окремість Львова у цьому середовищі.

Робота складається з *двох розділів*. У *першому розділі* мова йде про особливості поколінь, що розвивали власну молодіжну культуру у вибраній період, проаналізовано роль концертів, створення гуртів, ставлення батьків та визначальних для періоду суспільних подій, як-от “празької весни” та “Солідарності”. *Другий розділ* зосереджується саме на радіопрограмах радіо “Jedynka”, особливостях прослуховування, як-от, різновидах радіоприймачів, часу прослуховування, середовищах, у яких слухали, та рівнях сприйняття музики.

РОЗДІЛ І

ПОЛЬСЬКЕ ТА ЛЬВІВСЬКЕ КУЛЬТУРНІ СЕРЕДОВИЩА У 1956-1985 РР.

*..І ніби чудо польське радіо,
Нам відкривало той незнаний світ..
Андрій Кузьменко «Старі фотографії»*

1.1. Особливості «відлиги» для ПНР та Львова

Смерть Йосифа Сталіна і початок “відлиги” означав хоч і не знищення, але послаблення рис тоталітарного режиму як у радянських республіках, так і у країнах соціалістичного табору, зокрема в УРСР та Польській Народній Республіці (ПНР). Суспільно-політичні реформи для українців та поляків частково збігалися: амністія засуджених, демократизація, нове політичне керівництво, більша кількість можливостей для професійного розвитку тощо. Однак настрої всередині суспільств були дуже різними - і найкраще вони втілювалися у молодих поколіннях. Саме молодіжне середовище залишалося найбільш вразливим та критичним до всіх суспільних змін, навіть тоді, коли зміни не стосувалися його напряму¹⁵. У контексті “відлиги” молоді покоління зайняли ще одну виняткову роль - вони створили абсолютно нову модель поведінки, нові тенденції, пов’язані зі світоглядом, ставленням до ідеології, освіти, старших поколінь, вільного часу. Такі зміни спровокувала глобалізація, економічне зростання, спроба лібералізації комунізму та і врешті, сильні відмінності не лише між поколіннями дітей та батьків, але й між тими поколіннями, чий підлітковий вік припав на середину 1950-их і 1960-их рр.

Визначальною подією для “відлиги” стала промова Микити Хрущова на XX з’їзді КПРС про злочини Сталіна та розвінчання “культу особи”. Саме ПНР стала першою країною Східної Європи, де поширили цю промову, а результатом цього

¹⁵ Каганов Ю. Інакомислення молоді в УРСР 1950–1970–х рр. як виклик ідеологічній єдності радянського суспільства // *Гілея: науковий вісник*. №129, 2018, с. 50-55. С. 51

стали значні успіхи в реабілітації репресованих Врешті, у квітні 1956 р. парламент оголосив амністію для політичних в'язнів, і вже до червня того ж року випустили понад 28 тисяч осіб¹⁶. Основними тенденціями соціалістичної Польщі під час “відлиги” було засудження політичних репресій, прагнення відновити суспільну роль католицької церкви та гарантії політичних прав¹⁷. У Польщі, як і в інших країнах соціалістичного блоку, початок десталінізації спровокував антикомуністичні протести, почалася активна критика “помилок і перегинів”. Критика старої влади владою новою певним чином послабила вузол на мотузках, які не дозволяли будь-якої критики до 1956 р. В результаті, громадяни все частіше почали висловлювати свій протест у політиці, громадському та економічному житті. І протести ці були вкрай різними: у ПНР інтелігенція протестувала за допомогою виступів та творів, а робітники - через мітинги, страйки та демонстрації¹⁸. Наймасовішими стали робітничі антиурядові виступи у Познані у червні 1956 р., що розпочалися як мирні виступи, але в результаті яких загинуло кілька десятків людей. Виступи в Познані, нехай і були придушеними, але запустили своєрідну ланцюжкову реакцію, яку підхопили угорці у жовтні того ж року, розпочавши Угорську революцію. У випадку ПНР ланцюжок цих подій продовжили масові виступи та демонстрації по всій країні 17 жовтня, під час яких звучали гасла про відставку попереднього керівництва Польської об'єднаної робітничої партії (ПОРП), виведення радянських військ з території Польщі та встановлення рівноправних відносин між країнами соціалістичного блоку, за допомогою яких Польща змогла б йти до соціалізму власним шляхом. Окрім цього, на виступах звучали й вимоги щодо перегляду кордону до його довоєнного стану¹⁹.

¹⁶ Лапшин І. Становлення та розвиток політичної опозиції в Польщі 1945-1989 рр. // *Zbiór raportów naukowych*. Zbiór raportów naukowych. Nauka dzisiaj. Oferty. (29.11.2014 - 30.11.2014). Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2014. С. 16-19. с.16

¹⁷ Малежик Д. Участь студентства в опозиційному русі 1956 р. в Польській Республіці // *Регіональна політика: історичні витоки, законодавче регулювання, практична реалізація* [зб. наук. пр.]. Вип. II, Київ, 2016. С.144-146. с.145

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

Усі ці події стали початком для “польського жовтня”, маленької революції, внаслідок якої до влади в державі на посаду Першого секретаря ЦК ПОРП прийшов раніше засуджений Владислав Гомулка.

У контексті Польщі важливо те, що соціалістичний табір перш за все залежав від центру, тобто від Радянського Союзу. Польща спостерігала за змінами, за послабленням терору, за реабілітацією ув'язнених і за судом над Берією і могла наслідувати цю політику, але лише у дозволеній мірі змін²⁰. Саме тому польська відлига була дуже специфічна - Владислава Гомулку підтримали й розпочався період розбудови соціалізму, однак його особливого підвиду - польського соціалізму. Ситуація в Польщі під час відлиги була кращою, аніж у більшості інших країн, відрізаних “залізною завісою”: після жовтня 1956 р. настільки серйозних репресій, які під час повстань “польського жовтня” більше не траплялося, розпочали реабілітаційні процеси, особливо для кіл Армії Крайової, піднялися зарплати²¹. У ПНР виключили радянських офіцерів з Війська Польського, усунули більшість секретарів, повернули назад в університети викладачів, яких звільнили у період польського “нового порядку” у 1948-1956 рр²². Водночас з цим, у ПНР все ще існувала загроза повторити долю Угорщини, тому ніяких радикальних і швидких змін не наступало, і молодь та інтелігенція, які так підтримували В. Гомулку, почали сумніватися у його здатності лібералізувати Польщу.

У Польщі, внаслідок демократизації суспільства, роль головної опозиції зайняло студентство та інтелігенція, що боролися за подальшу демократизацію у державі та збільшення прав для поляків. У випадку цієї держави дуже помітний один неймовірно важливий аспект - це різниці між поколіннями. Умовно, у цьому контексті можна виділити кілька поколінь, що різняться між собою ставленням до

²⁰ Шваб Л. Громадянське самовираження поляків в умовах тоталітаризму (1953–1956 рр.) // *Етнічна історія народів Європи* №22, 2007. с. 55-60. с. 58.

²¹ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u: O paradoksach współistnienia*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. 2011. с. 99-100

²² Gella A. Student Youth in Poland: Four Generations 1945-1970 // *Youth & Society* №:6(3), 1975. С.309-343. с.321

зовнішнього світу, батьків, освіти, культури та політики. І ці покоління змінюють одне одного, залишаючи певні стандарти, що неодмінно змінюються з часом. Так, повоєнні покоління, чия юність припала на 1945-1956 рр., опинилися у періоді загострення класової боротьби, що розпочався після закінчення Другої Світової війни. Ця молодь вимушена була подорослішати дуже швидко, оскільки їхній світ дуже різко змінився - із воєнного на мирний, але із постійним страхом, що був закорінений не тільки в життя молодих людей, але і їхніх батьків. Рівень життя був дуже низьким, була проблема із квартирами, окрім цього велася серйозна агітаційна компанія - у ПНР встановили "новий порядок", що мав допомогти побудові справжнього соціалізму²³. Люди слідкували один за одним, а побутове життя політизувалося: у школі, на роботі, у пресі та літературі. З усім тим, держава долучалася до виховання молоді: саме у наступних поколіннях вбачали форпост для майбутньої революції та врешті, у перше десятиліття після війни комунізм зі своїм динамізмом завдячував молоді, яка відчула себе революціонерами, тому що молодіжні організації брали участь у виборчій кампанії, допомагали у земельній реформі та націоналізації промисловості²⁴. Окрім цього, освітні середовища початкових та старших класів у школах були сильно корумпованими - вчителі часто йшли на співпрацю з партією у вихованні учнів через низькі зарплати. Саме тому уроки історії, як сучасної, так і давньої, були далекими від реалій, а почута інформація так сильно відрізнялася від того, що діти чули вдома, що освіта просто почала втрачати свою вартісність²⁵. Молодь, особливо з нижчих прошарків суспільства, не була зацікавлена у здобутті вищої освіти - особливо, у галузях гуманітарних чи соціальних наук. Звичайно, це можна дуже просто пояснити, оскільки це все було дуже класичною ситуацією сутичок батьків та дітей, де батьки

²³ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u: .. c.79-82*

²⁴ Там само.

²⁵ Gella A. *Student Youth in Poland..c.321*

бажали для своїх дітей освіти, що потенційно зможе допомагати добре заробляти - у післявоєнний період це політехнічні інститути із технічними спеціалізаціями²⁶.

А проте, цілковитої влади над молодим поколінням здобути комуністичній партії не вдалося, як і інформаційної ізоляції - опозиція режиму серед молоді існувала у найрізноманітніших проявах. Молоді люди створювали власні закриті студентські організації, де організовували ініціативи, націлені на протидію режиму: вони здирали агітаційні плакати, поширювали власноруч зроблені листівки натомість. Створювали гуртки з вивчення історії, оскільки не довіряли сказаному на уроках. Для цього діставали довоєнні підручники й займалися самоосвітою. Така діяльність була дещо безпечнішою - вона була прихованою, обмеженою. Натомість були й радикальніші дії: молодь збирала зброю і відмовлялася співати молодіжний гімн. Врешті-решт, не можна забувати і про унікальність польського суспільства, що тісно пов'язане з католицькою церквою. Тож навіть у післявоєнний період однією із форм протесту, не тільки морального, але й політичного, була і молитва²⁷.

Проте, названі форми опору зазвичай були досить локальними. Був ще один елемент, що постійно вважався досить опозиційний - це прослуховування іноземного нерадянського радіо. Поляки всіх прошарків суспільства слухали західні радіостанції, мали доступ до американських новинок популярної музики й джазу²⁸. Складно сказати, як саме музика, а зокрема рок-н-рол, знайшов простір для розвитку у повоєнній Польщі й щобільше, перетворився на один з основних елементів масової культури. Економічні зміни, різниця у покоління батьків та дітей, поява у молоді вільного часу та власних грошей і врешті зміна ставлення до самих себе - усе це створило дуже виняткову ситуацію у суспільстві, через яку молодь стала його важливою частиною.

²⁶ Там само.

²⁷ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u*: ...с.88-89

²⁸ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u*: ...с.52-53

1.2. Особливості молодіжного середовища у 1956-1965 рр.

Наступне покоління, ті, чия юність припала на 1956-1965 рр. дуже відрізнялося від своїх попередників, хоч і звичайно, вони між собою взаємодіяли, особливо в інтелектуальних середовищах. Вища освіта у цей період врешті стала масовою - і вона не зупинила процес деморалізації та розбещення молоді інтелігенції²⁹. Зрештою, саме у період “відлиги” Польща отримала доступ до тих культурних цінностей, що були за “залізною завісою” - і зокрема до питань сексуальності та кохання. Сексуальні революції, що поширилися західноєвропейськими країнами у 1960-их рр. знайшли свій відгомін і тут - відбувалися публічні обговорення сексу, а разом із цим все більше загострювалася криза традиційних систем цінностей та соціальних зв'язків. Зрештою, радикальні молодіжні ідеї про створення комун та вільного кохання лякали старше покоління, а вони своєю чергою неодмінно пов'язували розпусту з рок-н-ролом, тим самим тільки закріплюючи у свідомості уже класичне “секс, наркотики й рок-н-рол”. Цікаво й те, що у Львові цей погляд на синонімічність рок-музики та розпусти також існував, і допомагав у створенні образу “загниваючого розпусного Заходу”, у якому обов'язково присутні вільна любов, марихуана і рок-н-рол³⁰. У випадку Львова це уявлення перетворювалося в інструмент, що мав на меті утримати дітей від прослуховування західної музики, адже вона була “чужою і не нашою”. Така аргументація про “не нашу музику” велася і в медійному просторі, і як засіб виховання дітей вдома.³¹

Основою цього покоління відлиги стала освіта. Як уже згадано, нарешті вища освіта стала явищем масовим і популярним. Найбільш характерним був розвиток технічних напрямків, але і гуманітарні науки почали розвиватися більше, аніж це було до 1956 р. Цей розвиток освіти був відчутним й у Львові. Згідно з показниками

²⁹ Gella A. Student Youth in Poland...c.322

³⁰ Усне інтерв'ю з Оленою Джеджорою. Львів, травень 2022. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.

³¹ Там само.

опитуваного населення Львова у 1994 р., де більшість опитаних (67,4%) була у віковому проміжку від 30 до 59 років, 30,8% відповідей про освіту зазначили, що мають повну вищу освіту і цей варіант відповіді був найпоширенішим³². Врешті, період другої половини 1950-их та 1960-их не лише на території Східної, але й Західної Європи виокремився як період відновлення і перевершення рівня довоєнної економіки, а також і періоду, коли з'явився соціальний захист та безліч можливостей для роботи після отримання освіти. І робота ця була не виснажливою фізичною працею, а перспективнішим заняттям, безпосередньо пов'язаним із сферою навчання. Звичайно, що такі можливості тільки стимулювали розвиток університетської освіти: у країнах Заходу число студентів збільшилося у 2-3 рази, зокрема в УРСР - від 400 тисяч до 800 тисяч студентів (у період 1960-их рр.)³³. В результаті, розвивалася і нова свідомість - так, студенти університетів в УРСР, а особливо Львова, відрізнялися від власних батьків більшим індивідуалізмом, вони мислили ширше, бо вирости в зовсім інших реаліях, поступово розуміли, що радянська система лише сковує їхні можливості і не може нічого запропонувати через свою тоталітарність. І саме тому ця молодь опиралася на європейську культуру - через західні радіостанції, родичів закордоном, з якими з 1960-их рр. з'явилася нагода відновити листування тощо³⁴. З усім тим, існував і дещо інший наслідок розвитку освіти: у 1960-1970-их рр. виявилось, що молоді стало настільки багато, що для неї бракує простору – це спровокувало і кризу освіти, і безробіття серед випускників, і досить серйозний соціальний тиск на молодь, у якої склалося враження, що для неї просто немає місця у суспільстві³⁵. Саме через те, що ця молодь протягом довгого часу не могла брати активної участі в суспільному житті,

³² Грицак Я. Історія двох міст: Львів і Донецьк у порівняльній перспективі // *Україна модерна*. 12(2), 2007. С.27-60. с.47-48.

³³ Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 408 с. с.324-325.

³⁴ Матюхіна О. Советський Львів // *Краків і Львів у європейській цивілізації* / За ред. Я. Пурхлі. Краків, 2004, с.134

³⁵ Brake M. *Comparative youth culture: The sociology of youth cultures and youth subcultures in America, Britain and Canada*. Routledge, 2013. с.30

вона зробила основним місцем своєї діяльності сферу культури, зокрема музику, особливо, рок-н-рол.

Повертаючись до середовища Польщі, то “маленька стабілізація”, яку влаштував В. Гомулка, створила невизначеність у суспільстві: з одного боку, у побутовому житті люди жили краще, була робота, з іншого боку - умови життя були складними, не вистачало квартир, та і держава дозволяла громадянам більше, лише розраховуючи на їхню пасивність, зокрема політичну³⁶. У молодіжному середовищі настав бум - насправді, буквально, тому що покоління бебі-буму, тобто дітей, що з’явилися на світ внаслідок різкого збільшення рівня народжуваності одразу після закінчення Другої Світової війни, почало вступати у підлітковий період. Офіційні настанови партії повинні були контролювати навіть найменші кроки молодого покоління - від зовнішності й до освіти, але оскільки все ж відбувалася лібералізація польського суспільства, то до молодих осіб ставилися не так серйозно, як могли б. Світ молоді ділився на дві частини - світ студентський і світ комуністичний: молодіжні гуртки діяли на культурному та політичних рівнях, поєднуючи партійне з юнацьким. Студенти зустрічалися у «Гібридах», одному з найстарших студентських клубів у Польщі, танцювали, слухали джаз, дивилися допрем’єрні покази, організовували поетичні турніри, проводили Національний культурний фестиваль студентів у 1959 р.³⁷ - вони робили усе те, що робить молодь у ХХІ ст. з різницею у тім, що за вихід за межі дозволеного у ті часи можна було з легкістю втратити роботу чи місце навчання, позбутися можливостей для побудови кар’єри чи виїзду з країни тощо.

Як частина політики “відлиги”, колишні редактори тижневика “Універсальний” (“Tygodnik Powszechny”) Єжи Турович та місячника “Знак” (“ZNAK”) Єжи Радковські повернулися з ув’язнення і відновили роботу видань

³⁶ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u...* c.117

³⁷ Там само... c.121

продовживши поширення католицьких ідей в інтелектуальних середовищах³⁸. Своєю чергою студенти активізували рух клубів у великих містах Польщі - це було вперше, коли після війни молодь могла діяти спонтанно. Одним із перших таких клубів став “Клуб кривого колеса” (ККК), що з’явився ще у 1955 р. і складався з молоді інтелігенції на чолі зі старшим поколінням студентів - першим повоєнним поколінням. Зазвичай учасники цих клубів були дітьми вищих партійних чинів, інтелігенції чи політиків, а тому їхнє політичне залучення у суспільство розпочиналося ще у школі. Ця молодь була освіченою, матеріально забезпеченою та соціально захищеною через зв’язки своїх батьків, а тому могла дозволити собі навіть досить радикальні висловлювання³⁹. Так, наприклад, “Клуб кривого колеса” організував дискусійні клуби, у яких в неформальній обстановці спілкувалися представники науки та мистецтва. Досить швидко ККК отримали підтримку лівого радикального тижневика “Po prostu”, і група талановитої молоді з дискусійних клубів стала частиною редакції тижневика. “Po prostu” був найрадикальнішим лівим виданням у Польщі часів відлиги, у якому молода інтелігенція критикувала політичну систему ПНР. Видання було антисталінським та продемократичним, а проте, ідея того, що держава має бути соціалістичною, навіть не підлягала сумнівам. Ревізіонізм групи молодих студентів перетворила їх на перших популярних комуністичних героїв країни. Редакція тижневика дуже добре характеризувала особливості молодіжного середовища Польщі у часи відлиги - це справді було перше покоління, що могло діяти спонтанно та навіть різко висловлюватися, але у цих молодих людей було глибоке відчуття самоцензури, і межі того, що можна висловити, а що ні. Однак, представники цього руху не були середньостатистичними студентами. Як уже зазначено вище, це були діти вищих прошарків суспільства, а тому вони ніколи не виступали проти фундаментальних принципів соціалізму чи марксизму. Вони хотіли гуманізувати радянський

³⁸ Лапшин І. Становлення та розвиток політичної опозиції в Польщі... с.17

³⁹ Gella A. Student Youth in Poland.. с.23

комунізм і використати його для того, аби Польща могла розвиватися самостійно, у власному темпі⁴⁰.

Вони вимагали реабілітації Армії Крайової та Варшавського повстання і засуджували Спілку польської молоді⁴¹ (“Związek Młodzieży Polskiej”) - молодіжну організацію, від часів свого заснування у 1948 р., займалася вихованням соціалістичної молоді в інтересах партії й від чийх рекомендацій залежало майбутнє підлітків - рішення щодо вступу до університету без екзаменів тощо⁴². “Po prostu” змогли зацікавити не тільки молоде покоління, таких же студентів, як і вони самі, але й знайшли підхід до старших консервативних кіл. Більшість авторів були молодими марксистами і використовували марксистські методи у боротьбі з тим, що вони назвали “наслідком двадцяти років “радянзації”, тобто із соціальною несправедливістю, економічними труднощами та політичною стагнацією.⁴³ А проте “Po prostu” ймовірно, несли загрозу комуністичним основам правління в Польщі, саме тому у 1957 р. видання закрили. Та навіть із закриттям видання, опозиційний голос польської молоді продовжував лунаєти - закриття видання спричинило масові студентські протести. Найбільш радикальні ліві лідери студентських клубів - Кароль Модзелевський та Яцек Куронь, дещо пізніше, у 1964 р. остаточно зрозуміли, що легальна опозиція до влади неможлива, а наступного року під час суду над ними, їхні погляди підтримувала велика кількість молодих поляків⁴⁴. Ці події знову ж таки, добре характеризують покоління польської молоді 1956-1965 рр.: студенти та молоді люди часом виступали із критикою режиму, а проте, якщо у попередніх поколіннях був досить глибокий поділ між комуністичною та некомуністичною молоддю, то на початку “відлиги” комуністична молодь скептично ставилася до комуністичної догми, а некомуністична намагалася знайти

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u..* с. 102

⁴² Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u..* с. 87

⁴³ Gella A. *Student Youth in Poland..* с. 19

⁴⁴ Там само. С. 23

позитивні сторони соціалізму. Врешті, польська молодь намагалася зробити комунізм більш людським, гуманізувати його⁴⁵. І відбувалися ці спроби під керівництвом забезпеченої молоді, яка хоч і не втілювала бажання та почуття більшої кількості студентства, але все ж була своєрідним голосом, що отримувал досить широку підтримку від різної молоді.

На відміну від Польщі, де від самого початку “відлиги” активізувалися різноманітні студентські опозиційні рухи, в УРСР до опозиції ставилися більш суворо. Промова М. Хрущова про розвінчання “культу особи” справила сильне враження на аудиторію, зокрема і на молодь, і спровокувала низку дискусій серед інтелектуалів про подолання сталінізму. Як і у Польщі, суспільство УРСР звичайно ж, позитивно сприйняло демократизацію суспільства і великі надії покладали на позитивні зміни. Проте якщо загальний наратив Радянського Союзу щодо “відлиги” був спрямований на побудову “соціалізму з людським обличчям”, то в УРСР, більш локально з’явився ще один наратив - розвиток національно-культурного напрямку. Пов’язано це було з тим, що “новий” курс національної політики СРСР все ще залишався сталінським, він просував ідею формування єдиного радянського народу, що за своєю природою базується на російській мові та культурі. У такому контексті українська культура залишалася на маргінесі, сприймалася як провінційна, а заходи русифікації, повоєнна радянська тільки посилювали цей процес. Врешті, саме у лібералізації українці хотіли мати можливість захопитися за соломинку демократії, аби позбутися від настільки нищівних способів творення “радянського українства”, що повинне було носити не свою ментальність⁴⁶. Це означало розвиток дискусій про мовне питання та українську культуру⁴⁷ - свобода слова проявляла себе, нехай і досить обмежено. Проте, як і у Польщі, правильність

⁴⁵ Там само. с.20.

⁴⁶ Даниленко В., Лаас Н., and Смольницька М. Українське суспільство: від пізнього сталінізму до хрущовської «відлиги» // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. Вип. 19. Київ, 2014. С. 5-19. с.13

⁴⁷ Бажан О. Г. ХХ з’їзд КПРС: сприйняття та реакція населення України. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба : кол. моногр. / відп. ред. Даниленко В. М.; ред.-упоряд. Лаас Н. О. Київ: Інститут історії України, 2014. 697 с. с.291-293

того курсу, який будувала комуністична партія, залишався незаперечний і обговоренню не підлягав. На Західній Україні, а зокрема на Галичині, 1950-ті рр. залишалися періодом націоналістичних підпільних організацій, часто за організації молоді з досвідом участі у націоналістичному русі 1940-их рр. Ці угруповання не були відповіддю на політику “відлиги”, вони радше продовжували своє існування ще від часів сталінізму. Натомість реакція молоді на лібералізацію часто проявлялася у вигляді поширення позацензурної літератури та самвидаву, а у позаорганізаційних формах наприкінці 1950-их та у першій половині 1960-их рр.: в індивідуальному опорі, в окремих випадках у таких радикальних вчинках, на кшталт підняття синьо-жовтого прапора, як це зробила “першотравнева двійка” у 1966 р., чи практик самоспалення, які, щоправда, зустрічаються в УРСР дещо пізніше, у 1968 р., як реакція на пражську весну та репресії, як це сталося з Василем Макухом⁴⁸.

1.3. Західні впливи у польському та львівському середовищах

“Відлига” дещо підійняла для соціалістичного світу “залізну завісу” і це стало помітно у житті позаакадемічному: як у Польщі, так і у Львові, молодь дослуховувалася до західної музики, намагалася усіма силами та можливостями отримати запис улюблених пісень чи платівку з улюбленим альбомом виконавців, проте для Польщі, як для країни соціалістичного табору, решта світу була доступнішою, а кордони - не такими вже й непрохідними. Врешті, у Польщі стрімко почала розвиватися музика та концерти. У 1963 р. відбувся концерт канадсько-американського виконавця Пола Анки, у 1964 та 1965 рр. - концерти британської співачки Гелен Шапіро, тоді ж у 1965 р. у жовтні відбувся концерт одного з перших

⁴⁸ Секо Я.. Нелегальні організації УРСР другої половини ХХ ст.: загальна характеристика // *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*, №10, 2012. с 112-129. с. 113

рок-н-рольних виконавців Кліфа Річарда, британського рок-н-рольного гурту “The Shadows” та “The Animals”⁴⁹.

Польська музика розвивалася настільки ж стрімко, наскільки західна. Відбувалося це і через копіювання західних гуртів, і через пізніший розвиток власних. Так, окрім концертів західних виконавців, у 1966 р. У Польщі відбувся Весняний фестиваль - серію заходів, де виступали сотні польських біг-бітових гуртів. Серед провідних ансамблів там були Czerwone Gitary, Niebiesko-Czarni, Tajfun, Polonia, Czerwono-Czarni. У цей період навіть у найменших провінційних містечках були власні гурти та місцеві зірки, а вже до 1970 р. У Польщі налічувалося понад сім тисяч біг-бітових ансамблів⁵⁰. Молодь ПНР була зразком для наслідування з погляду музичної культури - вони дуже швидко підхоплювали музичні тренди через більшу відкритість до Заходу у порівнянні з СРСР. Окрім цього, через ліберальність влади м'якшу цензуру для культури, польська молодь могла без особливих побоювань творити власну музику⁵¹.

А в 1967 р. відбувся один із найбільш знакових концертів для соціалістичної Польщі - концерт гурту The Rolling Stones у конгресовому залі у Варшаві⁵². Він відбувся у період, коли в окремих країнах соціалістичного табору влада вже почала підсилювати контроль над музикою й особливо над поширенням рок-н-ролу. Так, наприклад, у Східній Німеччині розпочали кампанію з викорінення західного впливу із соціалістичного суспільства: рок-музику там засуджували як «імперіалістську», гурт The Beatles як «буржуазний», а The Rolling Stones як «фашистський». Влада НДР з усіх сил намагалася не повторити долю Західної Німеччини, де турне The Rolling Stones спричинило небачений хаос, “концертні зали виглядали як поле битви, молоді хлопці - як такі, що придатні для

⁴⁹ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u..* c.141-142

⁵⁰ Ryback T. W. *Rock around the bloc...* c.92-93

⁵¹ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u..* c.118

⁵² Там само. c.141-142

психіатричних установ, а молоді дівчата залишилися без спідньої білизни, бо повикидали її на сцену”. Врешті, влада соціалістичної Німеччини заявила, що юнацьке бунтарство - це нормально, однак не тоді, коли у закликах гурту можна почути некультурщину, що звучить як голос “нового фіурера”⁵³. Тим часом у Радянському Союзі досі не з’явилося жодного власного рок-запису, та і врешті початково концерт The Rolling Stones повинен був відбуватися у Москві, але в останній момент радянська влада відмовила⁵⁴. Саме тому ставлення польської партії до подібних заходів також було неоднозначним: біг-бітовим гуртам дозволили розвиватися під офіційним контролем польської влади, концерт The Rolling Stones відбувся, але все ж влада переслідувала молодих юнаків з довгим волоссям, що були схожими на Міка Джаггера, культового вокаліста гурту, чи на інших його учасників, тим самим уособлюючи “шизофренічний” характер польського комуністичного режиму⁵⁵. Врешті, сам концерт також виявився явищем дуже неоднозначним: попит на квитки сильно перевершив пропозицію, квитки на чорному ринку продавалися іноді вдесятеро дорожче, а розлючена молодь, що придбала підроблені квитки чи взагалі не змогла придбати їх, влаштувала у день концерту бійки з охороною, що переросли у справжні акти насилля у центрі Варшави. Приблизно вісім тисяч шанувальників кидали каміння та цеглу, розбивали ліхтарі та скло автівок. Ці виступи влада придушила за допомогою загонів міліції, озброєної сльозогінним газом⁵⁶. Ті три тисячі шанувальників, що все ж роздобули квитки, отримали нагоду побачити кумирів наживо - і цей досвід сам по собі, у соціалістичному суспільстві уже був майже що революційним. Окрім цього, здивував молодь і сам гурт: усе від зовнішнього вигляду виконавців до поведінки на сцені та текстів пісень було бунтарським. The Rolling Stones навіть

⁵³ Ryback T. W. *Rock around the bloc...* с.92-93

⁵⁴ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u..* с.142

⁵⁵ Risch W. J. Introduction // *Youth and Rock in the Soviet Bloc: Youth Cultures, Music, and the State in Russia and Eastern Europe* / Edited by William Jay Risch. - London: Lexington Books, 2015. - 318 p. с.8

⁵⁶ Ryback T. W. *Rock around the bloc..*с.93-94

демонстративно прогнали з концерту дітей партійних чиновників, що сиділи у перших рядах залу, тим самим спровокувавши такий захват у решту залу, що після концерту місце його проведення залишилося сильно пошкодженим. Врешті, такі руйнування засмутили міську владу, а подальші дискусії та обговорення уже на рівні державному все ж призвели до обмежень в подальшому імпорті західної культури, адже вона “сильно розбещувала молодь”⁵⁷.

У випадку соціалістичної Польщі рок добре відіграв роль інструмента, що підштовхнув до нонконформізму: пісні The Rolling Stones на концерті у Варшаві цілком могли підштовхнути до поширення бунтарських ідей проти режиму. Виконавці співали англійською і складно сказати, наскільки добре польська молодь розуміла тексти пісень, однак навіть у випадку цього дослідження львівського середовища і відповідей респондентів, можна припустити, що якщо у радянському Львові молодь нечасто, але все ж розуміла англійські тексти улюблених гуртів або перекладала їх самостійно, то у соціалістичній Польщі частина молоді, що відвідала концерт, також розуміла тексти. Мік Джаггер співав “(I Can't Get No) Satisfaction” (“Я не можу відчувати жодного задоволення”), а Ерік Бердон, учасник гурту The Animals, на концерті у 1965 р. виконував “We Gotta Get out of This Place” (“Нам варто вибратися з цього місця”)⁵⁸, і звичайно, що жодна з цих пісень не була антирадянською чи антисоціалістичною, але вони мали в собі ту частину бунту, яку сприймала і поглинала молодь. Цей бунт надихав польських та українських виконавців: у випадку поляків, вони створювали власні гурти, писали свої композиції, спочатку англійською, а потім і рідною для себе, польською мовою (вперше за ініціативи Францішека Валицького та його гурту Червоно-Чарні (“Czerwono-Czarni”⁵⁹)). У випадку Львова, відбувалося схоже, на прикладі Віктора Морозова, одного із першопроходців у розвитку української біг-бітової тогочасної

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Junes T. Facing the Music: How the Foundations of Socialism Were Rocked in Communist Poland ...c.232

⁵⁹ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u..* с.132

музики, помітно, що у Львові спершу відтворювали західні пісні, згодом були спроби їх перекладати (так, В. Морозов був одним із перших, хто почав перекладати джазові пісні українською⁶⁰, а згодом і робив обробки західних пісень⁶¹). І тільки пізніше, почалися проби творення чогось на основі західного та польського, часом із запозиченням окремих технік (В. Морозов коментує, що на його власну творчість дуже вплинула творчість польського співака Чеслава Немена, і навіть в одній з пісень В. Морозова “О панно Інно” на слова П. Тичини дуже помітні інтонації Чеслава Немена, тому що він справді намагався їх скопіювати⁶²), і тільки після цього почалося створення чогось унікального і свого.

1.4. Рок-музика як інструмент опору

Цей досвід контакту польської молоді із Заходом був неймовірно важливим - це було саме те, що стимулювало розширення світогляду і було частиною нонконформізму, який створила західна музика для соціалістичного блоку та Радянського Союзу. Цей контакт не просто був контактом на рівні шанувальника і виконавця, це був культурний контакт із зовнішнім світом, західним. І цей контакт дозволила вбудувати саме рок-музика. Спочатку, у 1950-их рр. Її функцією було заповнення вільного часу, але уже з 1960-их рр. рок-музика перетворилася на носія контркультури⁶³ та змінила уявлення про те, якою повинна бути музика. На задній план відійшла музика весела, пристойна та легка, натомість з'ясувалося, що рок-музика, або ж біг-бітова, може стати основним способом самовираження, оскільки більшість інших, особливо тих, що стосуються ексцентричного зовнішнього вигляду та субкультур, не були доступними у радянському та соціалістичному суспільствах настільки, наскільки були у демократичних країнах⁶⁴.

⁶⁰ Усне інтерв'ю з Юрієм Волощак. Львів, квітень 2022. Інтерв'юєрка: Марта Гайдучок.

⁶¹ Усне інтерв'ю із Ярославом Руцишиним. Львів, травень 2022. Інтерв'юєрка: Марта Гайдучок.

⁶² Усне інтерв'ю з Віктором Морозовим. Львів, квітень 2022. Інтерв'юєрка: Марта Гайдучок.

⁶³ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u..* с.10

⁶⁴ Там само. с.12

Сам по собі, рок чи біг-біт не є контркультурою, зате нею є молодіжна культура. Музика радше відіграє роль інструмента, що підштовхує до нонконформізму, є вираженням молодіжної культури. У практичному сенсі, рок об'єднує різні групи молодих людей: чи це субкультури, як-от, скажімо, хіпі та панки у радянському Львові, що як структури є досить різними, однак і ті, й інші поширюють культуру прослуховування рок-музики. Рок досить добре працює як зв'язувальний елемент, він допомагає розвиватися колективному: групам, бандам, зграям, а також працює і під час великих акцій, часто антивоєнних чи благодійних. Таким прикладом є американські протести молоді проти війни у В'єтнамі⁶⁵. Окрім цього, рок-музика добре функціонує у моменти культурної кризи⁶⁶ - з історії рок-н-ролу загалом помітно, що на початок 1960-их рр. ця музика почала переходити у період застою, оскільки нічого нового і радикального не з'являлося - до появи на світовій арені у 1963 р. знаменитого британського гурту The Beatles. Вони змінили всю ситуацію не лише в Європі, але й в Америці, оскільки завдяки їм попереднє музичне домінування США у популярній музиці перейшло на Європу⁶⁷.

The Beatles відіграли ключову роль у розвитку популярної музичної культури на Заході, але, що важливіше, вони також і стали одним з визначальних елементів творення контркультури у Польщі та УРСР. Можна означити кілька рівнів, на яких "ліверпульська четвірка" здійснила свій вплив. Перший з них - це рівень впливу на масову культуру. Молодь капіталістичного Заходу, і соціалістичного Сходу у 1963 р. почула пісні хлопців, які здавалося, були такими ж як вони самі: юними, дещо ексцентричними та сміливими. Дещо недбалий одяг і довге волосся учасників гурту показало світові, що існує можливість для самовираження і внутрішньої свободи. Так звана бітломанія із неймовірною швидкістю захопила світ. У радянському Львові цей гурт мав найбільший вплив на формування музичних вподобань молоді:

⁶⁵ Там само. С.51

⁶⁶ Там само. С.11

⁶⁷ Nichols, Richard: Radio Luxembourg, the Station of the Stars. An Affectionate History of 50 Years of Broadcasting. London 1983, с.125-127

часом після першого прослуховування їхніх пісень світ ділився на “до” і “після”⁶⁸, тому що ці пісні показали, що “попри залізний бар’єр, існує й інший світ”⁶⁹. У випадку світу східної частини “залізної завіси” підхоплювати тренди й виглядати подібними до улюблених виконавців було складніше, аніж на Заході. За довге волосся та невідповідний соціалістичним доктринам зовнішній вигляд міліція переслідувала молодих людей - у Польщі це відбувалося не так ретельно⁷⁰, як у радянському Львові, хоч і там існувала найпопулярніша форма боротьби із бітломанією - підстригання довгого волосся просто у поліцейській дільниці. Часом молодь відводили у дільницю, виголювали смугу волосся на голові, давали кілька копійок і відправляли до перукарні, - таким досвідом поділився респондент В. Мілославський⁷¹. Окрім цього, поліція могла розпорювати штанини, крій яких не вписувався в уявлення радянської влади про зразковий вигляд молодих людей. Під час моди на “штани-дудочки” їх розпорювали, бо вони були занадто вузькими, пізніше, коли мода змінилася і популярними стали штани кльош, їх розпорювали, бо вони були занадто широкими⁷². Попри ці спроби боротьби із захопленням західним стилем, стиль “під Бітлз” став основним елементом моди. У Радянському Союзі шанувальники гурту носили піджаки без лацканів з промовитою назвою “бітловка”, у ПНР були спеціальні гудзики “The Beatles”, які можна було отримати через родичів, що жили на Заході⁷³.

Пісні The Beatles самі по собі не були антирежимними, проте вони пробуджували у молоді той бунтівний дух, що і був небезпечним для тоталітарного суспільства. Окрім цього, у Львові восени 1966 р. агресивні бітломани виходили вечорами на вулиці, де перекидали сміттєві баки та співали “Yellow Submarin”, а після виходу альбому «Sgt. Pepper’s Lonely Hearts Club Band» (1967) почалася мода

⁶⁸ Усне інтерв’ю з Ярославом Грицаком. Львів, грудень 2019. Інтерв’юєрка: Марта Гайдучок.

⁶⁹ Усне інтерв’ю із Ільком Лемком, Львів, листопад 2019. Інтерв’юєрка: Марта Гайдучок.

⁷⁰ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u*. с.149

⁷¹ Усне інтерв’ю із Володимиром Мілославським, Львів, січень, 2020. Інтерв’юєрка: Марта Гайдучок.

⁷² Усне інтерв’ю з Богданом Панкевичем. Львів, травень 2022. Інтерв’юєрка: Марта Гайдучок

⁷³ Ryback T. W. *Rock around the bloc*. с.56

і на туніки та армійські кашкети⁷⁴. У цей же період десятки тисяч східноєвропейської та радянської молоді, охопленої бітломанією, регулярно збиралися у когось вдома чи на вулиці, щоб послухати виступи бітлів через радіоприймачі, на вінілових платівках або на бобінних записах. Англійська лірика здебільшого була досить нерозбірливою навіть для тих, хто і володів англійською, але це не ставало перешкодою⁷⁵. Бітломанія знищила національні та соціальні відмінності, перетворила рок-музику на соціальну силу, яку зрештою, комуністичній владі більше не вдавалося ігнорувати. У другій половині 1960-х років, коли рок-н-рол знайшов надійну основу в соціалістичному суспільстві, музика набула політичних вимірів⁷⁶.

У Польщі у 1966 р. До редакції газети “Sztandar Młodych” навіть надійшов лист підлітка, що кинувся палко захищати захоплення “ліверпульською четвіркою”. Він писав про те, що у нього багато друзі, які слухаю The Beatles, вони гордо разом її обговорюють, можуть назвати усі сингли, назви платівок і мелодії навіть попри те, що вони ніколи навмисно їх не вчили. “Нам подобається ця музика, тому ми її слухаємо і запам’ятовуємо”⁷⁷. Так виглядав спротив молоді - він був масовим, гучним і молоді люди пишалися своїми захопленнями. Це був протест проти застарілих цінностей, системи, проти подолання морально-сексуальних табу, проти старшого покоління, що, як і у випадку більшості взаємодій батьків та дітей, не розуміло своїх дітей. Зрештою, це саме те, на чому будується молодіжна культура - на протесті. Вона за визначенням має бути провокаційною і гучною і враховувати особливе становище молоді в індустріальному суспільстві⁷⁸. Окрім цього,

⁷⁴ Два інтерв'ю із Юрієм Шаріфовим. (2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://misto.ridne.net/viewthread.php?tid=687> (09.06.2022)

⁷⁵Ryback T. W. Rock around the bloc. с.58

⁷⁶ Там само. с.65

⁷⁷ Там само. с.60

⁷⁸ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u.* с.69

молодіжна культура є пристрасно політичною, зневажливою до традиційної політики, сексуалізованою та відмовляється від відкритої серйозності⁷⁹.

1.5. «Розрив поколінь» та ставлення до року старших поколінь

Звичайно, що такий протест дуже турбував батьків, проте така турбота була обґрунтована дещо по-різному у випадку ПНР та Львова. У Польщі батьки сперечалися з дітьми стосовно довжини волосся, довжину спідниці у дівчат та про рок-н-рол радше у контексті моральному, у Львові батьки переживали про зовнішній вигляд своїх дітей та їхнє захоплення західною музикою з міркувань безпеки: все ж була небезпека потрапити під пильне око радянської влади. Минуло трохи часу і батьки почали перейматися іншим: захопленням українським, яке могло бути небезпечнішим. Так, наприклад, пізніше, у 1980-их рр. Батьки зривали тризуб, який їхні уже політично свідомі діти чіпляли собі на одяг. Зривали, бо дуже боялися⁸⁰. Польські батьки писали листи у видання, наприклад у “*Życie Warszawy*” (випуск за вихідні 3-4 квітня 1966 р.) з обуреннями щодо довгого волосся своїх синів та дикої музики.

Натомість львівських батьків захоплення західною чи польською музикою рідко бентежило - батьки зазвичай багато працювали й ретельно не слідкували за тим, чим захоплюються їхні діти. В окремих випадках могли зробити зауваження щодо гучності, з якою слухали музику вдома⁸¹. У Львові батьки також часто слухали західні та польські радіостанції, для них це було, в першу чергу, джерело новин, оскільки радянському радіо “брехунцю” мало хто довіряв. До польської культури у батьків переважно було два варіанти ставлення: до неї могли ставитися з симпатією, бо це була культура, яка оточувала їхнє власне дитинство⁸², коли у міжвоєнний час Львів належав до Польщі. Тобто у такому випадку відігравав свою

⁷⁹ McKee A. *The public sphere: An introduction...*с.25

⁸⁰ Усне інтерв'ю з Ярославом Руцишиним.

⁸¹ Усне інтерв'ю з Іваном Сварником. Львів, травень 2022. Інтерв'юєрка: Марта Гайдучок.

⁸² Усне інтерв'ю з Богданом Панкевичем.

роль дещо сентиментальний фактор. У зворотному випадку, польську культуру відверто не приймали, зрештою, знову ж таки, через фактор дитинства і національну травму - з польським народом було пов'язано занадто багато історичних подій батьки могли відверто негативно висловлюватися, на кшталт: “Та поляки нас все життя били, та не можна вірити полякам, та як ти можеш їх слухати”⁸³. Зрештою, цю дуальність у ставленні можна пояснити походженням: жителі міста, ті, які жили тут і за Польщі, ставилися до польської культури більш прихильно. Зрештою, покоління батьків виросло у період після політики нормалізації 1935-1938 рр. польсько-українських стосунків. Натомість у селах закріпився образ поляка як ворога.

Цікаво зауважити й те, що якщо у Львові батьки толерували західну культуру, то натомість радянській культурі вони іноді могли навіть відкрито протистояти: дуже доречним є особистий досвід одного з респондентів дослідження, історика Івана Сварника, сина Івана Сварника, письменника-байкаря. Іван Сварник розповів, що у часи юності, окрім польських та західних гуртів, слухав також композиції радянського і російського вокально-інструментального ансамблю «Самоцветы» (“Самоцвіти”). У цього гурту була пісня “Мой адрес - Советский Союз” (“Мій дім - Радянський Союз”), яку випустили у 1972 р. Одного разу під час прослуховування цієї пісні вдома через радіо батько Івана Сварника підійшов з коментарем про те, щоб син прислухався до тексту пісні. У приспіві були слова: “Мой адрес - Не дом и не улица, Мой адрес – Советский Союз”. (“Моя адреса - Не дім і не вулиця, Моя адреса - Радянський Союз”). Батько попросив послухати, “про що вони співають. Вони співають про те, що ти живеш не у Львові, що ти не живеш не на вулиці..., а що ти живеш в Радянському Союзі і нічого цього немає”. Після зауваження батька пан Іван справді задумався про те, що пісня пропагує радянську ідеологію: відмову від своєї історії, Батьківщини та мови на користь СРСР⁸⁴. У таких дрібних

⁸³ Усне інтерв'ю з Оленою Джеджорою.

⁸⁴ Усне інтерв'ю з Іваном Сварником.

побутових заувагах також відбувалося виховання молоді, яка попри звичні підліткові непорозуміння з батьками, визнавала авторитет старшого покоління.

Один з найвідоміших польських співаків того періоду Чеслав Немен іронізував на тему непорозуміння між поколіннями батьків і дітей у ставленні до пісень The Beatles у своїй пісні в складі гурту Czerwone Gitary “Nie bądź taki "bitels”” (“Не будьте такими “бітлами”). Він навіть використав у пісні рифми з “Ticket To Ride” та інших хітів The Beatles, щоб показати переживання польських шанувальників гурту у середині 1960-их рр⁸⁵.

Nie bądź taki Bitels - mówi do mnie tata.

A mama jak to mama: Do fryzjera idź!

Bo za tobą fryzjer z nożyczkami lata.

Zetnij wreszcie kudły, wstydz się, synu, wstydz!⁸⁶

Такий текст пісні гурту Czerwone Gitary є досить іронічним ще й в іншому контексті: гурт Чеслава Немена надихався моделлю гурту The Beatles, як і безліч інших груп соціалістичного блоку. Єжи Коссела, колишній учасник гурту Niebiesko-Czarni у 1965 р. Вирішив організувати новий гурт, зібрав інших трьох членів цього гурту і разом вони дебютували як Czerwone Gitary. Вони відросли, волосся, одягнулися у костюми, натхненні стилем The Beatles і розпочали свою музичну кар’єру у польському музичному середовищі. Формат ліверпульської четвірки був використаний і для створення відомого російського гурту “Машина времени” у 1968 р. на чолі з Андрієм Макаревичем⁸⁷. Таким чином, цей рівень бітломанії сприяв не тільки активному прослуховуванню і популяризації західної музики, але й стимулював розвиток власного середовища. Окрім названих гуртів,

⁸⁵ Ryback T. W. Rock around the bloc. с.60

⁸⁶ Переклад з польської М. Гайдучок:

Не будь таким «бітлом» - каже мій тато мені.

Моя мама, як мама каже: Іди до перукаря!

Тому що перукар бігає за тобою з ножицями.

Обріжте своє кудлате волосся! Ганьба тобі сину, сором.

⁸⁷ Ryback T. W. Rock around the bloc.с.56-57

виступали десятки аматорських угруповань, що виступали у молодіжних клубах, виконуючи кавери на пісні “ліверпульської четвірки”. Це була можливість відчувати себе частиною міжнародного явища, бути подібними на західну молодь, навіть перебуваючи за “залізною завісою”⁸⁸. У ширшому контексті молодіжної культури, бітломанія стимулювала розвиток субкультур у радянському Львові, зокрема культури хіпі, байкерів, а пізніше і панків⁸⁹.

1.6. Друга половина 1960-их – 1970-ті рр. у музиці

А проте, цю творчість, що стимулювала молодіжний протест, не підтримувала радянська влада. Західна культура стимулювала вільнодумство, яке своєю чергою було шляхом до протесту. А протест молоді контролювати було складно - не зрозуміло, де цей протест є лише проявом підліткового максималізму, а де починається антирадянська діяльність. Тому поступово, із другої половини 1960-их рр. розпочалися окремі дії з боку влади, що мали на меті обмеження впливу Заходу. У ПНР закрили «Po prostu», відбулася хвиля репресій проти інтелігенції, що виступила зі списком 34 (відкритим листом в знак протесту проти обмеження дозволеної кількості паперу для друку книг)⁹⁰. Дебати інтелігенції у 1966 р. про скасування цензури⁹¹, меморіал єпископату і виступи робітників, що були незадоволеними цінами на продукти⁹² - незадоволення були у всіх прошарках польського суспільства.

Точкою кипіння став гучний 1968 р. - рік студентських революцій. Коли польська влада заборонила постановку п’єси Адама Міцкевича “Дзяди”⁹³, у березні того року у Польщі розпочалася масова хвиля студентських протестів. Вимоги

⁸⁸ Там само. С.58

⁸⁹ William Jay Risch. The Ukrainian West.... с.227

⁹⁰ Kaminski, Lukasz "Historia." Marzec 1968. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docplayer.pl/10548397-Marzec-1968-lukasz-kaminski.html> (22.03.2022)

⁹¹ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u...* с. 118

⁹² Eisler J. Marzec '68. (March '68). Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1995. с.7

⁹³ Oseska, Piotr. Marzec '68. (March '68). Krakow: Wydawn. Znak :, 2008. С.145

протестувальників не обмежилися лише п'есою, вони поширилися і на незадоволення позицією, яку ПНР обрала у шестиденній війні 1967 р. і на економічні та соціальні проблеми у державі. На вулицях серед інших гасел звучали вигуки: “Wolna Polska” (“Вільна Польща”), студенти Варшавського університету вимагали демократії та свободи й вони зовсім не переймалися питаннями марксизму та соціалізму⁹⁴. Врешті, це означало, що побоювання влади здійснилися - молодіжний протест перетворився на протест політичний. Саме тому держава вступила у боротьбу з молоддю - сотні студентів, зокрема і політичних діячів Адама Міхніка та Яна Літинського, заарештували або виключили з університетів, інших відправили в армію у знак покарання⁹⁵. Через кілька місяців, 1 жовтня 1968 р. у партійній газеті “Trybuna Ludu” було надруковано матеріал про те, що польський уряд більше не терпітиме “хуліганських ексцесів молоді”. Для молодих людей це означало, що сподіватися на легальні форми опозиції більше не мало сенсу. Подальша антисемітська політика партії у 1968-1969 рр. Додатково позбавила молодь великої кількості студентських лідерів, оскільки досить часто вони були єврейського походження⁹⁶.

Окрім цього, у 1968 р. Польща брала участь у вторгненні в Чехословаччину під час “празької весни” і ця подія остаточно зруйнувала довіру молоді до комуністичної влади у Польщі. У глобальному контексті у цей рік відбулися і виступи студентів у Парижі, що увійшли в історію як “Червоний травень”, і студентський рух у ФРН і Західному Берліні, і виступи студентів у Югославії. Молодь почала відігравати активну роль у суспільному житті своїх країн, а авторитет марксизму та соціалізму поступово для них зникав. Період з 1968 р. по 1970 р. був одним із найскладніших в існування ПНР після початку “відлиги”. Окрім переліченого, у державі відбувалася боротьба з ревізіонізмом, чистки

⁹⁴ Gella A. Student Youth in Poland.. c.332

⁹⁵ Ryback T. W. Rock around the bloc.c.95

⁹⁶ Gella A. Student Youth in Poland.. C. 333

всередині партії, хвиля еміграції. Усе ці події на фоні глибокої політичної кризи призводили до того, що молодь, яка ще кілька років тому шукала своє місце у суспільстві, тепер із розчаруванням усвідомлювала відсутність можливостей для свого подальшого розвитку⁹⁷. Лютому 1970 р. розпочався судовий процес “Культура” над молодими інтелектуалами, що були пов’язані з однойменним журналом польської еміграції, що виходив у Парижі. Журнал був ліберальним та продемократичним, а тому п’ятьох студентів, що мали наукові ступені та не належали до партії, звинуватили у виявленні “ліберальності” у західному розумінні цього терміну та контрабанді журналу “Культура”. Студентів посадили до в’язниці на терміни від двох до чотирьох з половиною років. Але вперше від 1946 р. серед польської молоді студенти-некомуністи почали відігравати панівну роль у суспільстві⁹⁸.

Про події 1968 р. у Львові молодь чула одразу і з західних, і з польських радіостанцій. Більш об’єктивну і незаангажовану оцінку подій можна було почути через “ворожі голоси” - Голос Америки чи Радіо Свободу, однак доводилося добре налаштувати сигнал, аби почути щось у перервах між глушінням сигналу. В окремих програмах можна було почути про дисидентів, про політв’язнів, про те, що відбувалося, як і закордоном, так і в Радянському Союзі. Події у Чехословаччині мали особливий вплив на львів’ян - навіть безпосередній, тому що радянські танки та військова техніка, яку направили на придушення повстання їхали в Чехословаччину безпосередньо через Львів. Для більшості респондентів, 1968 р. припав на досить ранній вік, проте в пам’яті і Івана Сварника відклалися спогади про те, як у дев’ятому класі його та однокласників відпустили з уроків, аби побачити, як їдуть війська. “Ми стояли на вулиці Дзержинського, як досі пам’ятаю, повз нас їхали танки, вантажні машини з тими солдатами. Безперервний потік цього транспорту, який їхав закордон. І ми стояли, і ну важко навіть описати, що ми

⁹⁷ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u...* c. 123

⁹⁸ Gella A. *Student Youth in Poland..* C. 334

відчували. Це радше було таке відчуття спантеличення⁹⁹”. Радянська влада подбала про те, щоб ці події відклалися у пам’яті - саме тому дітей відпускали зі шкіл у той день - побудова радянської людини повинна була відбуватися з дитинства.

Унікальний вклад саме в українську музичну культуру зробила українська естрада - “От так, як для нас в широкому спектрі цим була Польща, то в музичному це була Червона Рута¹⁰⁰”. Це означало, що у випадку Львова естрада продукувала українські символи та контексти, польське радіо - західні тренди та сучасність. Контркультура це поєднувала і в результаті творила унікальну музику. Володимир Івасюк та його “Червона Рута”, що з’явилася у 1970 р., а наступного року зазвучала у Москві на сцені “Останкіно” серед списку переможців першої радянської “Пісні року”, які визначали слухачі та глядачі¹⁰¹. Пізніше, “Червона Рута” стала популярною й в інших країнах Східної Європи. Володимир Івасюк розпочав період, коли українська естрада, тобто масова культура, почала впливати на контркультуру, на андеграунд. Відбувалося це також поступово, тому що контркультура досить довго залишалася замкнутою у межах впливу західних гуртів, особливо коли у 1970-их рр. почався період відходу від художньої витонченості в музиці та перехід до важкої музики, зокрема панк-року¹⁰². Водночас українська естрада домінувала у масовій культурі. Протягом певного часу естрада та західна музика просто не перетиналися, а розвивалися паралельно. “Українська естрада розвивалася, вона позитивно сприймалася, але була десь трошки на маргінесі. Це обговорювалося, але не було ажіотажу” - досить складно відстежити однозначне ставлення до естрадної музики серед молоді, тому що для різних середовищ ця музика була властивою більше чи менше. Скажімо, для тієї молоді, що займалася музикою, пісні Івасюка відіграли важливу роль: аранжування “Червоної Руги у 1972 р. гуртом Арніка,

⁹⁹Усне інтерв’ю з Іваном Сварником.

¹⁰⁰ Усне інтерв’ю з Богданом Панкевичем.

¹⁰¹ 1971: "Червона Рута" стає переможцем першої радянської "Пісні року". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/videos/2011/12/31/66912/> (12.06.2022)

¹⁰² Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u...* с. 10

вивчення партитур до цієї пісні у львівському ансамблі акордеоністів¹⁰³. Хтось просто любив цю музику, її співали у компаніях, біля ватри влітку чи деінде і робили це тому, що вона була нерадянською, хоч і небезпечною. В. Івасюк і його творчість сприяли нонконформізму: “Вона (ця музика) також була небезпечна, там де хтось зловить, нічого доброго з тобою не станеться¹⁰⁴”, але її все одно слухали. “Червона Рута” була для молодіжного середовища проривом, після якого музичне середовище наповнилося великою кількістю голосів, і ці голоси звучали протягом 1970-1980-их рр. і навіть супроводжували здобуття незалежності та бунтарські 1990-ті рр. Сестричка Віка, брати Гадюкіни, Воплі Відоплясова зазвучали і їхня музика була “великим драйвом, тому що це був дуже хороший рок¹⁰⁵”. Ці виконавці переплели і міцно поєднали андеграунд та естраду - музика 1980-их рр. розвивалася як спільний знаменник для контркультури та популярної культури.

У 1970-ті рр. в українській естраді помітними були й Софія Ротару, Іван Попович, Оксана та Ігор Білозір, Мар’ян Шуневич, Назарій Яремчук, Василь Зінкевич та інші. Виконавці української естради долучилися до того, щоб українську музику почули не лише в УРСР, але й в інших республіках та країнах соціалістичного блоку. Властиво, що під час турне виконавці мали можливість взаємодіяти із зовнішнім світом, щоправда, такі контакти дуже суворо контролювали. Віктор Морозов розповідає, що під час поїздки Арніки в ПНР на фестиваль дружби народів, працівники, обкому партії, які їхали разом з гуртом, пильно стежили за тим, щоб не було зайвих контактів¹⁰⁶. У Польщі, як у соціалістичній державі, особливої небезпеки радянська влада не вбачала, а проте повинна була перестрахуватися. Залізна завіса функціонувала дуже ретельно - самотійно виїхати з СРСР було фактично неможливо, лише у випадку домовлених поїздок у складі музичних ансамблів, молодіжних ініціатив, будівничих загонів

¹⁰³ Усне інтерв’ю з Богданом Панкевичем.

¹⁰⁴ Усне інтерв’ю з Оленою Джеджорою.

¹⁰⁵ Усне інтерв’ю з Ярославом Грицаком.

¹⁰⁶ Усне інтерв’ю з Віктором Морозовим.

тощо. Для такого дозволеного виїзду все одно необхідно було пройти спеціальну співбесіду, на якій визначали “надійність” особи і давали конкретні вказівки щодо поведінки¹⁰⁷.

“Залізна завіса” перекривала увесь людський, культурний та інформаційний обмін, а натомість радянська влада формувала у всіх ЗМІ уявлення про Захід як про капіталістичного ворога, а терміни «західна буржуазія», «західний капіталізм» розцінювалися як щось «неприйнятне»¹⁰⁸. Звичайно, що будь-який виїзд закордон формував уявлення про зовнішній світ, молодь інших держав, їхнє дозвілля, мислення, культуру та інші сфери життя, а тому кожна можливість виїхати хоч би до соціалістичної Польщі сприймалася як подарунок. Б. Панкевич, що у 1976 р. поїхав у Польщу у складі студентського будівельного загону, розповів, що у Польщі можна було побачити зовнішній світ: фільми, які у СРСР не показували (наприклад, “Хрещеного Батька” чи еротичні фільми), внутрішню свободу і відсутність страху сказати зайве слово у поляків, вільне кохання. Окрім цього, у магазинах можна було придбати платівки, які у Львові можна було дістати лише підпільно. Польське суспільство було кардинально іншим у питаннях виховання молодого покоління і моралі: виглядало, що “вони (поляки) виховували націю, і це робила не компартія, яка була по лікті у крові, а церква та інтелігенція. Дуже часто вони терпіти не могли одна одну, це зрозуміло, але в тому форматі вони були в синергії¹⁰⁹”. Така особливість польського суспільства пов'язана з тим, що комуністичний режим так ніколи й не підкорив польську католицьку церкву і протягом ери комунізму вона залишилася існувати і займала головну роль у вихованні молоді. Окрім цього поляки “любили свою країну більше, ніж ненавиділи комунізм”¹¹⁰, тому в першу чергу були поляками, а тільки потім комуністами. Тому вони розвивали

¹⁰⁷ Там само.

¹⁰⁸ Тевікова О.В. Стиляжництво та андеграунд як явища хрущовської "відлиги" (1953 – 1964 рр.) / О.В. Тевікова // Гуржіївські історичні читання. – 2012. – Вип. 5. – С. 191-194. с.192

¹⁰⁹ Усне інтерв'ю з Богданом Панкевичем.

¹¹⁰ Puddington A. *Broadcasting freedom: the cold war triumph of radio free Europe and radio liberty*. University Press of Kentucky с.309

суспільство, особливо в питаннях моралі: “ті передачі (польського радіо) які я слухав, вони були не тільки розважали, вони ще й будували. Там була певна дискусія, абсолютно далека від політики, бо це було заборонено. Але будьте людьми, допомагайте один одному, не треба агресії, допомагайте слабшому”¹¹¹. Такі наративи відрізнялися від радянських, де комунізм завжди був основним будівельним елементом для суспільства. Окрім цього, польський наратив щодо України також був досить відмінним від радянського: у ПНР була українська преса, у якій було те, чого не можна було прочитати при радянській цензурі. Українська еміграція писала “статті про Мазепу, про Виговського, які в Радянському Союзі були ворогами. А в Польщі це були українські діячі, які боролися за визволення від московського ярма”¹¹². Такі публікації у двох виданнях - “Українському календарі” та у “Нашому слові” були ще одним ковтком свіжого повітря, що дозволяв почути більше про українство.

Польське суспільство навіть не завжди могло усвідомити свій вплив на львівське середовище, на тих, кому вдавалося потрапити в ПНР, хто слухав польське радіо чи діставав західні та польські платівки через Польщу. Польська молодь могла вільно користуватися усіма можливими ресурсами навіть при комуністичній владі, тому часто поляки просто не розуміли того ажіотажу, який створювали привезені ними у 1970-1980-их рр. до Львова платівки чи джинси¹¹³. Для них це було щось само собою зрозуміле, а тому не настільки цінне. Польща і польська культура сприймалися львівською молоддю як дисидентство (“Польща - це було як дисидентство”¹¹⁴), “слухання музики - це було вже якесь дисидентство”¹¹⁵). Ця культура була досить локальною і зв’язок між Львовом і ПНР був досить міцним, модні тренди чи новинки музики приходили до Львова дуже

¹¹¹ Усне інтерв'ю з Богданом Панкевичем.

¹¹² Усне інтерв'ю з Іваном Сварником.

¹¹³ Усне інтерв'ю з Орестом Друлем. Львів, травень 2022. Інтерв'юєрка: Марта Гайдучок

¹¹⁴ Усне інтерв'ю з Ярославом Руцишиним.

¹¹⁵ Усне інтерв'ю з Орестом Друлем.

швидко. В результаті, Львів культурно стояв дуже близько до Польщі: у 1970-их рр. сюди приїжджала молодь з інших міст чи навіть республік, і з захопленням спостерігала за тим, наскільки західним є Львів - тут можна було придбати джинси і для львів'ян у цьому уже не було нічого дивного¹¹⁶. Коли Арніка виступала у Москві, російська молодь дивувалася із технічного рівня музичної гри, тому що для них ще тоді барабанне соло було чимось дуже диковинним¹¹⁷, коли для львівських музикантів це уже було добре відпрацьованим прийомом. Врешті, це приклади чітко підтверджують вже неодноразово обґрунтовану тезу Романа Шпорлюка про “дивну поведінку” Львова¹¹⁸. Львів справді був ближчим до Заходу, аніж до Москви на багатьох рівнях: соціальному, культурному, інформаційному, демографічному.

Ця близькість до Заходу існувала саме завдяки Польщі: як уже обґрунтовано раніше, до цього процесу були дотичні радіостанції, телебачення, можливі родинні зв'язки і рідкісні поїздки закордон. Розуміння польської мови, ліберальніша політика відлиги у ПНР, раптова глобалізація та винятковість нових поколінь, що підростали, - усе це сприяло тому, що Польщу неодноразово називали “мостом” між Європою та Україною, “транслятором західної культури¹¹⁹”. І в ширшому сенсі, доступ до польського радіо, можливість спостерігати за тим, як розвивається у першу чергу, музична культура там, не лише дозволяла наслідувати й творити своє, але й провокувала до роздумів: якщо є польська прогресивна музика, що стоїть на рівні із західною, тоді чому ж немає української? Це провокувало і до роздумів про свободу думки та слова: “а як же ж так, виявляється десь на світі молода людина може отак сидіти і думати і вільно говорити це вголос і просто шаліти від радості і від того, що вона молода і вільна?¹²⁰” Виявляється, що могла. Польські радіостанції, як вже згадано раніше, ніколи не вважали ворожими - все ж яка могла бути

¹¹⁶ Усне інтерв'ю з Ярославом Рушишиним.

¹¹⁷ Усне інтерв'ю з Віктором Морозовим.

¹¹⁸ Szporluk R. *The Strange Politics of Lviv*.c.312

¹¹⁹ Усне інтерв'ю з Іваном Сварником.

¹²⁰ Усне інтерв'ю з Оленою Джеджорою.

небезпека у соціалістичній країні? А Польща була “реплікою від західного року¹²¹” і таки виявилася небезпечною для режиму. Стався парадокс - соціалістична держава принесла до Радянського Союзу більше західних ідей, трендів та музики, аніж це вдалося західним “ворожим голосам”. Складно сказати, як розвивалася б молодіжна контркультура та й уся культура у Львові, якби польське радіо опинилося б поза межами доступу радіоприймача.

1.7. Вплив «Солідарності» на львівське середовище

Постійний доступ до польського радіо, та і зрештою, з кінця 1970-их рр. до польського телебачення, забезпечив не лише доступ до музичних новинок, але й до політичних новин. І як і випадку “празької весни” 1968 р., наприкінці 1970-их рр. молоді й старші покоління уважно слідкували за розвитком подій у Польщі, за загостренням економічної кризи, за робітничими страйками і створенням “Солідарності”. Львів’яни знали про події повстання чи не найбільше з усього Радянського Союзу¹²² - географічна близькість до кордону робила свою справу. Звичайно, що навіть попри все, ПНР залишалася соціалістичною державою, і новини транслювалися під певним ідеологічним аспектом, але “Вони подавали це з офіційної точки зору, що от відбулися антидержавні виступи робітників, яких підбурюють капіталісти чи імперіалісти.. Відбулося це, переросло у збройні сутички, поліція була змушена застосувати зброю¹²³”. Подив у львів’ян викликали водночас і самі події, і відкритість передач - офіційні джерела заявляли про те, що поліція була вимушена застосувати зброю до протестувальників, у той час, коли у Радянському Союзі постійно замовчували розстріл демонстрацій чи повстання у концтаборах. Зрештою, не усю інформацію можна було почути відкрито, однак станом на кінець 1970-тх рр. львівська молодь вже була загартована радянськими наративами, тому навчилася читати між рядків. Окрім польських радіостанцій, про

¹²¹ Усне інтерв’ю з Іваном Сварником.

¹²² Усне інтерв’ю з Андрієм Кунином. Львів, квітень 2022. Інтерв’юєрка: Марта Гайдучок.

¹²³ Усне інтерв’ю з Іваном Сварником.

події “Солідарності” говорили і західні радіостанції¹²⁴, і їхній виклад подій був дещо більш об’єктивним та незаангажованим. Попри це, ставлення львівської молоді до цих подій незаангажованим не можна назвати. І не дивно: події “Солідарності” були повстанням не лише робітників, але й молоді. На протестах у найактивніший момент революції було понад 80% усього працездатного населення Польщі¹²⁵, і молодь віком до 29 років складала 44,5 відсотки з них¹²⁶. У 1980 р. уже після створення профспілки, розпочався період стрімкої лібералізації в усіх сферах життя. І найбільше ці зміни відчула саме молодь, яка більше не повинна була підкорюватися остогидлій системі¹²⁷. Для львівської молоді, “Солідарність” “наче показувала шлях, яким ми маємо іти¹²⁸”. Усі підтримували польський рух і боялися, що він може закінчитися так, як закінчилася “празька весна” 1968 р. чи угорське повстання 1956 р¹²⁹. Зрештою, таке могло трапитися, особливо після того, як у 1981 р. у Польщі ввели воєнний стан і розпочали політику “нормалізації”.

Мешканці УРСР покладали на події в ПНР великі надії - вони мали визначити тенденції розвитку Польщі, дати приклад іншим радянським республікам і соціалістичним державам. Зрештою, Солідарність змогла дійти до щасливого фіналу - поляки змогли повалити комунізм. Причин цього успіху було багато: і співпраця церкви та інтелігенції, про яку вже згадано раніше, і відповідно, правильні моральні засади¹³⁰, і активна участь робітників. Щодо останнього, то рух пролетаріату у протестах був вкрай важливим ще й тому, що поляки показали приклад того, що навіть робітники, яких вважали завжди основою комунізму та ідеології, виступили проти, і змогли досягнути свободи. “Це було ну такою великою позитивною душевною втіхою бачити, що сусіди наші змогли досягнути свободи”

¹²⁴ Усне інтерв’ю з Орестом Друлем.

¹²⁵ Грицак Я. Подолати минуле.. с.339

¹²⁶ Junes T. Facing the Music. How the Foundations of Socialism Were Rocked in Communist Poland ..с.242

¹²⁷ Там само.С. 235

¹²⁸ Усне інтерв’ю з Віктором Морозовим.

¹²⁹ Там само.

¹³⁰ Усне інтерв’ю з Богданом Панкевичем.

- ці новини також провокували своєрідний нонконформізм - якщо Польща змогла повстати та позбутися комуністичного панування, то це можливо, і це могло статися і з Україною. Поляки втілили у життя мрії багатьох студентів, які у своїх організаціях планували повалення комунізму шляхом відкритої демократичної боротьби¹³¹. Врешті, ідеї дисидентства, які панували у Львові, перетворилися у реальне життя у незалежній Польщі.

Окремим парадоксом для польської культури було те, що під час появи Солідарності і після введення воєнного стану, становище польської музичної культури не погіршилося. Навіть навпаки - комуністична влада Польщі відчайдушно намагалася піти на музичні поступки молоді для того, аби втримати покоління у покорі режиму. На західній сцені у 1980-их рр. Оселився тяжкий рок, метал та панк-рок, який трохи пізніше замінила ера диско, але на польській сцені бунтарство було парадоксально штучним. Наприкінці 1970-их рр. З'явилися такі польські гурти, як Lombard, Lady Pank, Maanam, Perfekt, Bajm та Republika, які регулярно виступали на офіційних каналах ЗМІ через те, що співпрацювали з владою. Ці гурти не те щоб стояли на підтримці комуністичного режиму - навпаки, у їхніх текстах звучав відкритий протест. Наприклад, на концерті гурту Perfect у Варшаві у 1982 р. виконавці співали пісню “Chcemy być sobą” (“Хочемо бути собою”), а публіка у залі змінювала текст на «Chcemy być ZOMO» (“Ми хочемо перемогти ЗОМО”, ЗОМО - Моторизована підтримка громадянської міліції, яка жорстоко заявила про себе під час подій “Солідарності”)¹³². У цей період польська культура стала тільки більш доступною для Львова, однак вже не настільки потрібною. Річ у тім, що штучність музичного протесту, який створила польська влада, молодь не надто сприймала, та і як уже було сказано раніше, у Львові молодь поступово більше і більше зосередилася на своїй музиці, чи на західних трендах. Іншими словами, західна музика залишилася важливою, у той час, як польська

¹³¹ Усне інтерв'ю з Іваном Сварником.

¹³² Junes T. Facing the Music. How the Foundations of Socialism Were Rocked... c.237

поступово відійшла на інший план у музичному сенсі. У політичному - Польща була на першому місці. А вже після 1985 р., коли почався період перебудови, доступ до музики був фактично не обмежений владою, тому голос протесту зазвучав у Львові звідусіль. Якщо до цього усе андеграундне було тихим та захованим, то “тоді чим голосніше ти кричав “проти”, тим крутішим ти був¹³³”.

¹³³ Усне інтерв'ю з Ярославом Руцишиним.

РОЗДІЛ II ВПЛИВ ПОЛЬСЬКОГО РАДІО ЖЕДУНКА НА ЛЬВІВСЬКУ КОНТРАКУЛЬТУРУ

*..Я думаю, що якби існував прямий зв'язок із Богом,
він би здійснювався саме за допомогою цих теплих коричневих конвертів
з платівками польського року..
Сергій Жадан «Польський рок»*

2.1. Соціалістичні та західноєвропейські радіостанції

У другій половині ХХ століття одним із головних джерел інформації для львів'ян, як і для решти Радянського Союзу було радіо. Радіоприймачі, спочатку лампові, а згодом, з 1960-их рр. і транзисторні, були досить доступними, а тому були у багатьох сімей. Це був оптимальний спосіб послухати щось, окрім радянської радіоточки, так званого брехунця, у період, коли телебачення було малодоступним. Транзисторне радіо було своєрідним «інтернетом», адже дозволяло обрати радіостанцію для прослуховування. Саме таке радіо було модним, а головне доступним – його можна було взяти з собою на прогулянку чи в подорож¹³⁴.

Радіо давало нагоду слухати не лише радянську пропаганду, але й голоси Заходу, не завжди, щоправда, у хорошій якості через спроби радянської влади глушити окремі радіостанції через спеціальні глушилки (а у випадку Львова таких було три, вони стояли біля церкви святого Юри, побудовані у 1950-их рр. і пропрацювали аж до 1990-их рр.). А проте, не усі радіостанції можна було заглушити — середні та довгі хвилі радіо у цьому випадку виявилися фактично недоторканими, на відміну від коротких хвиль. На коротких хвилях були ті радіопрограми, які вважалися ворожими: Голос Америки, радіо Свобода та інші програми, у яких активно критикували радянську владу чи обговорювали політичні

¹³⁴ Андрухович Ю. Для тих, хто не спить. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/102096> (14.06.2022)

питання¹³⁵. На середніх хвилях можна було почути програми, що через свою особливість поширення, краще і якісніше звучали на більшій відстані від місця транслявання, аніж безпосередньо біля нього¹³⁶. Саме так слухачі мали можливість слухати програми на радіо “Люксембург”, які якісніше звучали ввечері та вночі, іноді містили шуми чи перешкоди, але загалом також їх можна було слухати досить просто. Довгі хвили радіомовлення зазвичай використовують для місцевого та міжнародного мовлення, а тому саме ці хвили зазвичай були основними джерелами інформації і їх не глушили.

Західна Україна, а зокрема і Львів, перебували у виграшній позиції для оптимального прослуховування західних та соціалістичних радіостанцій завдяки своєму географічному розташуванню. У Львові без проблем можна було ловити сигнали довгих хвиль польського радіо, яке не глушили, оскільки Польща була країною соціалістичного блоку. Ці хвили переважно звучали без жодних перебивань чи шумів, і якість радіотрансляцій була досить високою. Географічна близькість до польського кордону дозволила львів'янам із кінця 1970-их рр. дивитися ще й польське телебачення. Останнє стало можливим лише після того, як у 1979 р. закінчилося будівництво телевізійної антенної вежі у Перемишлі¹³⁷. Звичайно, що соціалістична Польща переважно транслювала програми, обрані ідеологічними представниками СРСР, але все ж завдяки цьому телебаченню була можливість дивитися фільми Альфреда Гічкока, окремі вестерни та концерти¹³⁸. Львів'яни навіть власноруч виготовлювали антени, направлені на Польщу, і хоча це було не дозволено і міліція часто влаштовувала рейди та конфісковувала антени з дахів і балконів, часто усі будинки були всіяні антенами¹³⁹. Польське радіо, телебачення, а окрім цього можливість придбати польськомовні журнали чи книги наблизили

¹³⁵ Puddington A. *Broadcasting freedom...* с.312

¹³⁶ Nichols, Richard: *Radio Luxembourg, the Station of the Stars*. С.97

¹³⁷ Wieża telewizyjno-radiowa. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visit.przemysl.pl/504-przemysl-wieza-telewizyjno-radiowa> (14.06.2022)

¹³⁸ Матюхіна О. *Советський Львів..с. 135.*

¹³⁹ Усне інтерв'ю із Ярославом Руцишиним.

львів'ян до польської культури, а радіо неодноразово називали вікном у світ¹⁴⁰, нехай і соціалістичний.

Польське радіо досить довго залишалося для Львова майже неодмінною частиною побуту, його звучання було майже як альтернативою радянському брехунцю, за винятком лише того, що польські радіостанції слухали з власної ініціативи, а не через відсутність альтернативи чи можливості вимкнути. Львів'яни різних поколінь могли знайти для себе щось корисне чи цікаве у тих радіоетерах: молодь зазвичай слухала музику та уважно виловлювала усі навіть найменші дрібниці про іноземні гурти, старше покоління, особливо рибалки, туристи та мисливці, знайшли іншу користь від польських програм — вони слухали прогнози погоди, які виявилися набагато точнішими, аніж львівські¹⁴¹. У Львові навіть виникла своєрідна традиція трактування львівських прогнозів погоди з точністю навпаки — настільки вже часто вони були хибними¹⁴².

Радіо Єдинка (“Jedynka”) або Перша програма Польського радіо — це безсумнівно, найпопулярніша польська радіостанція, яку і переважно слухали львів'яни. Ця варшавська станція, перша з чотирьох основних загальнонаціональних польських радіостанцій, розпочала свою діяльність ще у 1926 році і проводить радіоетери й сьогодні. Саме ця станція вважалася універсальною для широкого кола слухачів, містила безліч програм різного спрямування, хоч і скорочувала їх із відкриттям нових станцій протягом свого розвитку. Таким чином, Друга станція, або “Dwójka” розпочала трансляції з 1949 р. на теми культури та мистецтва, Третя станція (“Trójka”) розпочала діяльність у сфері польської та популярної музики у 1962 р. з програмами Вітольда Пограничного “Piosenki, jakich nie było” та Матеуша Свенціцького, який запустив

¹⁴⁰ Усне інтерв'ю з Оленою Дведжорою.

¹⁴¹ Усне інтерв'ю з Миколою Сварником. Львів, травень 2022. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.

¹⁴² Матюхіна О. Советський Львів.. с.136

програму “Mój magnetofon”. Четверта станція польського радіо (“Czwórka”) почала трансляції у 1976 р. і опиралася на молодь та спеціальні програми для неї. Тільки сигнал Першої програми передавали на довгих хвилях, Друга, Третя та Четверта програми були на ультракоротких, тому слухати їх у Львові було неможливо¹⁴³. А проте, згідно з окремими спогадами, навіть ці особливості можна було обійти – за допомогою спеціальної апаратури можна було почути і програми Третьої програми¹⁴⁴. Про доступ до програм Третьої станції польського радіо, особливо у період 1980-их рр. свідчать і спогади українського музиканта Кузьми Скрябіна¹⁴⁵.

Радіо Єдинка об'єднала у собі основні аспекти інших програм польського радіо, і у випадку дослідження контркультури, основну увагу приділено все ж програмам музичним, які у Львові слухала переважно молодь. Найважливішою програмою польського радіо в житті молодих людей була програма з циклу “Пори року” - “Літо з радіо” (“Lato z radiem”), хоча з'явилася вона відносно пізно, тільки у 1971 р. Ця програма стала унікальною і з точки зору формату програм на польському радіо, і з боку респондентів, на чийх спогадах будується ця робота. Річ у тім, що сама лише згадка про “Lato z radiem”, назва цієї програми абсолютно у всіх випадках викликала у респондентів найбільше спогадів, асоціацій та вражень. Цю програму часто описували як щось “рідне, від чого хочеться пританцьовувати¹⁴⁶”, “дуже людське¹⁴⁷” чи “дуже приємне, що залишало хороше враження по собі, коли ти навіть чув лише вступний мотив¹⁴⁸”. Львівська молодь не завжди знала технічні чи організаційні моменти польського радіомовлення - зазвичай їм було достатньо лише самого прослуховування. Саме тому важко сказати, наскільки часто молодь знала, що саме програма “Lato z radiem” стала

¹⁴³ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u..* С. 154

¹⁴⁴ Усне інтерв'ю з Андрієм Кунином.

¹⁴⁵ «І ніби чудо — Польське радіо — нам відкривало той незнаний світ». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archiwum.polradio.pl/5/198/Artykul/195684> (14.06.2022)

¹⁴⁶ Усне інтерв'ю з Оленою Джеджорою.

¹⁴⁷ Усне інтерв'ю із Мар'яною Долинською. Львів, травень, 2020. Інтерв'юєрка: Марта Гайдучок.

¹⁴⁸ Усне інтерв'ю з Юрієм Волощакком.

першою програмою з регулярним “живим” радіоетером на польському радіо. Цензура соціалістичного блоку, хоч і не була такою жорстокою, як у Радянському Союзі, але все ж контролювала пресу, радіо та телебачення. Яскравим символом цього тотального контролю була трансляція по радіо попередньо записаних етерів¹⁴⁹, що не залишалося місця для жодних живих емоцій чи навіть найменших імпровізацій. Лише завдяки ініціативі Олександра Тарнавського, автора програм “Сигнали дня” (“Sygnaly Dnia”) та “Чотири пори року” («Cztery Pory Roku»), відбулося перше «живе мовлення» на радіо. Саме з цього періоду розпочалася модернізація радіоетерів. Ймовірно, що перший такий етер “Lato z radiem” був не надто успішний, оскільки тодішня влада радіо Єдинки та Польського радіо зняли програму з етеру. Однак згодом, у 1973 р. програму повернули, щоправда, вже у дещо іншому форматі, і почали розвивати знову¹⁵⁰. Уже з середини 1970-их років формат програми був усталений, вона складалася з кількох рубрик: “Latoteka” - блоки основних хітів тривалістю у декілька хвилин, “Lato-retro-teka” – багаторічні хіти, що транслювали після 10 години ранку, “Dziadek Włodek” - повість у форматі радіоп’єси на трилогію польського прозаїка Генрика Сенкевича, “Kukułka” - лірика молодій поетесі Христини Чубовної, “Koncert spełnionych marzeń” та “Strofy dla siebie” - теж варіації поезії. А тим самим вступним мотивом, що залишав по собі таке хороше враження був запис, спеціально роздобутий для цієї програми, оскільки керівництво вимагало підібрати звук, що асоціювався б з літом. Ним стала полька, яку з-поміж інших записів обрав Ольгерд Релігоні¹⁵¹.

Отже, свідомо чи ні, але молодь відчувала різницю у записаних програмах та програмах “у прямому етері”. “Lato z radiem” у цьому контексті справді було

¹⁴⁹ Łęćicki G. *Censorship in people’s Poland // Żurnalistikos tyrimai* №10. University in Warsaw, Poland, 2016, 147-175. с.164

¹⁵⁰ Łozińska O. *Mija 50 lat od pierwszej emisji „Lata z Radiem” – audycji, która dzięki wyjściu do ludzi.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C901987%2Cmija-50-lat-od-pierwszej-emisji-lata-z-radiem-audycji-ktora-przetrwala> (29.05.2022)

¹⁵¹ *Lato z Radiem ma 35 lat – nasze Urodziny.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20160305112355/http://www.latozradiem.pl/2006/35lat.aspx> (29.05.2022)

унікальним, однак окрім цього, саме воно познайомило велику кількість молоді із польськими та західними виконавцями. У програмах можна було почути як вже відомі станом на 1970-ті рр. популярні пісні, так і останні новинки, які тільки но з'являлися¹⁵². Саме тому з травня до серпня, у період, коли тривало “Літо і з радіо” і коли навчання у школі чи у вищих навчальних закладах було менше, молоді люди від ранку і до полудня проводили час, слухаючи музику. Багато респондентів відгукуються так про популярність цієї програми: “її слухали всі, хто міг¹⁵³”, “коли ми їздили на розкопи, ставили приймач і я та багато студентів слухали “Lato z radiem”¹⁵⁴” (мова йде про археологічні розкопки) чи “радіоприймачі у нас були ввімкнені постійно, зокрема якщо це було “Lato z radiem”.. Там було неймовірно багато музики, заради якої ми це радіо і слухали”¹⁵⁵.

Завдяки підбіркам програми, молодь слухала не лише вже відомі їм західні гурти, але й відкривала для себе звучання чогось нового — польської музики. Майже всі великі зірки виступали на “Lato z radiem”: Мариля Родович, Северин Краєвський, Будка Суфлера (“Budka Suflera”), Perfect, Червоні Гітари (“Czerwone Gitary”), Lady Pank, Кшиштоф Кравчик, Уршул Каспшак, Ольга-Александра Сіповіч (сценічне ім'я Кора) та інші¹⁵⁶. У період 1970-1980-их рр. безперечними фаворитами для молоді були рок-виконавці, рідше польська естрада. Особливо часто слухали рок-гурт Червоні Гітари із Северином Краєвським, які часом сприймалися навіть як “першими по улюбленості після Beatles¹⁵⁷”.

Часом респонденти згадують, що почали слухати пісні цього гурту у період 1969-1971 рр.¹⁵⁸, тобто до офіційної появи у радіоетері програми “Lato z radiem”. Це цілком може бути пов'язано з виступами гурту на іншій радіостудії - “Ритм”. Це

¹⁵² Усне інтерв'ю з Віктором Морозовим.

¹⁵³ Усне інтерв'ю з Андрієм Кунином.

¹⁵⁴ Усне інтерв'ю з Орестом Корчинським. Львів, травень 2022. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.

¹⁵⁵ Усне інтерв'ю з Оленою Джеджорою.

¹⁵⁶ Łozińska O. Mija 50 lat od pierwszej emisji „Lata z Radiem”..

¹⁵⁷ Усне інтерв'ю з Юрієм Волощакком..

¹⁵⁸ Там само.

була молодіжна студія також при Першій програмі Польського радіо, яка була створеною за ініціативи Анджея Корчинського, Матеуша Свенціцького та Вітольда Пограничного. “Ритм” був створений для того, аби просувати на радіо менш відомі гурти та популяризувати молодіжну музику. Щобільше, студія “Ритму” була водночас редакцією програми та місцем для запису пісень, тому що Анджеем Корчинським, що був відповідальним саме за музичне наповнення програм, дозволяв музикантам приїжджати просто до них у студію і грати, тренуватися на місці, під час запису. Усе неякісне редакція викидала, а сильні пісні виходили в етер. “Ритм” розпочав радіоетери з 1965 р. і був унікальним тим, що не підпорядковувався Головній музичній редакції Польського радіо, яка у ті часи мала повну монополію на вибір творів, створювала образи виконавців, контролювала гроші, славу і вплив. Студія “Ритм” опинилася під протекторатом тодішнього ректора Польського радіо Станіслава Штампфля, що дозволив студії перетворити тодішні радіоетери на своєрідну польську варіацію радіо “Люксембург” - ведучі теж були молодими людьми, майже однолітками своїх слухачів. Вони, як і ведучі на радіо “Люксембург”, поводитися відкрито і спонтанно, імпровізували, відповідали на запити слухачів. Програми “Ритму” виходили у блоці програм радіо Єдинки “Porółudnie z młodością”. Саме на цих програмах і звучали пісні Червоних Гітар, Чеслава Немена, Небеско-Чарних (“Niebiesko-Czarnych”) та Червоно-Чарних (“Czerwono-Czarnych”). Студія “Ритм” існувала до 1973 р., після чого була розпущена Головною музичною редакцією польського радіо. Була спроба знищити усі записи з архіву (де було понад 1200 пісень), однак громадське радіо “Radio dla Zagranicy” мало копії етерів, оскільки редакція “Ритму” боялася, що рано чи пізно їхню діяльність прикриють. Записи врятували, тому що у студіях “Radio dla Zagranicy” ніхто їх не шукав¹⁵⁹.

¹⁵⁹ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u..* с. 154-157

Радіо Єдинка містила досить багато програм, що змінювалися і з часом, і навіть від пори року. Часом складно прослідкувати, яку саме програму слухала та чи інша молодь, врешті досить рідко молоді люди звертали увагу саме на назви програм, а навіть коли й звертали, не зацілювали на них головну увагу. “*Lato z radiem*” у цьому випадку слугує радше винятком, аніж правилом, оскільки мелодія на початку програми була настільки впізнаваною та так добре запам’ятовувалася, що коли чув її, одразу ставало зрозуміло, що це за програма і тому й “настроювався на такий мажорний лад гумористичний¹⁶⁰”. Окрім “*Lato z radiem*”, одразу вирізняли дещо старіші програми на радіо Єдинка. Так, наприклад, слухали і радіодраму “Матисякові”, що транслювалася на радіо з 1956 р. у вигляді радіосеріалу, що виходить і до сьогодні щосуботи о 13:15. “Матисякові” - це найстаріша програма на польському радіо, що розповідає історію окремої сім’ї у час соціальних, економічних та культурних змін у Польщі¹⁶¹. Така радіоп’еса, хоч і представляла дещо театральне, ідеалізоване зображення сім’ї, але все ж для радянського Львова була ще одним джерелом до пізнання польської культури, життя та звичаїв. Ця програма — це було щось наче побутове, але їх (Матисякових) “було дуже гарно слухати, вони дуже класично це все робили, а ми слідкували, як вони росли¹⁶²”. У жартах, діалогах та розмовах у звичайній радіоп’есі львів’яни чули те, що жодним чином не могло з’явитися на радянському радіо (навіть попри те, що радіоп’еси на ньому теж були, хоч переважно то були трохи примітивні детективи¹⁶³): персонажі нехай із сатирою, але часто обговорювали суспільно-політичну ситуацію чи особисті проблеми. Вони обговорювали зустрічі, сімейні ритуали, дозвілля, а слухач нібито підслуховував цю варшавську родину¹⁶⁴. Серед спогадів також чути,

¹⁶⁰ Усне інтерв’ю з Юрієм Волошаком..

¹⁶¹ Pawlik A. Radio series in Poland: Characteristics, forms and trends // *Radio: The Resilient Medium* / Edited by Madalena Oliveira, Grażyna Stachyra and Guy Starkey; United Kingdom: University of Sunderland, 2014, с. 281-294 с. 288

¹⁶² Усне інтерв’ю з Іваном Гречко. Львів, квітень 2022. Інтерв’юерка: Марта Гайдучок.

¹⁶³ Усне інтерв’ю з Ярославом Руцишиним.

¹⁶⁴ Pawlik A. Radio series in Poland: Characteristics, forms and trends..с.289

що поляки завжди виокремлювалися тим, що “ще у довоєнний і міжвоєнний період, у них завжди, наприклад, на радіо, панував гумор, жарти, музика та інші такі речі¹⁶⁵”. Для львів’ян, у яких радянське радіо залишалося нудним, ідеологізованим та цензурованим, почути, як жартують “і про політиків, і про панотців, і про побутові речі¹⁶⁶” було наче ковток свіжого повітря. Уже тоді було помітно, що поляки завдяки трохи більшій свободі думки і слова, аніж у Радянському Союзі, мали досить потужний і дієвий вплив на політичну, культурну і на музичну сфери у Львові.

Почути польські радіопрограми можна було майже цілодобово — програма станції була насичена, тому від самого ранку і до пізньої ночі приймачі ловили польські довгі хвили. Під час навчального року чи навіть влітку досить часто радіо слухали й ввечері, коли займалися домашніми справами чи завданнями в університет. Вечірніх музичних програм тоді також вистарчало: “Моя аудиторія музична”, що починалася близько опівночі, заради якої “ми сиділи теплими літніми вечорами до глибокої ночі¹⁶⁷”. Досить часто у спогадах звучать такі програми як-от “Lista przebojów”, що транслювали раз на тиждень на вихідних із ведучим Марекон Недзьвецьким чи “Wieczór z płytą kontaktową”, яку вів Марек Щероцький. Згідно зі спогадами, у програмі “Lista przebojów” транслювали близько тридцяти пісень, серед яких лише дві чи три були польськими, решта ж - західні. Їх передавали у хорошій якості, а тому можна було переписати на касети без сильної втрати якості звуку. У програмі “Wieczór z płytą kontaktową” передавали також тільки західні пісні і часом і транслювали геть увесь альбом¹⁶⁸. Однак досить складно знайти підтвердження цим словам і відповідно до часу, все ж здається, що мова тут йде про програми Третьої станції Польського радіо, які вже пізніше, у другій половині 1980-их рр. передавалися на коротких хвилях і їх також можна було почути у Львові. На

¹⁶⁵ Усне інтерв’ю з Юрієм Волощакон.

¹⁶⁶ Там само.

¹⁶⁷ Усне інтерв’ю з Оленою Джеджорою.

¹⁶⁸ Усне інтерв’ю з Андрієм Кунином.

користь останньої тези також неодноразово з'являються підтвердження у спогадах респондентів¹⁶⁹. Натомість на радіо Єдинка були власні нічні програми, серед яких “Музика вночі” (“Muzyka posą”), яку транслювали щопонеділка, щосереді та щонеділі увечері.

2.2. Мовний аспект і сприйняття тексту у музиці

Уже з кінця 1970-их, початку 1980-их рр. у Львові ввечері стали популярними не лише вечірні радіопрограми, але й телепрограми. Телебачення тут стало популярним ще з середини 1970-их рр., але очевидно, що телевізор коштував немалих грошей, тож популярними вже згадані антени на Польщу стали тільки трохи пізніше. Як не дивно, але польське телебачення іноді тільки ще тісніше пов'язало львівську молодь із польським радіо: фільми, мультфільми, новини — усе, що містило в собі поєднання візуального ряду з аудіорядом, допомогло молодим людям зрозуміти та вивчити польську мову. Звичайно, оскільки польські радіо- та телепрограми вважалися цінним джерелом інформації, необхідно було досить добре володіти польською мовою. У випадку Львова це зовсім не було проблемою — безпроблемне вивчення та засвоєння польської мови лише через радіо та телебачення є досить характерною рисою навіть сучасної львівської молоді. Тут відіграли роль і минуле Львова у складі міжвоєнної Польщі, і як наслідок, безліч написів, літератури, преси польською у всьому місті. Не останню роль відіграє і склад населення Львова — з другої половини ХХ ст. Львів перетворився на місто з багатонаціональною культурою, яке не вдалося зрусифікувати навіть попри спроби побудови тут такого бажаного для влади СРСР “радянського міту”. Врешті, навіть попри зміни назв вулиць, знищення пам'ятників чи відправлення їх до Польщі, навіть попри фальсифікацію історії Львова, особливо 1918-1939 рр. місто зберегло свої традиції, своє мовлення, сповнене безліччю польських діалектизмів і вже

¹⁶⁹ Усне інтерв'ю з Ярославом Мивинюком. Львів, квітень 2021. Інтерв'юєрка: Марта Гайдучок; Усне інтерв'ю з Оксаною Бачмагою. Львів, травень 2020. Інтерв'юєрка: Марта Гайдучок

станом на 1970-1980-ті рр. багато львів'ян, що переїхали до міста зі східних областей, володіли польською на достатньо доброму рівні, аби дивитися фільм чи розуміти новини.¹⁷⁰

Ніхто з респондентів-мешканців Львова ніколи не вчив польської мови навмисно — у цьому просто не було потреби. Прослуховування польських програм, польської музики та телебачення допомагало зрозуміти базові речі, які за потреби, можна було глибше зрозуміти, якщо зосередитися на тексті чи якщо потрібно було вивчити текст напам'ять - от, наприклад, Ю. Волощак вивчав улюблені пісні, а тому і польську мову “вивчив плинно і почав її розуміти та говорити нею по закінченню інституту¹⁷¹”. Досить часто, знову ж таки, через географічну близькість Львова до Польщі, у когось могла бути родина у Польщі, що також суттєво полегшувало і вивчення польської мови через те, що “часом вони поверталися сюди та розповідали якісь анекдоти чи дотепні речі польською мовою. Речі, які важко перекласти. І я так потрошки вивчав тут мову”¹⁷². Така практика була справді дуже дієвою, тому що, наприклад, у випадку О. Корчинського, саме завдяки рідкому спілкуванню з родиною та регулярним прослуховуванням радіо Єдинки, йому вдалося вивчити польську мову достатньо для того, аби викладати польською в університетах. Родинні зв'язки у Польщі також могли суттєво полегшити можливість виїхати з Радянського Союзу¹⁷³ чи завезти сюди окремі платівки західних гуртів, як-от це пробували зробити друзі В. Морозова¹⁷⁴. Часто польську мову починали розуміти під впливом радіо, часом — від телебачення та навіть мультфільмів¹⁷⁵ на ньому. Для розмовної мови цього вистачало, для того, аби зрозуміти написання чи перекласти текст пісень, бувало, що зверталися до конвертів від платівок польських гуртів, де зазичай були записані або назви пісень альбому, або ж окрема лірика. Щоправда,

¹⁷⁰ Матюхіна О. Советський Львів. с. 124-125

¹⁷¹ Усне інтерв'ю з Юрієм Волощакком.

¹⁷² Усне інтерв'ю з Орестом Корчинським.

¹⁷³ Усне інтерв'ю з Орестом Друлем.

¹⁷⁴ Усне інтерв'ю з Віктором Морозовим.

¹⁷⁵ Усне інтерв'ю з Андрієм Кунинцем.

для того, аби отримати заповітний конверт від платівки треба було придбати оригінальну нову платівку та розпакувати її, а це було неймовірною розкішшю — ціни варіювалися у залежності від часу, гурту та типу вінілу, але у будь-якому випадку це були ціни, які прирівнювали до місячної зарплати інженера (100-120 рублів за платівку)¹⁷⁶ чи секретаря-друкаря (тобто часом десь 60 рублів за платівку з новим альбом Beatles при місячній зарплаті у 40-50 рублів)¹⁷⁷. У більшості випадків молодь зверталася до людей, що переписували платівки на бобіни чи касети, а тому оригінальних конвертів з текстами пісень майже не читали. Читати польською в таких умовах зазвичай вчилися пізніше, аніж розуміти на слух чи говорити, а проте польська все одно навіть сприймалася як друга рідна мова¹⁷⁸.

Польське телебачення містило досить багато інформації про західну та соціалістичну культуру, зокрема музику та виконавців, а тому молодь могла врешті бачити, як виглядали такі ж підлітки, які і вони самі, але по інший бік залізної завіси. Через польське телебачення сюди прийшло зображення Заходу — молодь почала дивитися класику світового кінематографа¹⁷⁹, а окрім цього з телебачення та радіо видавалося, що молодь, зокрема у соціалістичному таборі, дуже схожа — вона також слухала рок-н-рол, але на відміну від радянських жителів, навіть мала можливість відвідувати музичні фестивалі — в Сопоті чи на Зеленій Горі. Окремий подив викликала тематика фестивалів (були навіть окремі фестивалі військової пісні)¹⁸⁰, організованість та професійність цих заходів. Виконавці були справжніми професіоналами, а аудиторія була радісною та розслабленою¹⁸¹ — зовсім не такою, як на концертах під наглядом представників партії у СРСР. Ці польські концерти та фестивалі могли трохи наблизити львівських музикантів до уявлень про те, як може реагувати публіка на музику, як може танцювати, рухатися чи сміятися. Культура

¹⁷⁶ Усне інтерв'ю з Аліком Олісевичем. Львів, листопад 2019. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок

¹⁷⁷ Усне інтерв'ю з Володимиром Мілославським.

¹⁷⁸ Усне інтерв'ю з Оленою Джеджорою.

¹⁷⁹ Там само.

¹⁸⁰ Усне інтерв'ю з Ярославом Руцишиним.

¹⁸¹ Матюхіна О. Советський Львів..с.134

концертів у соціалістичному таборі та у СРСР були разюче різними: коли група Арніка у 1973 р. із Віктором Морозовим поїхали до Польщі, на фестиваль дружби республік, то невимушена та радісна молодь в аудиторії вкотре підтвердила, наскільки глибокими є розрив між цими культурами. “Концерти у Радянському Союзі були страшенно нудними для мене: ти виходиш на сцену, співаєш, виступаєш, але публіка затиснута, як ніби десь у Північній Кореї... Відмінність була величезна, на кожній майже фотографії з того часу в Радянському Союзі можна побачити, що майже ніхто не посміхається, всі суворі¹⁸²”

Як вже було зазначено раніше, польське радіо слугувало ще й одним із головних джерел для прослуховування західної музики. На рівні з іншими західними музичними програмами, як-от радіо “Люксембург” чи “Рок-посівами” з Сєвою Новгородцевим на радіо ВВС, радіо Єдинка трансливала останні новинки рок-н-ролу, який від 1960-их підкорив світ. Була проте, одна неприємність: англійську мову у Львові майже не розуміли: на слух сприймали мову напіванглійську — так звану марсіанську¹⁸³. При потребі заспівати пісні західних виконавців видавали звуки, схожі на те, що співали вони. Так само виступали й на концертах. Часом англійську мову вчили у школах, однак зазвичай навіть базових знань такі уроки не давали. Щобільше, досить рідко можна було зустріти мотивацію вивчати англійську мову — Радянський Союз був повністю закритою державою і здавалося, що англійська мова не має і не матиме жодного застосування¹⁸⁴, залишиться майже такою ж мертвою, як і латина¹⁸⁵. Звичайно, іноді мотивація до вивчення англійської була зовсім іншої і досить сильною - молодь хотіла знати, про що ж співають західні виконавці, тому були ті, хто або витрачав години над словниками у спробах перекласти рядки пісень¹⁸⁶, або ж навіть вступали у вищі

¹⁸² Усне інтерв'ю з Віктором Морозовим..

¹⁸³ Усне інтерв'ю з Володимиром Мілославським.

¹⁸⁴ Усне інтерв'ю із Олександром Чайкою. Львів, квітень 2021. Інтерв'юєрка: Марта Гайдучок.

¹⁸⁵ Усне інтерв'ю з Ігорем Копесом. Львів, березень 2021. Інтерв'юєрка: Марта Гайдучок

¹⁸⁶ Усне інтерв'ю з Ярославом Руцишиним.

навчальні заклади на мовні спеціалізації, як-от у випадку музиканта В. Морозова, що вступив на англійську філологію у львівському університеті, “в тому числі, щоб краще розуміти англомовну музику”¹⁸⁷.

Безперечно, що такі різні рівні сприйняття польської та англійської мови були вирішальними у впливі музики цими мовами на львівську молодь. Музику можна сприймати на багатьох рівнях: дослухатися до мелодії, ритму, темпу і мотивів; дослухатися до тексту, які виконавець хоче донести чи сприймати все цілісно у поєднанні. Зазвичай ми говоримо про сприйняття музики саме як про останній варіант, а проте, у випадку львівської молоді ці рівні змінювалися відповідно до виконавців, радіостанцій, які вони слухали. Зазвичай англомовну музику сприймали дуже поверхнево, дослухалися саме до мелодії — навіть цього було достатньо для того, аби бути у захопленні від західного рок-н-ролу. В основному цю музику сприймали радше тільки “емоційно,..а англійську лірику як додаткову музичну доріжку”¹⁸⁸, “як суміш звуків та мелодії”¹⁸⁹. На противагу, у польській музиці дослухалися і до музики, і до тексту. У цьому була визначальна особливість польської культури — молодь не просто звертала увагу на інтертексти у піснях польських гуртів, вона стрімко підхоплювала тренди, які з’являлися у польській музиці. “Чим більше я слухав польську музику, тим більше мене приваблювала не тільки музика, але й вірші, а потім не тільки вірші, але й поезія”¹⁹⁰. Львівська молодь не просто із захопленням слухала цю музику — вона абсорбувала її, інтерпретувала і згодом творила своє: “В мене теж був цей перехід від чисто музичної сторони до наповненості поезією, а потім вже мало бути це поєднання музики і поезії, інакше чогось бракувало. І вже у своїй музиці я починав до того йти тим, що писав музику на поезію своїх друзів чи поетів: Тичини чи Ліни Костенко”¹⁹¹.

¹⁸⁷ Усне інтерв’ю з Віктором Морозовим.

¹⁸⁸ Усне інтерв’ю з Оленою Джеджорою.

¹⁸⁹ Усне інтерв’ю з Ярославом Руцишиним.

¹⁹⁰ Усне інтерв’ю з Віктором Морозовим.

¹⁹¹ Там само.

2.3. *Польські кумири у львівському середовищі*

Для того, аби був сильний вплив, повинні були бути сильні авторитети. І у польській музиці вони були: Чеслав Немен, польський музикант, у спогадах респондентів з'являється найчастіше як головний авторитет серед польських музикантів. Чеслав Немен вважається найбільшою польською попзіркою, що вивів польську музику на новий рівень одразу у кількох напрямках: рок-н-рол (або ж польський біг-біт) та кілька підвидів року, як-от прогресивний рок чи артрок. Чеслав Немен з'явився у польському музичному середовищі саме у період “невеликої стабілізації”, у 1956-1957 рр., коли ідеологічний тиск у Польщі через відлигу послабили, а молодіжна музична культура почала стрімко розвиватися¹⁹². У 1960-их рр. Чеслав Немен виступав у студентських кабаре у Гданську, де співав спочатку англійською, а згодом і польською мовами. Саме цей мовний перехід і визначив його популярність у польському, а як наслідок, і у львівському музичному середовищах. Як не дивно, але проблема різного сприйняття музики через мову, якою вона виконувалася, була ключовою для польської молоді у другій половині 1950 та у 1960-их рр.: тексти англійською сприймалися лише поверхнево, а навіть коли молодь і розуміла англійську, різниця у розумінні чи нерозумінні цих пісень була не такою вже й значною. Все через те, яким був репертуар: тексти для польської молодіжної музики писали люди старшого віку, у цих текстах не було молодіжної мови, сленгу чи популярних контекстів. Це була музика для молоді, але не музика молоді¹⁹³. У ПНР авторські права на текст мав лише композитор і автор тексту, як наслідок, дуже довго польські гурти, які хоч і грали сучасну музику, не співали відповідні тексти. Чеслав Немен сам коментував цю проблему, кажучи, що тоді слова пісні не відігравали важливої ролі: усі співали англійською “на слух”, тобто, як і у Львові, видаючи подібні звуки до тих, що мали б бути англійськими

¹⁹² Mazierska E. *Czesław Niemen: Between Enigma and Political Pragmatism* // Mazierska, E. (eds) *Popular Music in Eastern Europe. Pop Music, Culture and Identity* / London: Palgrave Macmillan, 2016. С.243-264 с. 244

¹⁹³ Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u..* с. 143

текстом. Такі виступи критикували, але все ж це був успіх музичний. “Тупість тексту могла вбити пісню, тож і добре, що ніхто не знав, про що співає виконавець” - додавав Чеслав Немен. Врешті, популярність англomовних текстів пояснюють і по-іншому, дещо з лінгвістичного боку: польська мова переповнена приголосними звуками та закінченнями на закритий склад, тож є досить складною для співу. Тому до початку 1960-их рр. У польському музичному середовищі панували англійські примітивні тексти і ця традиція була схожою до рок-н-ролу Елвіса Преслі у 1950-х рр. - банальні тексти, які аудиторія сприймала «на ура» через новий вид шоу¹⁹⁴.

Зміни у польське музичне середовище прийшли із Францішеком Валіцьким та його гуртом Rhythm and Blues, що залишився більш відомим завдяки своїй другій назві після перейменування — Червоно-Чарні (“Czerwono-Czarni”). З першою назвою вони з’явилися ще у 1959 р. У гданському клубі “Рудий кіт”. Вони були першим гуртом, що у Польщі розглядав рок-н-рол як окремий музичний жанр і виконували переважно західні композиції. Rhythm and Blues досить швидко здобули популярність, одна після восьми місяців існування та 39 концертів влада Польщі обмежила їхню діяльність заборонаю виступати у залах, де більше, ніж 400 осіб. Для рок-н-рольного гурту це означало закінчення існування, саме тому вони перейменувалися в Червоно-Чарні і заявили, що більше не гратимуть рок-н-рол, до якого влада ставилася з підозрою. Натомість їхнім вибором став жанр — біг-біт. Це була все так же рок-н-рольна музика, можливо трішки більше у суміші з популярною музикою, такий собі попрок, але це була можливість Червоно-Чарних розпочати з чистого аркуша і з 1960 р. записати альбом, зробити турне Польщею у 1961 р., та стати менторами для молодих музикантів через ініціативу “Нон-стоп”, де Червоно-Чарні заявили, що “шукають молоді таланти” і будуть менторами, своєрідними менеджерами для молодих гуртів-переможців конкурсу. Словом, саме так на польській музичній арені з’явився інший відомий гурт, з яким виступав

¹⁹⁴ Там само. с.143-145

Чеслав Немен — Небеско-Чарні (“Niebiesko-Czarni”)¹⁹⁵. А проте головним досягненням Францішека Валіцького стало гасло “Польська молодь співає польські пісні”, яке він виголосив 24 березня 1962 р. Ця фраза та ця ідея розпочали період змін у польському музичному середовищі, адже відтоді біг-біт почав представляти польський жанр музики, а твори польською мовою означали, що музичне середовище Польщі більше не сліпо копіює Захід, а творить своє, автентичне¹⁹⁶, а отже, і є конкурентоспроможним. Це означало також і те, що польська влада поступово припинила спроби обмежити рок-музику, як у західному, так і у польському варіантах, і тепер вони могли поступово розвиватися у культурному середовищі¹⁹⁷. У політичних масштабах соціалістичної ПНР це означало, що відбувалася ширша тенденція до так званої полонізації державного соціалізму¹⁹⁸.

Саме у таких умовах польського музичного середовища розвивався як музикант Чеслав Немен. Як уже згадувалося, на початку 1960-их рр. Він був частиною гурту Небеско-Чарні, у якому опинився через те, що був одним з 15 переможців фестивалю молодих виконавців у Щецині у 1962 р. Гурт досить швидко здобув популярність і вже наприкінці 1960-их рр. Чеслав Немен, все ще перебуваючи у складі Небеско-Чарних, заснував власний гурт — Акварель (“Akwarele”). Окрім цього, у 1967 р. він записав альбом “Дивний цей світ” (“*Dziwny jest ten świat*”), який отримав відзнаку “Золотий запис” та розійшовся тиражем понад 100 000 копій, а однойменна пісня з альбому перетворилася на гімн польської молоді кінця 1960-их рр. Чеслав Немен записав ще дві платівки: “Успіх”(«*Sukces*») та “Чи ви ти все ще мене пам’ятаєте?” («*Czy mnie jeszcze pamiętasz?*»). Альбом

¹⁹⁵ Там само. с.128-130

¹⁹⁶ Там само.с. 137

¹⁹⁷ Tompkins David G. Against ‘Pop-Song’ Poison from the West: Early cold war attempts to develop a socialist popular music in Poland and the GDR // In William Jay Risch (Ed.) / Youth and rock in the soviet bloc: Youth cultures, music, and the state in Russia and Eastern Europe; New York: Lexington Books, 2015, (pp. 43–53)

¹⁹⁸ Machalica B. Polityka historyczna PRL-u. Tezy o zmienności i niezmienności // Jakub Majmurek, & Piotr Szumlewicz / PRL bez uprzedzeń; Warszawa: Książka i Prasa, 2010, p. 89–101. с.93

«Sukces» також отримав відзнаку ”Золотий запис” і таким чином Чеслав Немен затвердився як найбільш продаваний попрок виконавець десятиліття¹⁹⁹.

Наприкінці 1960-их Чеслав Немен звернувся до прогресивного року, почав писати довгі композиції із залученням різних музичних інструментів, і такі композиції іноді тривали майже двадцять хвилин. У 1970-их рр. Музикант продовжував експериментувати, і саме у цей період почав творити на слова класичних польських поетів. У випадку львівського середовища це тільки затвердило незаперечний авторитет Чеслава Немена — особливо на мистецькі контркультурні угруповання львівської молоді, як-от, середовище Віктора Морозова, Грицька Чубая, Миколи Рябчука та інших — тих, хто у 1971 р. стали частиною самвидаву “Скриня”. Творчість Чеслава Немена була дуже на часу, а можливо, і те, що вона частково і стимулювала розвиток української національної культури — Польща змогла творити музику рідною мовою, а це означало, що це в теорії можливо. Тексти почали грати вирішальну роль у музиці, каже музикант В. Морозов,²⁰⁰ –“Чеслав Немен був таким для мене улюбленим, бо він не просто на тексти співав, а на поезію. І можливо те, що я потім опинився в колі Грицька Чубая, Олега Лишеги, а вони були вишукані майстри поетичного слова і це в мені також виробляло смак і справжнє розуміння того, що є справжня поезія²⁰¹”. Захоплення творчістю Чеслава Немана у цьому львівському колі з’явилося завдяки впливу лідера цього львівського андеграунда Грицька Чубая - “завдяки Чубаю, який зробив його (Немена) нашим загальним кумиром, виокремився цілий мій студентський період, аж до фантастичного концерту в Оперному²⁰²”. Концерт, про який йде мова - це також велика подія для львівського середовища. Чеслав Немен був українцем по материнській лінії, і взимку 1976-1977 рр. йому дозволили зробити тур Україною. “Аншлаги в Києві, Одесі, Донецьку, Криму, Львові. Чомусь рівненське

¹⁹⁹ Mazierska E. *Czesław Niemen: Between Enigma and Political Pragmatism..* С. 244-245

²⁰⁰ Усне інтерв'ю з Віктором Морозовим.

²⁰¹ Там само.

²⁰² Коментар від Миколи Рябчука. Особистий архів Марти Гайдучок. Львів, квітень 2022.

КДБ перестрашувалося і відмінило концерт у своєму обласному центрі²⁰³ - так описують ті події учасники. На концерті у Львові Чеслав Немен одягнув вишиванку²⁰⁴, що було дією гучною і радикальною. Виконавець висловив повагу традиціям, не закликав до радикальних дій чи ідей, але закріпив свій авторитет серед львівського кола - слухачі побачили, що українська культура видима, а отже, вона може розвиватися, існувати на рівні з іншими. Окрім цього, Чеслав Немен виконав українську народну пісню “Чорні брови карі очі²⁰⁵” - це справило дуже хороше враження на слухачів, бо шанувальники ще й знали, що це була перша пісня, яку співак виконував перед публікою ще в школі²⁰⁶. Усе це разом створювало цілісне зображення польського виконавця як кумира, що не просто розвиває власну польську культуру, виконуючи пісні рідною мовою, але й впливає на молодь, відрізняється оригінальністю, є зразком для розвитку культури. Отже, у випадку Чеслава Немана не лише його творчість, але й подача та погляди відіграли вирішальну роль у його впливі на формування львівського контркультурного середовища.

2.4. Формування контркультури у Львові у 1960-1970-их рр.

Друга половина 1960-их та 1970-ті роки у ПНР та Львові дещо різняться у контексті молодіжних контркультур. Поки молодь Польщі переживала кризу, брала активну участь у протестах і робила усе це під звучання західних хітів і композицій польською, то в УРСР і особливо у Львові, молодь тільки но почала вибудовувати свій власний музичний простір. Відбувалося це у період масових репресій шістдесятників та дисидентів, у період загострення уваги радянської влади до культури та молодіжного життя. А проте це був оптимальний час для розбудови

²⁰³ Коментар Михайла Маслія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/mykhajlo.masliy/posts/3069649913061217> (30.05.2022)

²⁰⁴ Там само.

²⁰⁵ Архівне відео виступу Чеслава Немана у Львові у 1977. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/watch/?v=242090686254118&t=4> (30.05.2022)

²⁰⁶ Усне інтерв'ю з Юрієм Волощакком.

молодіжної контркультури і на це є низка причин. Перш за все, Львів залишався найбільшим україномовним містом в УРСР і саме Львів був одним із головних осередків українських дисидентів у 1960-1970-их рр.²⁰⁷. Окрім цього, у місті перетиналися дуже різні групи людей, як корінних мешканців, так і приїжджих, і їхня взаємодія продукувала у мистецькому середовищі щось цілком нове та автентичне. У Львові, на думку О. Матюхіної, опинилося чотири основні групи населення, які та найбільше взаємодіяли між собою у публічному просторі²⁰⁸. На її думку, перша група - це корінні львів'яни, які жили у місті ще до початку Другої Світової, і їхні сім'ї²⁰⁹. Властиво, варто припустити, що саме ця група жителів і була тими людьми, що приймали польську культуру досить позитивно, були міцно пов'язані з польськими радіопрограмами й дещо з насторогою ставилися до усіх “прибульців” до міста.

Друга група - це люди, що переїхали до Львова із сіл та міст західних областей України. Ця група була консервативною, міцно трималася за традиції та народну культуру села, зокрема за українську мову та звичаї, а також не приймала місто як рідний простір²¹⁰. На мою думку, вплив цієї групи на розвиток української контркультури у Львові є одним з визначальних, тому що, опираючись на спогади респондентів, стає помітно, що у багатьох випадках активну участь у сприйнятті західної культури, прослуховуванні радіо та зокрема творенню власної музики, зокрема, написанні текстів відігравали студенти, що приїхали вчитися у львівських ВНЗ. Такими прикладами є В. Морозов, що переїхав до Львова з Кременця Тернопільської області, Я. Грицак, що переїхав на навчання з с. Довге Стрийського району, Б. Панкевич смт Малі Кривчиці, І. Сварник - з Луцька, М. Рябчук - з Луцька. Цілковим ймовірно, що відчуття свободи, яке давало для таких студентів велике місто,

²⁰⁷ Грицак Я. Подолати минуле.. с.330

²⁰⁸ Матюхіна О. Советський Львів. С. 125

²⁰⁹ Там само.

²¹⁰ Там само. С.120-121

стимулювало їхню творчість, дозволяло інтерпретувати, писати, слухати те, що удома, особливо у селі, могло сприйматися як вороже та чуже.

Третя група - це прибульці зі східних та південних областей УРСР, які внесли значні зміни у соціальну структуру міста, перетворивши Львів із мультиетнічного центральноєвропейського у східноєвропейське місто, у якому почало переважати східнослов'янсько-українське та російське населення²¹¹. А ще саме ці інженери, робітники, вчителі та лікарі, що переїхали сюди, перетворили Львів із культурного на індустріальне місто. З усім тим, попри уявлення про більшу зросійщеність східних областей УРСР, ці люди не русифікували Львів, переїхавши сюди. Це були ще досить молоді люди з середньою чи вищою освітою, і їхня зросійщеність проявлялася зазвичай на мовному рівні, у культурному сенсі вони були носіями українського менталітету²¹². Східні області могли вплинути на Львів лише у соціальному сенсі, вони могли змінити напрямки розвитку промисловості, але навряд чи могли запропонувати щось у культурному сенсі. Молодь східних областей, за можливості, як і львівська, слухала західні радіостанції, чий сигнал можна було спіймати й у Дніпрі, наприклад. Львів для Дніпра був одним із центрів постачання західних платівок, і зокрема і західноукраїнської музики - пісні гурту Смерічка у 1970 р. дійшли до Дніпра. Молодь у місті полюбила цю музику і її підтримала і комсомольська партія, тому що цю музику можна було використати як протитруту для західної музики²¹³. На території східної України також можна було почути навіть польські радіостанції. Спогади про це можна зауважити у текстах віршів сучасного харківського письменника Сергія Жадана:

Ми опинились по різні боки зими,
і дикторський голос, пійманий у випадковому таксі,
ще нагадає тобівісімдесяті роки і радіо,
наповнене польським роком;
рок-н-рол, який слухали механіки в залізничних депо,

²¹¹ Грицак Я. *Львів – місто у центрі Європи* с.27

²¹² Матюхіна О. *Советський Львів*. с.122

²¹³ Sergei I. Zhuk. *Rock and Roll in the Rocket City*. С. 95

рок-н-рол, який перелітав через Карпати,
просочуючись крізь повітря де-небудь на Рава-Руській,²¹⁴

Таким чином, музична культура поширювалася із Заходу на Схід, у зворотному напрямку такого впливу просто не було.

Четверта група нового населення Львова - це люди, що приїхали з інших радянських республік. Це був ще один досить консервативний прошарок суспільства, що приймав як російську мову, так і радянський стиль життя та його культуру²¹⁵. Однак ці люди також не могли завдати значних змін у культурному просторі - для цієї радянської інтелігенції та військових існували спеціальні райони Львова і зазвичай вони були досить ізольованими від решти світу.

Це “нове” львівське суспільство стимулювало розвиток музичної контркультури, і формувалася вона через активну молодь, яка була ліберальною, освіченою та відкритою до світової культури. Молодь 1960-1970-их у Львові вбирала у себе вплив усіх середовищ, до яких мала доступ. Звичайно, що пріоритетним було західне середовище, тому що радянське не мало чого запропонувати. З радянської культури молодь хіба присвоїла собі твори шістдесятників та “самвидаву”²¹⁶ і дещо пізніше частково перейняла окремі риси поведінки, щоправда, не найкращі - лайку, неохайність та грубіянство²¹⁷. Але це радше особливості будь-якого бунтарського періоду у молодих людей.

Цей період є визначальним для творення десятків молодіжних музичних гуртів та об’єднань, так званих вокально-інструментальних ансамблів (ВІА). Львів у цей період був поділений на безліч локальних угруповань, і зазвичай усі осередки контркультури були закріплені за певною установою чи локацією (гурт Ореол - при клубі будівельників, Арніка - при аптекоуправлінні, а до утворення Арніки - гурт

²¹⁴ Жадан С. Польський рок. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrbooks.com/ua/Polskyj_rok/ (14.06.2022)

²¹⁵ Матюхіна О. Советський Львів. с.123

²¹⁶ Там само. с.134

²¹⁷ Там само. С.131

Quo Vadis? при львівському фізико-механічному інституті). І оскільки, станом на 1967-1968 таких дворових команд у Львові було понад 200²¹⁸, то знати про усі події й мати можливість потрапити на них було неможливо. Тому зазвичай молоді люди орієнтувалися на власний район проживання та свої зацікавлення. Центр міста був, звичайно, найпопулярнішим місцем осередку контркультури, навіть попри те, що у самому центрі міста рідко мешкала звичайна корінна львівська молодь, там переважно жили заможні приїжджі зі східних областей, що займали керівні посади.²¹⁹ Це відбувалося через так звану “ерозію центру”, здійснену з ідеологічних міркувань радянської влади. Ідея була у тому, щоб за допомогою житлової політики, зокрема переселення краще забезпечених мешканців до бетонних будинків, а новоприбулих прорадянських - до центру, зруйнувати соціальну та просторову структуру міста. Саме через “ерозію центру” уся культура й перебралася на маргінес та периферію, туди, де прихильники радянської системи просто її не знайдуть²²⁰. Формально, таким чином радянська влада спровокувала розвиток андеграунду.

Серед усього різноманіття музичних гуртів, які грали у Львові, найбільшу популярність мали згадані команди Ореол з Олександром Балабаном та “Арніка” із Віктором Морозовим. Ореол заснували у 1970-их і цей гурт давав концерти щосуботи у будинку культури будівельників “Газ”. Квитки коштували не надто дорого - всього 30 копійок, тож такі концерти були дуже популярною частиною молодіжного дозвілля. Саме Ореол першим у Львові підхопив новий музичний напрям джаз-рок, який став популярним на Заході наприкінці 1960-их рр²²¹. У своїх виступах Ореол часто використовував соло на гітарі чи на саксофоні, грав західну музику і пробував виконувати власні композиції²²². Гурт Арніка з’явився у 1972 р.

²¹⁸ Усне інтерв’ю з Аліком Олісевичем.

²¹⁹ Усне інтерв’ю з Андрієм Маніловим. Львів, березень 2021. Інтерв’юєрка: Марта Гайдучок.

²²⁰ Рябчук М. Львів і Краків у новій Європі // Краків і Львів у європейській цивілізації / За ред. Я. Пурхлі. Краків, 2004, с. 159

²²¹ Okarzynski V. Rock music in everyday life of youth in Western Ukraine under the Soviet regime..c. 79

²²² Усне інтерв’ю з Іваном Сварником.

як злиття двох гуртів Quo Vadis? та Еврики й також набрав небаченої популярності. У виконанні Арніки львівська молодь почула дещо дуже важливе для української культури того часу - рокові, або ж біг-бітові аранжування українських народних пісень, зокрема у 1972 р. на конкурсі “Львівська весна” аранжування пісні “Чорна рілля ізорана” і “Червоної Руги” Володимира Івасюка. Це аранжування пісні “Чорна рілля ізорана” і “Ой на горі під вербою” почула не лише львівська молодь, але і московська, на фіналі Всесоюзного конкурсу «Алло, мы ищем таланты!». Конкурс Віктор Морозов та його гурт перемогли, однак після повернення до Львова майже одразу дізналися, як реагує радянська влада на подібні виступи. Арніку спробували розформувати, а пісню “Чорне рілля ізорана” звинуватили у буржуазному націоналізмі. Окрім цього, начальник управління культури заявив, що знає про те, що цю пісню виконували бандерівці в Мюнхені під час Другої Світової війни навіть попри те, що Віктор Морозов написав її лише у 1970-их рр.

Історія гурту Арніки є дуже репрезентативним прикладом того, як розвивалася українська контркультура у Львові. Після інциденту із текстами пісні, Арніка жодним чином не втратила популярності - радше навпаки: ажіотаж навколо Арніки був настільки великим, що реальна вартість квитка на концерт була 10 копійок, але перепродували їх біля входу за 10 рублів²²³. Однак окрім музичної діяльності у гурті, Віктор Морозов був учасником спільноти, що займалася самвидавом літературно-мистецького часопису “Скрина” і у 1972 р. під час решту дисидентів радянська влада знайшла часопис, у якому серед іншого були твори Віктора Морозова, Грицька Чубая, Миколи Рябчука, Олега Лишеги, Василя Гайдучка²²⁴. Власне, після цього молодих людей виключили з університетів, визначивши їх як “ненадійних” для радянського режиму. Гурт Арніка своє існування продовжив. Історія Арніки - це приклад інтерсекційності контркультури. Вона проявлялася на багатьох рівнях - у музиці, у літературі, у субкультурах, на

²²³ Okarzynski V. Rock music in everyday life...c.83

²²⁴ Усне інтерв'ю з Віктором Морозовим.

концертах та молодіжних ініціативах. Кожен з цих рівнів можна досліджувати окремо, але оскільки у цьому дослідженні мова йде саме про музичну складову, то варто звернути увагу ще й на визначальні риси творчості Арніки.

Віктор Морозов, засновник гурту, не лише був дотичним і до Арніки, і до “Скрині”, ці два середовища продовжували одне одного, створюючи нерозривне коло. У “Скрині” Грицько Чубай, головний натхненник часопису і всього кола молоді, що була дотичною до цього, познайомив Віктора Морозова та інших з творчістю польських музикантів, зокрема Чеслава Немена. Властиво, саме його пісні найбільше вплинули на творчість молодих людей. У випадку В. Морозова у період з 1969-1972 польське радіо створило основу його захоплення, а Чеслав Немен і його “співана поезія” відіграли центральну роль у створенні вже власних пісень. “Завдяки Чеславу Немену я почав писати пісні на поезію, а не просто на тексти. І власне, певною мірою спочатку копіюючи, потім творячи своє. Ми розуміли, що коли є біг-біт, то має бути й щось своє²²⁵”. Ця фраза втілює досить популярний погляд львівської молоді на музичну культуру. Спочатку ця культура могла існувати саме на основі копіювання, згодом творення автентичного. Молодь часто відчувала синдром меншовартості, зрештою і не дивно - українська культура у межах радянської постійно залишалася на маргінесі, а спроби розвинути своє довго обмежувалися невеликими змінами у виконанні пісень західних гуртів. Українська культура не була забороненою, але була дуже маргіналізованою, як іронізують респонденти, усе українська музика - це були “Із сиром пироги” і подібні народні пісні²²⁶. Це була спроба переконати Радянський Союз і самих українців у тому, що українство - це нічого більшого, окрім “шароварщини”: москальство, сад, горілка, шаровари, масні анекдоти й народні пісеньки²²⁷. А проте, як було вже зазначено раніше, цей вплив не міг придушити розвиток свого.

²²⁵ Усне інтерв'ю з Віктором Морозовим.

²²⁶ Усе інтерв'ю з Богданом Панкевичем.

²²⁷ Там само.

Копіювання західного не видавалося чимось негативним - властиво, це навпаки, був спосіб для української молоді відчутти себе частиною європейського кола молоді. А проте, копіювати західних чи навіть соціалістичних виконавців також треба було вміти. Серед безлічі гуртів у Львові, що займалися цим, не всі робили це грамотно і так, аби справді сприйматися на рівні із західними, як це вдавалося Арніці та Ореолу²²⁸. Деякі аматори намагалися вирізнитися і скопіювати на манір не західних виконавців, а радянських (які і собі копіювали Захід). Наприклад, орієнтовно наприкінці 1960-их рр. у львівському інституті прикладного мистецтва відбувся концерт аматорського студентського гурту “Анти”. Як і багато інших гуртів, про які вже йшла мова раніше, на перший погляд, вони наслідували The Beatles - четверо хлопців, з електрогітарами і виконанням легкого року. А проте, свої пісні вони виконували російською мовою, що для музичного середовища Львова було вкрай незвично. Окрім цього, тексти їхніх пісень були дуже примітивними, наприклад: “небо голубое у нас над головой, солнышко пригреет и пахнет уже весной” (“небо блакитне над нашими головами, пригріє сонечко і пахне вже весною”). Авдиторія не прийняла цей гурт, тому він не проіснував довго. Цілком ймовірно, що копіювали “Анти” саме російські гурти, можливо, гурт “Веселые ребята”²²⁹, які вважалися одними із “радянських гуртів Бітлів” - низки аматорських команд, які під впливом бітломанії здобули популярність через російське копіювання гурту The Beatles. Серед інших таких гуртів були “Сокол”, “Красные дьяволята”, “Скифы”, “Меломаны”, “Ветры перемен”²³⁰.

Важливо розуміти, що ця культура копіювання також проходила кілька етапів. Львівські гурти зазвичай копіювали або польські гурти, або західні - найбільше британські та американські. Однак своєю чергою польські гурти також

²²⁸ Усне інтерв'ю з Іваном Сварником.

²²⁹ Там само.

²³⁰ Ryback T. W. Rock around the bloc.c.63

копіювали Захід²³¹, тому внутрішнє обурення молоді щодо існування якісної і сучасної польської музики та відсутності української, цілком виправдане. За можливості, українські гурти могли скласти сильну конкуренцію іншим музичним групам соціалістичних країн, однак таких можливостей було набагато.

З цього ланцюжка копіювань можна зробити висновок, що культурний вплив поширювався із Заходу на Схід і тільки за таких умов копіювання музичних трендів сприймалося позитивно та провокувало створення і розвиток власної незалежної від західної культури. Захід був унікальним творцем музичної культури, він встановлював тренди та був зразковим взірцем для наслідування. Через відносну ліберальність, першими західні тренди підхоплювали соціалістичні країни, у цьому контексті - Польщі. Через доступність радіохвиль та можливість розуміти польську мову, найповніше польську інтерпретацію західної культури підхоплювала Західна Україна, особливо Львів. І вже далі “поляки впливали на нас, а ми впливали на решту²³²”, тобто Львів поширював цю культуру із домішкою власної інтерпретації та оригінальних українських мотивів далі, на східну Україну і на Москву. У випадку, якщо культурний вплив йшов із Сходу на Захід - його, як показують конкретні випадки, просто не приймали.

²³¹ Усне інтерв'ю з Ярославом Руцишином.

²³² Усне інтерв'ю з Віктором Морозовим.

ВИСНОВКИ

У результаті здійсненого дослідження вдалося дійти до окремих висновків щодо особливості функціонування львівської контркультури та виокремити вплив польського радіо на це середовище.

Молодіжна контркультура у Львові була унікальною — вона була побудована на перетині радянської російської, польської соціалістичної та етнічної української культур.

Ланцюжок впливу музичної культури можна добре простежити. Захід був початково оригінальним творцем нових музичних тенденцій і це не обмежувалося лише музикою. Саме західні виконавці із 1960-их рр. показували, що на сцені можна поводитися розкуто, грати тяжчу музику, обирати нові тексти з новими сенсами. Поступово ці тенденції підхоплював соціалістичний табір. У випадку цієї роботи говоримо про Польщу. Оскільки країна не була настільки закритою, як був для зовнішнього світу Радянський Союз, то молодь як основні реципієнти нових тенденцій, могли подорожувати, діставати нові платівки чи джерела інформації. Могли навіть потрапити на концерти, тому музичні тенденції сюди проникали теж досить швидко. Уже під вплив соціалістичної Польщі потрапляла Західна Україна. Навіть попри залізну завісу й ідею про повну ізоляцію, радіохвилі приносили тренди, які підхопила від Заходу Польща. Західні станції теж можна було почути, радіо Люксембург, наприклад, транслювалося на середніх хвилях у вечірній час майже без перебивань та проблем у з'єднанні. Переважно західні та польські радіостанції були майже однаково популярними, з легким відривом хіба на користь польських станцій.

Однак у випадку польського радіо, велику частину його музичного наповнення складала та ж західна музика. З усім тим, польські прогресивні та досить цікаві гурти також з'являлися на радіостанціях, виконували пісні польською,

а отже, і зрозумілою для великої кількості львів'ян, мовою і поширювали цю культуру творення національних версій міжнародних хітів. Західна Україна своєю чергою не просто була реципієнтом західного та польського впливу. Вона також долучилася до цього ланцюжка поширення музичних тенденцій і за допомогою львівських музичних гуртів, як-от, скажімо, Арніки, поширювала отримані тенденції на схід, на Радянський Союз. Концерти та виступи, які львівські гурти проводили у Москві, викликали шок і захват, сприймалися як “західні” і викликали змішані почуття, тому що російські слухачі чули сучасну та прогресивну музику із відповідним звуком та елементами виступу, як-от, барабанним соло, а радянська влада бачила прямий вплив ворожого заходу. Здається, що саме радянська Росія є прикінцевим елементом цього ланцюжка і його останній реципієнтом. А проте радянська Росія мала свою відповідь і не залишилася пасивним реципієнтом - вона відповідала суворою цензурою всередині Радянського Союзу та продовжувала політику холодної війни на міжнародній арені аж до початку періоду “перебудови” у 1985 р.

Польське радіо було таким цінним джерелом інформації через мову. Польська мова, якою володіла більшість молоді на рівні достатньому для того, щоб розуміти радіопередачі, допомогла не просто слухати польську музику як якісний рок, але й вслухатися у тексти пісень. І ці тексти, яку писала такого ж віку молодь, як і її слухачі, показувала, що різниця між державами не була такою вже й сильною.

У тих же випадках, коли львівська молодь потрапляла до Польщі у складі музичних гуртів, учасників молодіжних подій чи інших дозволених радянською владою ініціатив, контакт між польською молоддю та львівською, був дуже обмежений. Якщо все ж траплялася нагода для знайомств, дружби тощо, то ставало зрозуміло, що молодь була дуже подібна у захопленнях, хобі та поглядах. Різниця була у рівні свободи - поляки не боялися сказати зайвого і не відчували потреби постійно у розмові стверджувати свою лояльність режиму, аби не виникло зайвих проблем. Вони насолоджувалися західним впливом, ідеями вільного кохання та

відкритості, купували платівки улюблених гуртів просто у магазинах і через це не до кінця могли збагнути увесь захват українців від побаченого.

До середини 1970-их рр. польське радіо було найпопулярнішим способом для доступу до західної музики. З кінця 1970-их рр. не менш популярним джерелом інформації стало і польське телебачення. Польські радіо і телепрограми відкривали доступ до зовнішнього світу, у якому поруч із західною культурою з'являлася і політична свідомість. Цю політичну свідомість загострювали революційні події, за якими слідкували львів'яни: спочатку "празька весна" у 1968 р., а згодом і події "Солідарності" у 1980-их рр. Приклад повстання у Чехословаччині, яке придушила радянська влада викликала шок та насторогу, але от події "Солідарності" завоювали неймовірну підтримку у львів'ян. Зрештою, протести робітників та молоді показали, які придушили воєнним станом, але які все ж привели до утворення незалежної Польщі у 1989 р. були прикладом, зразком для наслідування, як принести незалежність демократичним шляхом. І молодь, що уже станом на 1980-ті рр. співала пісні українською мовою, зокрема "Червону Руту", яка стала хітом на довгі роки, підхоплювала ці ідеї.

У глобальному сенсі, Польща справді була мостом між Західною Європою та Україною. Польське радіо принесло до Львова ідеї та можливості для розвитку сучасної прогресивної музики, а ще дозволило якісно слухати уже відомі західні гурти, записувати та переписувати їх на бобінні магнітофони та касети, а потім обговорювати у колах молоді. Окрім цього, польські виконавці підказали нові прийоми у виконанні пісень, певним чином почали власні тренди.

Польська культура сприймалася молоддю майже як рідна - польське радіо було доступним майже завжди, польські джинси були дешевшою альтернативою американським, польські платівки - якісними. Ця постійна взаємодія з польською культурою врешті зробила своє - молоді покоління, навіть знаючи про складнощі у відносинах українців та поляків протягом історичного розвитку, все ж були прихильними до Польщі. І прихильність ця переросла у підтримку та бажання

наслідувати їх не тільки у музичному середовищі, але й політичному. Врешті, незадовго після проголошення незалежності Польщі у 1989 р. Україна також виборола свою у 1991 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Андрухович Ю. Для тих, хто не спить. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/102096> (14.06.2022)
2. Архівне відео виступу Чеслава Немена у Львові у 1977. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/watch/?v=242090686254118&t=4> (30.05.2022)
3. Два інтерв'ю із Юрієм Шаріфовим. (2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://misto.ridne.net/viewthread.php?tid=687> (09.06.2022)
4. Жадан С. Польський рок. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrbooks.com/ua/Polskyj_rok/ (14.06.2022)
5. Коментар від Миколи Рябчука. Особистий архів Марти Гайдучок. Львів, квітень 2022.
6. Коментар Михайла Маслія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/mykhajlo.masliy/posts/3069649913061217> (30.05.2022)
7. Усне інтерв'ю з Аліком Олісевичем. Львів, листопад 2019. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок
8. Усне інтерв'ю з Андрієм Кунинцем. Львів, квітень 2022. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.
9. Усне інтерв'ю з Андрієм Маніловим. Львів, березень 2021. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.
10. Усне інтерв'ю з Богданом Панкевичем. Львів, травень 2022. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок
11. Усне інтерв'ю з Віктором Морозовим. Львів, квітень 2022. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.

12. Усне інтерв'ю з Іваном Гречко. Львів, квітень 2022. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.
13. Усне інтерв'ю з Іваном Сварником. Львів, травень 2022. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.
14. Усне інтерв'ю з Ігорем Копесом. Львів, березень 2021. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок
15. Усне інтерв'ю з Миколою Сварником. Львів, травень 2022. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.
16. Усне інтерв'ю з Оксаною Бачмагою. Львів, травень 2020. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок
17. Усне інтерв'ю з Оленою Джеджорою. Львів, травень 2022. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.
18. Усне інтерв'ю з Орестом Друлем. Львів, травень 2022. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок
19. Усне інтерв'ю з Орестом Корчинським. Львів, травень 2022. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.
20. Усне інтерв'ю з Юрієм Волощакком. Львів, квітень 2022. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.
21. Усне інтерв'ю з Ярославом Грицаком. Львів, грудень 2019. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.
22. Усне інтерв'ю з Ярославом Мивинюком. Львів, квітень 2021. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок
23. Усне інтерв'ю із Володимиром Мілославським, Львів, січень, 2020. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок
24. Усне інтерв'ю із Ільком Лемком, Львів, листопад 2019. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.
25. Усне інтерв'ю із Олександром Чайкою. Львів, квітень 2021. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.

26. Усне інтерв'ю із Ярославом Руцишиним. Львів, травень 2022. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.

27. Усне інтерв'ю із Мар'яною Долинською. Львів, травень, 2020. Інтерв'юерка: Марта Гайдучок.

Література:

1. «І ніби чудо — Польське радіо — нам відкривало той незнаний світ». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archiwum.polradio.pl/5/198/Artykul/195684> (14.06.2022)
2. 1971: "Червона Рута" стає переможцем першої радянської "Пісні року". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/videos/2011/12/31/66912/> (12.06.2022)
3. Brake M. *Comparative youth culture: The sociology of youth cultures and youth subcultures in America, Britain and Canada*. Routledge, 2013
4. Eisler J . Marzec '68. (March '68). Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1995.
5. Gella A. Student Youth in Poland: Four Generations 1945-1970 // *Youth & Society* №;6(3), 1975. С.309-343.
6. Idzikowska-Czubaj, A. *Rock w PRL-u: O paradoksach współistnienia*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. 2011. 355 с.
7. J. Wertenstein-Żuławski, *Міędzy rozpaczą a nadzieją, Rock. Młodzież. Społeczeństwo*, Warszawa 1993.
8. Junes T. *Facing the Music. How the Foundations of Socialism Were Rocked in Communist Poland // Youth and Rock in the Soviet Bloc: Youth Cultures, Music, and the State in Russia and Eastern Europe / Edited by William Jay Risch. - London: Lexington Books, 2015*

9. Kaminski, Lukasz "Historia." Marzec1968. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docplayer.pl/10548397-Marzec-1968-lukasz-kaminski.html> (22.03.2022)
- 10.Lato z Radiem ma 35 lat – nasze Urodziny. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20160305112355/http://www.latozradiem.pl/2006/35lat.aspx> (29.05.2022)
- 11.Łęcki G. Censorship in people’s Poland // *Žurnalistikos tyrimai* №10. University in Warsaw, Poland, 2016, 147-175.
- 12.Łozińska O. Mija 50 lat od pierwszej emisji „Lata z Radiem” – audycji, która dzięki wyjściu do ludzi. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C901987%2Cmija-50-lat-od-pierwszej-emisji-lata-z-radiem-audycji-ktora-przetrwala> (29.05.2022)
- 13.Machalica B. Polityka historyczna PRL-u. Tezy o zmienności i niezmienności // Jakub Majmurek, & Piotr Szumlewicz / *PRL bez uprzedzeń*; Warszawa: Książka i Prasa, 2010, p. 89–101.
- 14.Mazierska E. *Czesław Niemen: Between Enigma and Political Pragmatism* // Mazierska, E. (eds) *Popular Music in Eastern Europe. Pop Music, Culture and Identity* / London: Palgrave Macmillan, 2016. С.243-264
- 15.McKee A. *The public sphere: An introduction*. New York: Cambridge University Press, 2005. 260 с.
- 16.Nichols, Richard: *Radio Luxembourg, the Station of the Stars. An Affectionate History of 50 Years of Broadcasting*. London 1983,
- 17.Okarynskyi V. Rock music in everyday life of youth in Western Ukraine under the Soviet regime (1960 – early 1980s)//*Oriens Aliter: Journal for Culture and History of Central and Eastern Europe*. 2/2015. Prague, 2017.

18. Oseska, Piotr. Marzec '68. (March '68). Krakow: Wydawn. Znak :, 2008.
19. Pawlik A. Radio series in Poland: Characteristics, forms and trends // *Radio: The Resilient Medium* / Edited by Madalena Oliveira, Grażyna Stachyra and Guy Starkey; United Kingdom: University of Sunderland, 2014, c. 281-294 c.
20. Puddington A. *Broadcasting freedom: the cold war triumph of radio free Europe and radio liberty*. University Press of Kentucky
21. R. Dyoniziak, Wprowadzenie do: Młodzież epoki przemian. Z badań polskich socjologów, pod red. R. Dyoniziaka, Warszawa 1965, s. 12; por. też: idem, Młodzieżowa „podkultura”, „Kultura i Społeczeństwo” 1962, nr 2,
22. R. Szporluk, The Soviet West, or Far Eastern Europe? // *Russia, Ukraine and the Breakup of Soviet Union* / ed. by Szporluk R. Stanford University: Hoover Institutional Press, 2000. C. 259-277 c. 268
23. Ryback T. W. *Rock around the bloc: a history of rock music in Eastern Europe and the Soviet Union*. New York : Oxford University Press, 1990. 272 c
24. Sergei I. Zhuk. *Rock and Roll in the Rocket City. The West, Identity, and Ideology in Soviet Dnipropetrovsk, 1960-1985*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press, 2010. 440 c.
25. Szporluk R. *The Strange Politics of Lviv: An Essay in Search of an Explanation* // *Russia, Ukraine and the Breakup of Soviet Union* / ed. by Szporluk R. Stanford University: Hoover Institutional Press, 2000. C. 299-319
26. Tompkins David G. Against ‘Pop-Song’ Poison from the West: Early cold war attempts to develop a socialist popular music in Poland and the GDR // In William Jay Risch (Ed.) / *Youth and rock in the soviet bloc: Youth cultures, music, and the state in Russia and Eastern Europe*; New York: Lexington Books, 2015, (pp. 43–53)

27. Wieża telewizyjno-radiowa. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visit.przemysl.pl/504-przemysl-wieza-telewizyjno-radiowa> (14.06.2022)
28. William Jay Risch. The Ukrainian West. Culture and the Fate of Empire in Soviet Lviv. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts London, England 2011.
29. Youth and Rock in the Soviet Bloc: Youth Cultures, Music, and the State in Russia and Eastern Europe / Edited by William Jay Risch. - London: Lexington Books, 2015. - 318 p.
30. Бажан О. Г. XX з'їзд КПРС: сприйняття та реакція населення України. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба : кол. моногр. / відп. ред. Даниленко В. М.; ред.-упоряд. Лаас Н. О. Київ: Інститут історії України, 2014. 697 с.
31. Грицак Я. Історія двох міст: Львів і Донецьк у порівняльній перспективі // *Україна модерна*. 12(2), 2007. С.27-60. с.47-48.
32. Грицак Я. Львів – місто у центрі Європи // Краків і Львів у європейській цивілізації / За ред. Я. Пурхлі. Краків, 2004, с.27
33. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 408 с.
34. Даниленко В., Лаас Н., and Смольницька М. Українське суспільство: від пізнього сталінізму до хрущовської «відлиги» // *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*: Зб. ст. Вип. 19. Київ, 2014. С. 5-19.
35. Каганов Ю. Інакомислення молоді в УРСР 1950–1970–х рр. як виклик ідеологічній єдності радянського суспільства // *Гілея: науковий вісник*. №129, 2018, с. 50-55
36. Лапшин І. Становлення та розвиток політичної опозиції в Польщі 1945-1989 рр. // *Zbiór raportów naukowych*. Zbiór raportów naukowych. Nauka dzisiaj.

Oferty. (29.11.2014 - 30.11.2014). Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2014. С. 16-19.

- 37.Малежик Д. Участь студентства в опозиційному русі 1956 р. в Польській Республіці // Регіональна політика: історичні витоки, законодавче регулювання, практична реалізація [зб. наук. пр.]. Вип. II, Київ, 2016. С.144-146
- 38.Матюхіна О. Советський Львів // Краків і Львів у європейській цивілізації / За ред. Я. Пурхлі. Краків, 2004,
- 39.Рябчук М. Львів і Краків у новій Європі // Краків і Львів у європейській цивілізації / За ред. Я. Пурхлі. Краків, 2004,
- 40.Секо Я.. Нелегальні організації УРСР другої половини ХХ ст.: загальна характеристика // *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія:: Історія, міжнародні відносини*, №10, 2012. с 112-129.
- 41.Тєвікова О.В. Стиляжництво та андеграунд як явища хрущовської "відлиги" (1953 – 1964 рр.) / О.В. Тєвікова // Гуржіївські історичні читання. – 2012. – Вип. 5. – С. 191-194
- 42.Шваб Л. Громадянське самовираження поляків в умовах тоталітаризму (1953–1956 рр.) // *Етнічна історія народів Європи* №22, 2007. с. 55-60

ДОДАТКИ

Додаток №1

16.04.2022

Юрій Волощак (Далі Ю. В.) (Народився у 1956 р.) – львівський архітектор, журналіст, экс-депутат Львівської міськради й учасник голодування "Студентського братства" в 1990 році.

Іван Гречко (Далі І.Г.) (народився у 1929 р.) - львівський колекціонер, сподвижник і пропагандист української мистецької спадщини, мистецтвознавець.

І. Г. Часи від 1956 - то були мої часи, було тільки радіо “Варшава”, особливо в неділю пополудню, воно якось називалося “...по мікрофоні”. То було ніби побутове, ще були Матисякові, родина, бабця, тато, мама і ще якийсь молодий хлопець. Десь коло третьої години їх так файно було слухати. Навіть як той хлопець ріс, мутацію голосу проходив, то вони так це класично робили.

Марта: які станції слухали? Що там слухали і що можна було почути?

І.Г.: передача Матисякові - там це було, ну і радіо Варшава там музика була весь час, то була музика “перша кляса” і танцювальна і якісь модерні, чи твіст чи щось таке. (Ю.В. І попгурти?) Приходиш до хати, ще не було ні телевізора, тому одразу приходиш, включаєш і тобі до вуха те, що тобі миле серцю. Бо радянське радіо - то було “тіпучая, могучая Москва” і все в такому дусі.

Ю.В. В мене таке враження, що це якраз під впливом польської музики, під впливом польського радіо совети здерли ту ідею “12 стільців”. Нам дуже подобалося, то було дуже цікаво, там навіть були якісь політичні речі (І.Г. Бо то було з книжки “11 стульєв”). Але все це було зроблено на польський манір і всі персонажі там були поляками ніби то, хоч і переважно ті ролі грали російські жиди. І ось за цим ми слідували, і коли я ще був в школі, я завжди помічав, що поляки мали дуже потужний і дієвий вплив на думку у Львові. На політичну думку, на культурну думку на музичну думку. Бо, скажімо, що було краще як журнал “Шпільки”, там були жарти і що було краще, як сатира в “Крутих майтечках”, така рубрика була. І говорили вони про кого захочеш: про політиків, про пан отців, про побутові речі. І власне я не дуже пам’ятаю, як називалося радіо, але я пам’ятаю, що на мене постійно дуже добре враження створювало лято з радієм, котре ти як чув ту музику *наспіває вступний мотив* полька Дідусько називався той початок, то їхні позивні були і це було дуже приємно. Я не знаю, чи ця польська взагалі є французька, чи німецька, але в Європі вона настільки вживана, як наш Щедрик. І одразу ти настроювався на такий мажорний лад гумористичний. Там постійно були всякі герци, поляки вони взагалі завжди відзначалися тим, що ще у передвоєнний і міжвоєнний період, скажімо, як було якесь радіо навіть у Львові, то завжди там панував гумор, жарти, музика, штепцьо і Тонько, і інші такі речі. І не раз вони користувалися українською музичною темою, що цікаво, Тимка Падури, *наспіває гесь там чарні води, сяде козак чорной вроди* то також вони тісно пов’язані були з музичною культурою України (І.Г. “Ще й оте “раз-два-три соколи”). Я пригадую, як Чеслав Немен, якого я дуже любив, бо він був досить оригінальним, ні на кого не подібним (І.Г. Перша кляса він був) і я дуже мав велике позитивне враження, коли він виконав якусь українську пісню, він був навіть вбраний в вишиванку і він виконав українську пісню, яку він виконував, ще коли виступав вперше, здається, десь у 14 років. Тобто перша пісня, яку він виконав, чи то були “Два кольори” (І.Г. ні, не Два кольори), то була якась народна пісня. Я не пам’ятаю, яка зараз, але то Чеслав Немен виконував. До речі, у нього була така манера, яка десь мені перегукувалася з, хоч то не те, але така як свінгова, як в Деміса Русуса може трошки. Тому що мої улюблені з юності музиканти, до речі, з того самого лята з радієм - це були Анна Герман, Деміс Русус, потім ясно що ясно що через польське радіо ми найбільше приймали бітлів, пінк фloyd. Там звучав мій улюблений польський ансамбль з тих часів - це були Червоні гітари. І власне, його засновник, я думаю, що засновник, Северин Краєвський, то це його твори були моїми улюбленими творами, тому що це було *співає* я не вивчив тієї пісні напам’ять, бо я тоді не все розумів. Польську мову я вже вивчив так плинно і почав розуміти і почав говорити нею по закінченні свого інституту-студії. А ті речі, вони виникли, приблизно в 1969-71 рр. І в той час був у Львові заснований неймовірний ансамбль “Ватра” (І.Г. так-так!) Який заснував Михайло Мануляк, який був і його ведучим музикантом, і його композитором (І.Г. І програму він писав) так, і програмна пісня Ватри була “Ватровий дим” на слова Ігоря Калинця. І власне, велике враження тоді на мене справляли вони. Але то було враження побіжне, тому що їх було дуже мало в нас чути, їх тут було мало, вони гастролювали по

Союзу. Найбільше враження на мене тут справили Смерічка, Карпати, Арніка, Кобза. Всі пісні Кобзи я вивчав напам'ять, то був вже такий трошки східний мотив, то була інтерпретація народних пісень *співає* Це я пам'ятаю ті пісні з тих часів, коли вони ще звучали і я купував плити "Кобзи", Івасюка пісні ну ясно, що (І.Г. Вони пізно прийшли, найпізніше, після того якраз в Чернівцях була та перша його маніфестація пісень. Після того почалося ламатися все, вся система Союзу) ну та, ну початок 1970-их, ну то 1971, 1972 рік вперше в Москві Червона Рута зазвучала. Ну на мене більше враження справляли ті мелодійні пісні. Я люблю мелодійну пісню і для мене пізніший вже рок і як я називаю, построк, цих самим можна бітлів чи пінк фloyd, чи діп парпл, Кліденс вотер рівайвл, то в нас було популярне, але це були ще речі мелодійні, які творилися на основі мелодійності. Ясно що я розумію, що таке дисонанс, консонанс, але потім, коли з'являлися ті построкові гурти, особливі німецькі, ну хеві-метал, це мені чуже. Це впливає на копчик. Мені подобаються пісні, які впливають на серце, на груди і на голову. А те, що впливає на копчик, мені це неприємно. Музика це від слова муза, це щось високе. А хевіметал, якого зараз ми маємо повно, оце брязкіт заліза, вибухи, вбивства, смерть - це хеві-метал, це я ніколи не сприйму. Може тому що я ретроград. Мене Віктор Неборак назвав так, ретроград. Але він шизонується і сидить десь, бо він хворий психічно. Запив, пиятика. Бо був надзвичайно талановитий. Моя жінка каже от так. Був такий поет Скиба і його цикл віршів з телефонної буди. Молодь захоплювалася, всі читали, бо такий поет-поет, а він абсолютно виявився промосковським типом, який ще й собою носився, то моя жінка каже на таких "вище срає як дупу має". А таких у нас трохи є. Є цілий ряд людей-графоманів, які за свій кошт видавали книжки. Графомани що були в минулому, що є тепер. Не менше, я думаю, як 30% творчих людей - це графомани. (І.Г. Ну це так має бути, є митці першосортні. А є і другосортні, і третьосортні, так функціонує культура). Першосортні у нас - Стус, Костенко, Калинець. Далі там з сучасних - ну Андрухович. Але ж є цілий ряд тих, хто взагалі зі знаком мінус. От скільки то тащилися від Цоя. А це компанія бурятів, тих, що вбивають. Це ідеологія вбивць. Музика на низьких, на інфранизьких - це негативне. Навіть і сьогодні основою музика має бути мелодійність. Мелодія, яку написав Скорик, має світове визнання. Бо це мелодійність. А от хеві-метал він забувається.

Через польське радіо я почав пізнавати французьку музику. Французька музика є моєю улюбленою, в принципі, чи той же Жак Брель, Жода Сан, чи американці Саймон і гарфунке, я напам'ять їх вивчав. Звуки музики - був такий фільм, на основі всіх цих мелодійних пісень було створено. "Нехай говорять" - але Віктор Морозов переклав, Він як був від самої ранньої молодості був дуже чутливий до музичного складу ритму, до оригінальної інтерпретації, до неподібності до інших, він шукав нове вирішення в давніх піснях. Він мав тонке розуміння музики. І йому вдавалося інтерпретувати, на відміну від тих, хто зараз намагається це робити. От ще коли Бумбокс переспівав Червону калину, то ще в його виконанні ще сприймається, то тепер це примітивно звучить.

От мені пригадуються ще скальдові, мені подобалися, але червоні чарні я пам'ятаю, що були, але мені не відклялися в голові. (І.Г. Скальдові так, були, ще був гурт, де 5 жінок було, колектив польський, дуже гарно співали). Я не був дуже близьким до музичної теми, я це сприймав як щось розважальне, в дитинстві звичайно я музикою дуже захоплювався, але в дитинстві я страшно захоплювався нашими романами. Але то вже ті перші ВІА - це вже інший стиль, а оті французькі - то їх я слухав якраз через польське радіо.

Марта: Чи було у вас радіо і яке, коли його слухали?

У нас був брехунець, на один канал настроений, завжди грав. (І. Г. Рано, від 6 години починало грати), Щоб щось чути нове, я купив собі селгу, то був якийсь 9 клас, транзисторний приймач. Бабця мені подарувала на якісь уродини якісь, теж ніби в 9 класі, радіолу. Це була велика конструкція з 2 колонками, називалася Рігонда (І. Г. Так-так, таке було). Там можна було ловити все, абсолютно. І ще й зверху можна було пластинки слухати. Це була моя мрія, в мене ще були платівки старого формату, грубі і жорсткі. Там в мене були якісь грузинські, вірменські пісні. Але на цій радіолі я вперше слухав Кобзу, якісь такі, Дебіса Русуса. Я потім її забрав до себе в майстерні. (І.Г. Я ще й дотепер маю таке радіо). Ще був веф.касетний магнітофон. Голос Америки глушили, це технічно було можливо, коли мав копійку, можна було придбати щось, крім брехунця. Та навіть той самий брехунець потім з'явився триканальний. (І. Г. Він тільки від середніх хвиль був). Мені музики вистарчало, бо я по весіллях ходив, там співав.

Чи вмикали радіо у конкретний час, знали, коли яка програма йде?

І. Г. Так-так, знали.

Ю. В. Так, знали. Я пригадую, що часом чув ту польку. Що на початку лята з радієм, або пам'ятав час і включав, і чекав поки вона заграє.

І.Г. Фок. Був довоєнний, низьким голосом співав, дуже гарно було. А от пізніше був Козловський, його я не любив. Він мені як євнух.

Ю.В. Він який мав розмах, він таке ставлення до українців мав, хоч і жив в Москві.

І.Г. Він одружився, став москальком, трошки мені фальшивим виглядав. Він мав перед смертю великі сутички з москалями.

...

Марта: Як сприймалася у порівнянні польська і західна музика?

І.Г. Все, що польське, для мого покоління - те все було ближчим. Те, що американське, ті, що в гори ходили, кидали сім'ї, йшли на захід, хіпі - те воно так асоціювалося, те було чуже.

Ю.В. Для мене понад Бітлз не було вищого авторитету, по улюбленості були після них Червоні Гітари і Северин Краєвський, і наші ансамблі як Смерічка. Така була ієрархія. Я якось дуже по-різному ставився до музик західної в тому плані, що я пізніше почав оцінювати. От є француз Джда Сан, але він жид насправді. Скажімо, цілий ряд людей, які виявлялося, що вони євреї. В музичній культурі дуже цікаві знахідки зробили жиди. В французькій, американській культурі точно. Мені ближче все національне. Навіть якщо французьке, то це Марель Матьє, воно природніше звучить. А щодо ансамблів - от не пам'ятаю, що йшло по радіо, те і слухав.

Як можна було почути ВІА?

Навіть по брехунцю їх можна було почути, але рідко. Львівське телебачення - це його заслуга, що вони підняли хоч когось. Це була львівська студія телебачення, з якогось часу вони звучали на весь Радянський Союз. Починаючи від сестер Байко. Бо а що було показувати на Різдво, як не колядки якісь? Та ж кобза. Я не знаю, яка була ситуація по Союзу, але у Львові можна було дістати і пластинки Кобзи, і Івасюка. І Білозіра, чи принаймні записи. Білозір все ж таки підняв Ватру. Вона була зруйнована, заснував її Мануляк, а Білозір її підняв. Тому його і вбили. Так само як і Івасюка. Чи це було сплановано? Я думаю, що так. (І.Г. Спонтанного в СРСР нічого не було).

Які були контакти з Польщею?

У нас був чорний ринок, чорний ринок платівок, він відбувався на площі Міцкевича. І там були такі ціни, що я тільки ходив і дивився, а якщо хтось з моїх знайомих купував щось - то я слухав або переписував на магнітофон. До Польщі я їздив з ансамблем Львівської політехніки як віолончеліст, і був в клубі Плюс в Гданську, де якраз і Червоні Гітари народжувалися. Це був 73 рік. Приблизно в ті часи в Перемишлі на катедрі була таблиця бронзова відлита і там була Польща, і було так з пн-сх врізається в Польщу орел триголовий, з заходу свастика, а з пд-сх врізається тризуб. Наче потім зняли, але десь в 78 році це було. Радянський Союз їм це підсував, вони і користалися.

Польща зараз для України - це найближчий контакт. (І.Г. Це тому що ми для них бар'єр). Але Польща досі не може подолати бар'єр Шухевича і Бандери. Армія крайова і все таке.

І.Г. Вони не можуть цього переформатувати в своїй голові. Це були комуністи на Волині, і як бандерівці почали з ними бійку в 1943 р. Писали їм два рази, щоб поляки забиралися, а польський еміграційний уряд не хотів робити ні кроку з тієї землі. Вони не хотіли, тому й почалася різанина. Жертв було 20-30 тисяч, вони викрутили в 100 тисяч.

...

Ю.В. Наскільки ж жива традиція Івасюка. Мої внуки із задоволенням співають "Я піду в далекі гори". І це не те щоб національне виховання, це тому що їм це подобається. Я помітив все-таки, чи через мову, чи через мелодійний ряд, але все-таки більшість ансамблів польських були мені ближчими і зрозумілішими навіть на відміну від тих ансамблів американських, французьких. Воно було мені ближче (І. Г. Та так!!). Потім я вже дозрів і доріс до французьких речитативних речей, бо те, що називається реп, то наскільки рідко мені траплявся реп з тямучими словами, це те саме техно. Я вважаю, що ці течії мають відмерти, бо ці течії не мають нічого спільного з мистецтвом, вони залишаються фоном і білим шумом. Але залишаються ті композитори, які робили мелодійне і якісне, і серед таких - Михайло Мануляк, творець Ватри.

16.04.2022

Андрій Кунинець. (Народився 1970 р.) – слухач музики у юності і до сьогодні.

Що саме ви слухали?

Я слухав “вечер з плитом компактним” - програма, яку я записував, там передавали диски нові, її вів Марек Щероцький, “Ліста пшебою” - тема раз в тиждень, чи то в суботу ввечері чи в неділю. Її вів Марек Медвецький. Далі Лято з радієм - то польська по телебаченні програма така. Ну мене цікавила тільки музика.

Ліста пшебою - складалася з 30 пісень, 2 чи 3 були польські, все решта - це були західні пісні. Вечір з плитом компактним - то були тільки західні пісні. Їх передавали в стерео, я їх записував, в мене навіть досі є бобіни, на яких то все було. Вечер з плитом компактним вони повністю передавали диск, від А до Я. Голоса Марека Хіроцького, коли канал лівий, шипіло, канал правий, шипіло. І в мене все те є на бобінах. Диски починаються десь з 87 року.

Наскільки була різниця між польським та радянським радіо?

Польське радіо слухала тільки західна Україна. Більше ніхто не слухав. Ну може й слухав, але в стерео, в якості це слухала лише західна Україна. Бо там на ультракороткохвильовому діапазоні це було. На довгих хвилях поляки передавали далі.

Що було ближчим: польська чи західна музика? І чи розуміли польську мову?

Польську мову я почав розуміти, коли поляки почали вестити телебачення польське. То був десь 1983-84 рр. Появилось польське телебачення, ми ставили спеціальні антени на Польщу і перше слово, яке я запам'ятав польською, було спадохрон - парашут, і аграфка - шпилька. Польську мову я вивчив з телебачення.

Чи слухали новини по польському радіо?

Новини дуже обмежено, але слухали. У нас було польське телебачення і ми слухали все підряд. Були і фільми якісь, і було ноцне кіно. Починалося десь година 1 ночі, бо вже тоді було зміщення часу, і ноцне кіно тільки для дорослих. Це реально було щось нове і щось, чого ми ще не бачили.

Коли я знав, коли ліста пшебову починався, десь о 10 вечора, плитом компактним - ну десь так само, то все було в основному тільки ввечері. Щодо новин, то на телебаченні там була передача “19:15”, в то час якраз нові кліпи були. То була інформаційна передача, і десь там хвилини дві часу показували новий кліп. А кліп - то для нас було щось, ми до цього нічого подібного не бачили. Відеокліпи - музика з відео.

Чи були зв'язки зі студентством в Польщі?

Категорично ні, забороняли. Ніяких стосунків не існувало. В нас була стіна. Стіна була непроникна.

Що знали про польську Солідарність?

Ми більше знали про польську солідарність, аніж решта Радянського Союзу, ми дивилися польське телебачення і там все було.

...

Була така польська група, називалася вона Леді панк. Їхня пісня така була “зоставте титаніка”. Я її майже напам'ятаю. Я був на концерті років десь 7 тому - на концерті польської виконавиці Марилі Родовіц. Ми її вживу бачили з дружиною. І польські ще групи, щоб ти так орієнтувалася - Леді панк, на концерті у Львові був в польській групі Комбі.

Червоні гітари теж само собою слухали, але для нас то була вже дуже стара група. Поляки тоді дуже файну музику робили. Дуже потім багато було диско музики, але я на неї вже не звертав уваги, бо слухав пінк флорид, квінів.

...

Коли я почав записувати лісто пшебою, мені було років 15, тоді вже батьки мене не дуже контролювали, я на дискотеку не йшов, щоб записати диск. Я записував реально. Половина моєї дискотеки вони записані з польського радіо. Польське радіо найпопулярніше то було трукка.

Дуже багато передач вночі теж було, таких релаксаційних, в основному це була музика. Це був стимул слухати все решта. Польське радіо ми вмикали тільки для того, щоб слухати музику. Ніде більше її не можна було почути. Ну можна було, але за це треба було платити гроші. Привозили вінілові диски і можна було їх орендувати за скажені гроші. Після того почвився прокат компакт-дисків, коли вже вони з'явилися. Хтось брав в оренду і п'ятеро людей той диск записувало. Було 5 магніфонів, компакт-програвач і ми з того все записували собі. Бо там якість була відповідна.

Лято з радієм - то була розважальна програма, її слухали всі, хто міг. Йшло воно переважно по укв, ну там, де якість була. Просто наші приймачі не дозволяли записувати стерео, там зовсім інший стерео стандарт був і ми мусили впаювати спеціальні декодери. В мене ще навіть був ламповий приймач, тобто радіола, і я туди поставив стереодекодер і з тієї лампової радіоли я записував вже в стерео. І той декодер, мікросхема називалася а290д. Ми переробляли під задіний стереостандарт, бо у нас він був зовсім інший. Це ускладнювало процес перезаписання.

Польський рок в ті часи дуже цінувався. Ще один гурт - Будка суфлера. Там було порядка 5 польських рокових груп, тобто польска була вже як така, де ми розуміли слова. Цікаво було послухати текст, бо ми розуміли, що вони говорять. Ну і музика була не погана.

Тоді українського року відносно не було, появилися ті українські гурти, на них увагу не звертали. Тоді Скрипка мав гурт свій, але віне не сприймався однозначно. Він існував, але в такому стані, що його ніхто не слухав. У ті часи це було не актуально.

Чи вмикали радіо на ніч?

Відносно воно було цілодобово. Ми знали, коли, що і як, і на конкретні програми ми чекали. Якщо були записи, то я їх мав, але ми реально щось нове черпали тільки з польського радіо. Інакшого просто не було.

15.05.2022

Орест Корчинський (народився 1952 р.) – український археолог.

Я ще так трошечки був знайомий з польськими програмами, бо в мене була в Кракові жила моя родина. Дуже далека родина по маминій лінії і я там бував. Мій вуйко був художник-графік і спочатку був заступником, а потім головою Спілки художників, тому я в Кракові бував дуже часто. Ну і потім я там власне і почув ті програми музичні, бо тоді не було телебачення як зараз. Тоді це була музика і приймач Селга. І на довгих хвилях слухав я тих музикантів. Лято з радієм я слухав. У мене вдома є плити польських гуртів того часу - червоні гітари, червоно чарні, Яцик Лех, співав таку пісню кому дрогли, тему час. Я взагалі тоді займався музикою, білоруські сябри, інші. Були серед моїх друзів такі як Назарій Яремчук, Іван Попович з музикантів Мар'ян Шуневич, Оксана Білозір. Я їм робив плакати концертні. Тоді ще не було поняття про те, що таке плакат. Тоді виготовляли афіші, це такий звичайний папір якогось тілесного кольору і в газетах колись відтискали кліше, фотографії були роблені на цинковій пластинці, і ті афіші були виготовлені таким шляхом. Великими буквами просто було написано ВІА "Ватра" і було написано, хто там і що там, і з 4 сторін було відтиснуто кліше. Синьою або фіолетовою фарбою. Отакі тоді були афіші. А я перший почав робити плакати. Не тільки в Україні, але й за межами України. Тоді приїхав сюди досить відомий в соціалістичній Європі югославський співак Мар'янов, він приїхав до Львова і був вивішений його сольний плакат. А оскільки я ще й художник, і фотограф, то мене попросив Іван Попович, щоб я йому зробив схожий плакат. За ту роботу я отримав 400 рублів. Це було ну майже 4 зарплати місяці інженера. Інженер тоді заробляв 110 гривень. І я заробив, виконавши всі, починаючи від фотографії до плакату. І такі проекти я зробив Назарію Яремчуку, Мар'яну Шумеличу, Оксані Білозір. Це я вже вчився в університеті, десь на 3 курсі. Це був десь 75-76 рр. Ну і тоді я ходив на ті концерти, бо ті ансамблі польські ну і не тільки польські. Для Ватри я робив постери теж. То я працював у бібліотеці Стефаніка, у відділі мистецтв, біля органного залу і там були польські дуже серйозні польські французькі журнали, рев'ю, в яких представлені були фотографії, плакати. Отам були специфічні шрифти. Бо в Союзі був шрифт як наш таймс нью роман, газети всі видавалися і журнали. Можливо, були такі як аріал, але більше художньо-декоративних шрифтів не було. Польська графіка стояла на дуже високому рівні. То я ходив туди і на базі тих журналів вчився, як поляки виготовляють ті плакати, у якому стилі, як вони їх підписують. Ну і лято з радієм було завжди включене, бо в іншу пору року. Я лято з радієм я слухав на розкопках. Студенти ведуть розкопки, а я працював на розкопі, я працював в мого шефа, професора Палестишина практично кожного року, тоді я був зі студентами. Бо я добре володів рисунками на міліметровці і був фотографом. Я собі завжди мав на розкопі селгу в кремовому шкіряному чохла і я постійно слухав те лято з радієм, бо у нас не було що слухати. Було лише про колгоспи, про корови і то все. Ну і цікавився музикою, грав ті речі, які співали червоні гітари, червоно чарні, а пізніше була ця Мариля Родович, але вона вже пізніше була, вона дуже круті пісеньки польські робила.

03.05.2022

В студентські роки, коли я працював на розкопі і в нас тоді програми радіо були такими не дуже популярними для молоді, ми слухали радіо закордонне, оскільки це найкраще покриття було на довгих хвилях Польщі, то в літній період була така передача лято з радієм, яке слухало дуже багато студентів на розкопі і я серед інших. Оце от був розкоп збоку десь так на землі приймач стояв. Розчищав там щось щіточкою чи щось малював і слухав музику, яка ну так скажімо була десь так в 70% за день було тієї музики, де виступали польські популярні артисти естради того часу. Був такий Яцик Лех, Червоні гітари, червоно чарні, якщо я не помиляюся, був ще гурт небескі гітари. Ну і які виступали також в різні пори, окрім передачі лято з радієм, ще брали участь в інших програмах. Багато з них були гостями міста Львова, виступали у нас у львівській філармонії. Це такий був дуже цікавий спалах тієї музики тогочасної. Той стиль музики був популярний і в той час до нас до Львова приїжджали різні гурти. Були популярні і білоруські ансамблі, сяпри, ну і звичайно, ансамбль під керівництвом Мулявіна Пісняри. Це такий був історичний період піднесення для молоді. Це було дуже приємно слухати і ходити на такі концерти. Ну і

зважаючи на мою активну участь у тому дійстві слухання тієї музики, це мені допомогло у вивченні польської мови. Бо я польську мову так не знав, але вже через деякий час я вже мав виклади в польських університетах, тому певним чином ця музика сприяє сприйняттю іншої культури, іншої мови.

Чи часто вивчали польську через радіо?

Студенти, які зі мною вчилися, рівень польської яких був абсолютно нульовий, то їм це було складніше, але польської мови знання в мене були, бо дуже далека родина в мене жила в Кракові і часом вони приїздили. Вони з наших земель, Яричів, Львів. І вони поверталися сюди, володіли і українською мовою, але часом розповідали чи якісь анекдоти, чи якісь дотепні речі польською мовою. Речі, які важко перекласти. І я так потрошки вивчав ту мову.

Після закінчення університету, а там я вивчав чотири роки чеську як іноземну, навіть 4 з половиною, а потім вже співпраця в галузі археології з польською академією наук і це вже працював керівником. Були підписані договори про співпрацю з інститутом археології і етнології польської академії наук. Там я вже здобув такий вагомий рівень класу в археології. Потім дійшло до того, що я в університетах Познаня, Вроцлава, Варшави мав спецкурси, які я читав про археологію. Передгір'я українських Карпат в різні історичні періоди.

Які технічні аспекти прослуховування?

У мене вдома я займався ще фотографією так серйозно. Перші авторські плакати зробив. У мене була фотолaboratorія і вдома і в університеті, також була лабораторія. Яку я створив був. Ну і звичайно, коли я працював в лабораторії, приймач був завжди включений, коли була можливість слухати. І так я поглиблював знання польської мови.

Чи глушили таке радіо?

Довгі хвили. Варшава і лято з радієм на довгих хвилях дуже добре передавалося. Можливо, в окремі історичні періоди, може там у 80-их, коли ми знали, що у Польщі революційне все, ну тоді можливо, були якісь нюанси, але це не залишилося в пам'яті. Але зараз треба сказати, що одна справа коли студент чи людина займається вивченням мови як має бути, то це одна справа. Я добре пишу польською мовою, бо я викладав, напередодні викладів я мусив керівництву катедри подавати тексти польською мовою, які вимагали вже тоді певного рівня знань. В навчальному закладі середньому і вищому треба відзначити те, що рівень дуже відчувається як зростає рівень знань, коли спілкуєшся з людьми тільки іноземною мовою.

Радіо Люксембург ВВС, чи слухали їх?

Люксембург не слухали, а Радіо Свободу і ВВС слухали, хоча в ті роки то було вже дуже так небажано, але це якось було менше помітно. Тут поєднувалася музика, бо в мене музична освіта. Мені цікаво було, як виглядає написання тих пісень, як виглядає естрада Європи і тут я був ближче до польського радіо і краще я розумів польську мову. І це було і водночас пізнання польської мови і культури. Польський простір був ближчий для Львова. ВВС і радіо Люксембург не були на довгих хвилях, вони були на якихось інших, коротких чи інших, як і радіо Свобода, там вже були хрипи-скрипи, а польське радіо вже було доступне, скажімо, сто кілометрів - це ще було дуже добре покриття на довгих хвилях.

Чи можна було почути польські новини на радіо?

Лято з радієм у тому плані була дуже специфічна. Звичайно, там були і політичні новини, і якогось загальноінформаційного характеру, але переважала в цій передачі музика. Молодіжний стиль музики того часу.

Чи використовувався термін біг-біт?

Так-та, бітова музика. Воно і в нас так називалося. Рок-н-рол то була музика раніша, як мені здається, це був досить широкий період червоних гітар, червоно чарних, Яцик Лех з його піснею "кому гро.. тому час" і цей час співпав з історичним періодом десь від кінця 60-их і до 75-их. Тоді ми навіть в нас в школі створили гурт бітовий і ми виступали на всяких учнівських вечорах навіть під час збирання врожаїв ми працювали десь в колгоспах на зборі врожаю буряків чи ще чогось такого. А ввечері молодь збиралася і ми десь там трохи намагалися відтворювати цю музику того часу. Окрім того, в мене музична освіта за класом фортепіано і це також допомогло мені.

Як розвивалося молодіжне музичне середовище у Львові? Чи була альтернатива польській музиці у Львові?

Були, були дуже цікаві тоді колективи. Був дуже цікавий колектив Ореол, де були учасники-студенти львівської консерваторії. Це - Олександр Балабан, Олександр Соколов, батько якого також був музикантом і він навіть належав до числа таких дуже цікавих оранжираторів тієї музики того часу. І мій колега, Іван

Попович, з яким ми дружили у ті часи, він виступав тоді у ті часи на різних програмах телебачення Радянського Союзу, то він дуже хвалив праці оцього батька Сашка Соколова як оранжиратора музики. Він писав оранжировки тих музичних пісень в різному стилі і так далі.

Тоді ще був гурт, яким керував Орест.. Ну і були цікаві такі центри, де молодь спілкувалася, ходила на танці. Це був Гас, в кінці вулиці Стефаника. Будівельників. На Знесінні також був гурт, я переважно туди не ходив, в мене було мало часу. А мої однокласники ходили, дуже це було цікаво, на наступний день вони розповідали, що там було, які пісні співали. Арніка була дуже популярним ансамблем, але зараз вже не можу пригадати тих виконавців, які були в тій Арніці. Але це був один з тих ансамблів, як Ореол Соколова і Арніка. Одним із таких ансамблів ще була Ватра, на самих початках головним керівником був мій колега Богдан Кудла, музикант дуже широкого діапазону. І художній керівник. Пізніше керівником був Орест Дудко, там співав Іван Попович, Ольга Щербакова і Оксана Білозір. Пізніше Ігорко Білозір. Ігорко Білозір також мій колега, який трагічно загинув, залишилася за ним велика спадщина, яку донесла до нас його дружина, Оксана Білозір. Ну і звичайно, пізніше Володимир Івасюк, Софія Ротару. В мене вдома ще велика кількість фотонегативів початків концертів їхніх. Ще є дуже такий архівчик, маю багато плит з підписами, десь вони також запаковані. Хата, в якій я живу, трохи переповнена тим всім. Зараз я ті записи, на превеликий жаль, не можу слухати, бо є інтереси інші. Але зараз треба допрацьовувати все те, що за життя не встиг.

Чи проявлявся розрив поколінь?

У батьків звичайно була функція батьків і в школі, і в житті. Не було нічого такого, щоб це було якесь таке аморальне явище. Батько в мене постійно зранку до вечора на роботі був, мама так само. А я на розкопках. Вони навіть при сильному бажанні не могли мене контролювати, а я намагався якимось забезпечити себе.

Чи можна було почути по радіо про політичні події? Празька весна, Солідарність?

Тоді коли почалися події в Польщі, Солідарність, я вже тоді працював в інституті суспільних наук в відділі археології. Потрапити на роботу було дуже непросто, бо так сталося, що, довго можна розповідати про мої життєві плани, я хотів бути журналістом, працював на телебаченні у вільний від навчання час, в хроніці знімав стрічки короткометражні, хроніку. Згадую з приємністю приємних журналістів - Євген Дмитровський, Ярослав Сковчиляс і багато інших. Також багато доклалися до розвитку в моєму житті. Якимось так склалося, що я мав багато напрямків зацікавлень. І фотографія, з якою я працював ще в університеті. ...Але замість журналістики я потрапив на історичний факультет і так життя минуло, як би вдарив батоном. Можливо, якісь такі пригадав моменти, які вам були б цікаві.

Чи могла польська культура проявляти задатки дисидентства, щоб створювалася українська музика?

Тут багато обставин, які ми або не знаємо детальніше, як середовище тогочасного суспільства, молоді, які навчалися в закладах музичного характеру в Зх Україні. Але в мене було багато друзів. Які навчалися зі мною паралельно зі мною в консерваторії, ну наприклад, Ярослав Кшижевський, який з Чернівеччини, він був в ансамблі Водограй, в якому співала Софія Ротару, а пізніше він був першою трубою Тбіліського оперного театру. Багато в мене таких друзів було, Микола Микотей, академік, ректор колишній академії Мистецтв. Микола Тимучко. Музика - це дуже цікавий зріз історичного періоду. Який звичайно залишив слід, але ці люди вже віджили своє, або з ними можна десь так особливо поспілкуватися знаючи персонально якихось музикантів персонально.

Софія Ротару Івасюк - за ним цікаво спостерігати. Цікава Буковина своїми співаками відомими. Цей період перед тим - це проміжний період. А от їхня музика - це вже ближче, це вже важливіше.

...

Чи відтворювали музику, яку чули на радіо, власноруч? Чи були кавери?

Звичайно, що копіювання музики, виконавців - це також високе мистецтво. Звичайно, що в тих музичних реаліях того часу ми спостерігаємо, що кожен з тих бітових ансамблів вони старалися десь щось акцентувати те, що було на їхню думку, важливішим, тому вони, можливо, щось десь змінювали. Виконавці однієї і тієї ж пісні могли по-іншому це робити...

У нас в Україні ота музична культура таки розвивалася самостійно і незалежно, хоча якісь контакти вони все ж існували. Ну скажімо, і в митців, які малоють...

17.04.2022

Ігор Калинець, Юрко Волощак, Михайло Мануляк.

Юрій Волощак (Народився у 1956 р.) – львівський архітектор, журналіст, екс-депутат Львівської міськради й учасник голодування "Студентського братства" в 1990 році.

Ігор Калинець (народився 1939 р.) – український поет, прозаїк, дисидент, політв'язень, шістдесятник.

Михайло Мануляк (народився у 1940 р.) - український композитор, аранжувальник, музичний виконавець. Засновник і перший керівник ВІА «Ватра».

І.К. Я не сильно слухав радіо, хіба випадково десь, польське радіо. Я не пам'ятаю, що там грало. Я слідував тоді за українською естрадою, вони по львівському телебаченні показували. Польське телебачення я не включав і не знаю його. Тоді був зі своїми творами Ігор.

М.М. Висилівський був до війни, а в той час, коли ми були трошки молодші, то дійсно був Ігор Хома і він намагався щось робити.

І.К. То його ми слухали, так.

М.М. Він брав пісні авторів, які хто тоді писав, брав пісні авторів і навіть сам трохи писав і робив так, старався зробити. Він керував ансамблем в медінституті.

І.К. То був Медікус. Леся Борвець була, але співала під своїм дівочим прізвищем.

М.М. Ігор Хома старший від нас, бо він з 29 року. Він народжений десь в Кракові, але десь там вони переїхали. Його тато займав дуже високу посаду. Я думаю, що вони там в Польщі, що вони були КПЗУ, приїхали сюди і в 47-49 роках бути директором всіх медустанів і переливання крові - це так просто не було б. А вже сам Ігор був досить обізнаний. В той час була біда в тому, що тільки за 20 років, то він вже слухав там червоні гітари, ще якісь гітари, було декілька тих гітар. А до того дуже ми були обмежені. А я вже навіть не кажу про тих людей, які достатку середнього і бідного. В тих людей в хаті не було радіо. Я, наприклад, не мав. Я ходив до свого колеги, в нього слухав. І часом він мені казав: "ото на тій хвилі дивись, щоб там ніде не порухалося нічого, щоб хвиля не злетіла". І ми мали дуже обмежений доступ. І ми прагнули. І поки Ігор (про Калинця) бурчав на поляків, в мене тут, у Львові, де я жив, ми українці, попри всі незгоди з поляками, але що було щодо музики. Музика - то є те, де всі прагнули щось почути. А що там? А як там? І перші речі ми переважно визнавали не по радіо, а з фільмів. Було так: як я був маленький, ще не знав, що то - любов з дівчиною, живу я тепер навпроти кінотеатру Хмельницького, якого там вже давно нема. І тоді робили там такі великі щити і писали, який фільм буде. І малярка знаходилася на іншій вулиці. І ми троє брали той щит і приносили його в кіно і нас пропускали, бо було написано, що дітям до 16 років вхід заборонено. Але нас впускали і ми мали нагоду дивитися ті фільми. Ми заходили, гасло світло, хвилину майже повністю темно. Потім ззаду була рубка і вона те світло на екран виводила. Потім засвітлювало і потім бах, і зірку хтось ніби видряпав. Потім пише - взят в качестве трофея. То було дозволено командуванням в Москві і було написано, що вони мали право красти то в Німеччині. А вони обікрали всі кіностудії, то були фільми кінця 30-их, 40-их років. То були зразки перші не советських і не народних мелодій. То було те, де ми могли щось почути. То було десь в кінці 40-их років, може і початок 50-их. А може навіть ще жив Сталін. Я можу помилитися на пару років. І вже в 53 році помер він і відкрився кордон і вже у Львові дивисься читаєш і латинкою написано - блакитний джаз. І всі дивляться-читають о джаз, всі біжать. Там в парку Культури виступали ті, вони приїхали, десь в 54-55 рр. Польські гурти, хоча склад був там такий різний. То був такий біг-бітовий гурт. Великий склад був, і потім почали ті їхати сюди, і мадяри, і хто тільки не їхав. Коли були добрі стосунки радянської компартії з тією компартією, то одразу сюди запрошували, а цим артистам було вигідно тут працювати, велика територія і багато міст. А вони їхали з маленької країни, що в тій Сербії можна було заробити. Я думав, що їм платять як наших артистам, а їм платили доларами, валютою. Бо я працював у Львові, а там приїжджали ті музиканти, і їм платили доларами, вони не хотіли брати рублі і платили набагато, в 20 разів більше, щоб показати, що ми хороші, ми такі. І пізніше, коли в 90-их роках Союз зник. Ті всі югославські, польські артисти - їм прикрилося те

успішне життя, вони були незадоволені. Фактично, вони втратили роботу. Вони робили якісь 2 пісні прорадянські, поспівали щось “ах какая же ти Москва красавица”, щоб задобрити. Були добрі стосунки з Францією, то вже пишуть одразу пісню - “я приеду в Париж, все дома обойду” чи “Помниш окликав я тебе, бонжур комад отвечал ти мне здарствуй товарищ” “в небесах ми летали одні”... І то була політика, суцільна політика. Він оспівує, як приїде в Париж, і то все було тоді, коли були хороші стосунки між партіями. Хороші стосунки з Італією - у нас пішли неаполітанські пісні. І по радіо, і всюди на вулицях співають італійські пісні. Все залежало від того, що нам кинули. Був період індійського фільму - два фільми основні - “Бродяга” (“..никто нигде не ждет меня..”), потім був “Пан 420”. Такі два фільми були, нав’язані контактами держави. Це були такі культурні взаємозв’язки.

Коли ми починали грати, коли я був малий, то ми, якщо щось по слуху ловили, якісь ноти, то ми старалися брати щось таке бугі-вугі, американські речі чи **наспівує ритм...Істамбул...Константинополь*.

Ю.В. Але кантрі не було в нас популярне.

М.М. Річ у тому, що кантрі не так поширювалося в фільмах, то хіба колись ми десь по радіо десь почули. Але так то було його дуже мало, тому майже не було. Але так то треба розуміти, що всі зв’язки утискалися. Будь-які зв’язки, взагалі. Це було жахливо. І вже коли Сталін помер, тоді у випадку Польщі, там пішли такі пісні такого плану *співає польською лірично*. Нічого не було прозоро, абсолютно все було перемішане з політикою і це було дуже брудно. Був такий Едді Рознер - “наш человек, іграв неможечка на трубке і неможечка пел”. До війни він працював у Львові, в ресторані Бристоль він грав. Потім потрапив десь ніби в Казань, там ніби трошки сидів, бо він був неаполітанською людиною (єврей). А потім він в Росії вже створив естрадний оркестр. Поїхали на гастролі і він оту пісню привіз. Вже в Радянський Союз я написав заяву і сів на роботу і мав роботу. А до того так не було - вони писали заяву, могли грати місяць-два-три і шукали нову роботу, бо вони набридали публіці. А в наших людей така система, що якщо я сів директором, то вже маю бути директором завжди, ніяких змін. А в них по-іншому сприймалося. І мене цікавить не сама музика, а як вона впливала і яким чином вона вибивала наше. Але ми тягнулися, щоб було таке своє, якщо воно було модне. Чи ми вчилися на це, чи не вчилися, це не грало ролі. Ми старалися щось таке своє робити. Почалося море польських пісень.

...

І оце потім був блакитний джаз, потім вони почали крутити щось про Варшаву. Як вони відбудовують її після війни, і були пісні “і тут дома, і там дома”. ...радянська влада, вони тривали руку на культурі. Вони розуміли, що це важливо. А ми отримали незалежність і ми цього не розуміли. Ми не робили тридцять років цього. Вони видають альбом. Ноти якісь і пісні. Всі пісні в перекладі російською. Море перекладачів мали добру роботу - за це добре платили. А окрім того всі популярні пісні якісь, їй Союзні республіки співали російською мовою.

Ю.В. Морозов перший почав перекладати джаз на українську.

М.М. Він від мене на 20 років молодший, я не знав.

І.К. Тоді мало взагалі було перекладів.

М.М. Модні речі нам було заборонено мати в перекладі. Просто цього не було. Все модне - те було російською. То все було зав’язано. Пишіть свою роботу з погляду політичного, не з погляду музичного. Це правда, що сама музика є інтернаціональною, але якщо вже є слова, є якась ідеологія. Тому що воно залазить в голову і тоді вже все. Вони брали культурою. Це очевидно знали всі великі правителі. Вони розуміли, що масу можна ліпити культурою. І церквою. Культура навіть може і більше. Церкви одразу діляться дуже. Все залежить від держави і від політики. В мене є море отих пісень, от чому їх не перекладали українською. Це сприймалося все одно як мова деревенская. Всі симпозиуми, консилиуми - все проходило російською мовою. А те, що були червоні гітари чи ще хтось - ну були та й були. Але ну це таке. Багато було гуртів, то була хороша музика.

...

М.М. Поляки стояли краще в тій ситуації, вони мали те радіо. І було те радіо Єдинка. І вони пропагували своє польське. Ми того не мали. Тому ми брали звідти. Але чому наші музиканти більше схилилися до музики американської? Бо більше схилилися до американців і самі поляки. Вони від них вчилися, і там була музика легка, джазова чи естрада - все йшло звідти. Поляки були вільніші - от вони й швидше це скупували. А мінялися стилі, мінялася музика. А з початком незалежності чи то нам було не до того, чи то що, але той час ми прогавили дуже. Але більше по можливості, хто міг, ті слухали бітлів. Вони прийшли і вони завоювали весь світ. Такого другого ансамблю не було. І порівнювати це неможливо. Інша справа це

те, що все, що ми робили, як би ми це не робили, ми робили для себе. І треба зрозуміти, що ми зробили, що могли...

Владислав Кіт - ми з ним починали грати. То був перший у Львові ансамбль, де ми перші почали імпровізувати, бо цього ніхто не вчив, ніхто не знав, що це таке.... Ми робили варіації.

Джаз Крола — вважався найкращим джазовим ансамблем СРСР.

...

“Над наших славним містом зринає з серця пісня. Бо без пісні як без мрії, а без мрії, як без пісні”. - Це Калинець писав. Я дописав - доки пісня наша лине, мрія серце не поикне. На той час це була політика. Непомітна в естрадній пісні. А У Львові ми співали Добий вечір, добрий вечір, ми зі Львова, а у Львові наша мова - це пісні. Хай лунає наше слово, наше українське слово в кожного в душі. Це тоді в простій естрадній пісні була політика. Ніхто не помітив, ніхто не міг помітити. Я знав. Що це є, Ігор Калинець він монумент, він міг не знати, що він це робить. А я знав, що ми це робимо навмисне.

...

Ю.В. Бабій ще був, після Хоми. Керував Медикусом.

І.К. Був солістом.

М.М. Зиновій Бабій, геніальний голос. В мене навіть ті, хто не дуже любив українців, визнавали, що такого тенору не було.

Ю.В. А в Козловського хіба не тенор?

М.М. То інше. То тенор, але він був номер один в московському театрі. Іван Семенович. І якби не Радянський Союз, він відомий би був на весь світ. А так про нього говорили тільки тому що він в Москві був. Коли приїхали заньківчани, то він за свої гроші в театральному товаристві накрив їм столи. Він мав щире серце і здоровий був - Дніпро перепливав. А Хома робив дуже гарну річ і багато говорять, але не про нього. Він доцент, він на кафедрі. І його можна було так само зняти з роботи і він крутився туди-сюди, бо він знав, як та система працює.

...

Боярський в Польщі дуже такий знаний композитор. Пендерецький дуже знаменитий і боязкий. Боярський не пішов, не йшов по тих ідеях советських, як пішов пендерецький, той пішов він хіриш чима нагасакі, бо то був модно тут і він то написав, то йшов, то і так не йшов дуже поважний. Я не кажу, що той поганий той композитор, а от чому то ви перевели чого то у світ знає, бо той пішов якраз на ідеї він підтримує ті ідеї советські. Але він казав, що на Україні є чудові хори. Чудові голоси, чудові суворість і чудова народна музика, пісні, пісні. Ну оркестрові речі тут тепер вже я довершують, то чого він не сказав, чому в нас не був оркестровій речі вимагають більше знання або відчуття стилю стильових піснях того нема стиль. Ну навіть взяти естраду. Тут бугі вугі турек тайм тубуса нова тут тобі якісь летка ємко тобі. Всі мають різні і структури

25.04.2022.

Віктор Морозов (народився у 1950 р.) - засновник перших українських рок-гуртів «Quo vadis» та «Арніка». Один із засновників театру-кабаре «Не журись!».

Народився я у місті Кременці, на Тернопільщині, фактично, там я і школу закінчив і там я зі школи почав цікавитися музикою з-за бугра, тому що перед тим в мене була ситуація, де я ненавидів музику, і якби хтось мені сказав, що я буду музикантом, я би плюнув тій людині у вічі, а сталося це тому, що батьки змушували мене поступити в музичну школу, і спочатку на фортепіано мене віддали, я мучився там рік чи два, там треба було гамми нудні вчити, сольфеджіо, я почав бунтувати, що не хочу на фортепіано грати. І батьки хитрі - почули, що я не хочу на фортепіано, перевели на баян. То ще гірше було, я кілька років ще там промучився, остаточно збунтувався і зненавидів музику остаточно. Не міг слухати жодного музичного звуку. Аж потім, це я, мабуть, був десь у 8 класі, до нас щороку приїжджала родина, які жили аж в Аджарі, Батумі. І мій старший троюрідний брат, який на кілька років старший і був моїм кумиром, ідолом. Він приїхав і почав наспівувати на той час модні пісні - Елвіс Преслі, Поль Анка. І я захопився цим. Він показав мені на старому дідовому радіо, де знайти радіо Люксембург, то я з нього й почав слухати. Потім дістав десь гітару, почав пробувати щось награвати. Потім я знайшов чеське радіо Прага, там були хіт-паради, а вже потім, коли я в 67 році переїхав до Львова і вступив до Львівського університету, то там вже почалося польське радіо, мабуть, тому що ближче, чи хтось мені підказав. І від того часу я вже забув про радіо Люксембург, про чехів. А постійно слухав тільки польське радіо, бо там його ніхто не глушив, там все було фактично відкрито. Та хоча і фактично радіо Люксембург теж ніхто не глушив, це не був там Голос Америки чи радіо Свобода. Так що слухати можна було абсолютно спокійно і безпечно. І так, окрім західних хітів, які в нас безперечно не було де по нашому, советському радіо почути, то дуже багато і польської музики там було багато - червоні гітари, червоно чарні, скальдові того багато можна було почути. Так що то все в мене було на слуху. Фактично, та, звідти без всілякої школи я і вивчив польську мову, бо воно допомагало, дуже легко було таким чином навчитися, тому та, десь від 1967 до 1972, мабуть, постійно регулярним джерелом було польське радіо. А потім ще додалося, коли я познайомився з Грицьком Чубаєм. А він працював в музичній крамниці, де платівки продавали. Він там працював, здається, вантажником, він вже тоді був в вокалі, а ті хлопці, які там якраз продавали, то один ще живий, Роман Пьотра, він постачав Грицьку дефіцитні, а Грицько і мені показував, платівки, в основному польські: то був і Чеслав Немен, і джазові Збігнев Немисловський. І я вже приходив до Грицька, то він завжди діставав ті нові платівки і ми їх слухали. І я був в захопленні від Чеслава Немена, був абсолютно кумир, особливо коли він почав співану поезію робити. То він вплинув на мої такі перші спроби щось робити, моя така перша пісня в стилі співаної поезії то була співана поезія на слова вірша Тичини "О Панно Інно". І там навіть деякі такі моменти, я знаю, який там вплив був Чеслава Немена. Він там любииииивvvv. Це я з Немена взяв.

Наскільки було багато вільного часу? Чи навмисно вмикали програми чи у вільний час?

Спочатку то було випадково, але потім, коли я вже знав час, краще розклад, особливо музичних програм, то я вже тоді підлаштовувався, але я вже зараз точно не пригадую, але здається, в неділю була якась програма, яку я обов'язково слухав. Потім лято з радієм, Єдинка - це певні програми, де я старався знаходити час регулярно, щоб їх послухати, бо там було багато інформації важливої. А решта часу - то вряди-годи, коли повертався з університету, то включав собі, чи то був день чи вечір, вже слухав, що там було. Щоб хоча б щось почути. Але деякі програми я специфічно вибирав час, щоб послухати. Мене найбільше тоді цікавили музичні програми, але новини десь теж доводилося там чути, але це не було якимсь моїм спеціальним зацікавленням. Тоді я опирався на музику, різні музичні групи і так що це було для мене важливо. Ми пробували навіть якісь там окремі польські пісні відтворити, було там "не задирай носа.." червоних гітар.

Яке радіо це було? Радіоприймач?

В Кременці було ще таке старе дідове радіо, лампове. А вже у Львові я думаю, що в основному то були транзисторні приймачі, то там радіо не було. Я спочатку жив в гуртожитку на Погулянці з Олегом Лишегою в одній кімнаті. І там в нас радіо не було, тому ми слухали на транзисторі. Ще була з Олегом Лишегою смішна історія: ми завжди, коли лягали спати ввечері, в нас була така перекличка: я йому співав якийсь там фрагмент якоїсь популярної пісні, потім він мені відповідав. Ми тоді ще часто трюлили один одного, але тоді ще не було цього слова: шлягери советські співали, але і підключали польські шлягери. Така була забава.

Досвід прослуховування він колективний чи індивідуальний?

Скоріше кожен сам по собі. Я не пригадую якихось там збирань, щоб слухати радіо.

Що пам'ятаєте щось про лято з радієм?

То вже важко щось конкретне пригадати. То була одна з моїх улюблених програм, особливо влітку, коли вже не було занять, можна було більше слухати, з самого ранку. Я не пам'ятаю вже, доки вона йшла, але там було найбільше найновіших хітів і польських і зарубіжних.

Які жанри чи виконавців слухали найбільше?

Тоді я захоплювався польським біг-бітом. Бо рок-н-рол то тоді не називали, а біг-біт. До того, ж не тільки польський, але й увесь цей жанр музики. І мій перший у Львові гурт Quo Vadis це так само був біг-бітовий гурт. Бо джазом я значно пізніше почав захоплюватися, хоча Грицько давав так само слухати і джазових виконавців. Але в основному біг-біт, потім перейменоване в рок, а потім вже музика серйозніша, зокрема через Чеслава Немена і він почав співати співану поезію на слова Тувіма і пісня в нього була така "злотова то ти то ти естеш та дівчина". То був мій абсолютний ідол, окрім нього, як я кажу, червоні гітари, небеско чарні, скальдові. Багато було, треба пригадати. Будка Суфлера.

Чому Quo vadis це біг-бітова група?

Чомусь у той час так було прийнято, ми називали цю музику біг-бітом чи то під впливом польського радіо, чи то що. Але та музика була біг-бітом, потім назвали рок і забули про першу назву. Могли ще казати, що це попрок. Якось так було тоді прийнято. Десь в середині 70-их з'явилося поняття рок.

Чи було щось конкретне, що ви хотіли почути? Чи сприймали текст чи мелодію?

Мене цікавила виключно музика, я і польську мову погано знав, та і англійську. Тому в основі сприймали зовнішню сторону, без змісту. Але чим далі я почав краще розуміти і польську і англійську то тим більше мене вже приваблювала не тільки музика, але й вірші, а потім не тільки вірші, але й поезія. Це те, чому Чеслав Немен був таким для мене улюбленим - він не просто на тексти співав, а на поезію. Це на мене дуже вплинуло. І можливо те, що я потім опинився в колі Грицька Чубая, Олега Лишеги, вони були вишукані майстри поетичного слова і це в мені виробляло смак і справжнє розуміння того, що я є справжня поезія, а що графоманство. І так само в музиці мене приваблювали вишукані поетичні тексти, а не набір бездумних слів. Бездумні слова почали асоціюватися з попсою, а вже нормальна музика біг-біт і рок мучили мати нормальну поезію, як в польській, так і англійській музиці. Тобто там Doors, Джим Моррісон - це була серйозна поезія. Боб Ділан, який спочатку навіть підсміювався з бітлів і казав, що це ви співаєте - she loves you, ха-ха-ха і тоді вони вже почали серйозніші тексти так само. В мене теж був цей перехід від чисто музичної сторони до наповненості поезією, а потім вже мало бути це поєднання музики і поезії, інакше чогось бракувало. І вже в своїй музиці я починав до того йти, що писав музику на поезію своїх чи друзів-поетів, чи Тичини чи Ліни Костенко.

Чи сприймалася і російська, і польська іноземною?

Російська чи радянська музика тоді не слухалася. Це для мене було абсолютно примітивно і нецікаво, і якоїсь поживи музичної я там знайти не міг. Я в основному слухав тільки польське чи англійське західне радіо. Мова вивчалася абсолютно природно і невимушено. Я не читав підручники польською чи словники, воно поступово приходило - спочатку розуміння, потім і можливість при потребі вже висловитися. Цього було абсолютно достатньо. Крім того, пам'ятаю, що тоді у Львові було багато польських часописів, журналів, де також було багато інформації про музику, то я час від час їх купував. Пшекру, здається, то я міг вже читати, що мені цікаво. А радянські станції мене не цікавили і моє оточення теж. Це для нас була паралельна реальність, яка нас не стосувалася. Я поступив на англійську філологію, щоб краще розуміти в тому числі і англійську музику, про що ж там співається. В Кременці в нас вчителька викладачка англійської мови мало чого могла навчити і я власне того вступив до львівського університету на факультет іноземних мов. Це допомагало і навчання і прослуховування радіопроеграми, зокрема

Люксембург. Це було чи не єдине радіо, решта голос Америки я вже пам'ятаю, що там щотижня була джазова програма, ведучий був там такий. Але це було важко, постійно глушили і слухати це через тріск і шум було дуже важко.

Чи опиралися більше на західну музику чи на польську?

Спочатку ми починали з англомовної музики. Бітлз, Роллінг Стоунз - це зрозуміло, але потім вже почав в основному слухати польське радіо, то там і радіо Люксембург на транзисторі тяжко було зловити, тому я переважно, десь 50 на 50. 50% - польські виконавці, 50% англомовні. Франкомовні. Десь наполовину від того часу, як я приїхав до Львова.

Дуже впливало, що Львів вважався Диким Заходом Радянського Союзу, бо сюди більше інформації приходило завдяки близькості Польщі, і це впливало вже на власну творчість. Завдяки Чеславу Нему я почав писати пісні на поезію, а не просто на тексти. І власне, певною мірою спочатку копіюючи, потім творячи своє. Ми розуміли, що коли є біг-біт, то має бути і щось своє. Аж десь в 89 році на першому фестивалі "Червона рута", коли з'явилося безліч рокових гуртів у різних стилях, тут початки 70-их, кінець 60-их цей вплив Польщі великий був. А наш Дикий Захід впливав вже на дикий схід. Коли ми вже зробили групу Арніку у Львові, був якийсь виступ на фестивалі у Москві. І наші композиції вже були такі продумані більше, було там соло барабана, то на нас дивилися з шоком. Ми вже ніби з заходу приїхали, бо до них така інформація не доходила, а ми вже ніби знали більше. Це вони тоді досі співали якісь дурниці, ми вже от наче знали справжню музику. Важку, як має бути. Тому поляки впливали на нас, а ми впливали на решту. Ми так би мовити краще знали всі новітні течії, могли відтворювати це у своїй музиці, поки тоді там цього не було.

На кого більше орієнтувалися: на Польщу чи на Захід?

На початку, коли ми просто там писали музику, ми навіть не думали, що це може бути небезпечно. То потім виявилися деякі моменти. Quo vadis - то був наш гурт при фізико-механічному інституті, потім вже сталося так, що у Львові проводилися такі конкурси як "Львівська весна". На цьому конкурсі ми як Quo vadis дві пісні виконували. Перша - то була, кумедно згадати, бо тоді з'явилася якраз "Червона Рута" Івасюка. Але вона нам здалася занадто попсовою і ми зробили важке біг-бітове аранжування і виконали в тому залі її. І я пам'ятаю, що в тій залі був присутній вже молоденький Івасюк. Коли оголосили, що буде його пісня, він встав, почервонів, застидався, то було спочатку наче як таке віртуальне знайомство. А друга - то ми зробили сучасне аранжування старовинної української пісні "Чорне рілля зоране". Ми там, пам'ятаю, дали нам премію за найкраще аранжування народної пісні. Микола Скорик був у журі, і тоді якраз від львівського аптекоуправління виступав гурт Еврика і Юрій Варум ним керував. І їм щось не пішло, вони слабо виступили, а ми стали переможцями і тоді нас запросили до львівського аптекоуправління перейти. І частина Quo vadis перейшли до аптекоуправління, там об'єдналися з ще частиною іншими дуже потужними музикантами і створилася група Арніка. Чому Арніка? Тоді якраз був такий телевізійний конкурс "Алло, ми ищем таланти". І коли ми їхали на цей конкурс в Чернівці, у нас ще не було назви, бо ми тільки недавно створилися. Тільки недавно перейшли з Quo vadis, і ми їхали, і нам заступник аптекоуправління, запропонував назватися Арнікою. Арніка - це гірська лікарняна квітка, лікарняна бо аптекоуправління. І вона в народі називається "кріпкостій", тобто для того, аби в хлопців...стояло. А для дівчат вона запобігає вагітності. Тоді ми такі тільки така назва. І ми Арнікою разом зі Смерічкою перемогли і потім був фінал у Москві і ми так само там стали лауреатами. І ми там теж виконували "чорне рілля ізоране" і "ой на горі під вербою", де була моя музика, а слова народні, я десь знайшов. І ми повертаємося з Москви, лауреати, думаємо, що у Львові нас будуть зустрічати квіти, оркестри, дівчата, а нас зустріли зовсім інші. Ми почали розуміти, чим небезпечна наша музика. Нас викликали чи в обком партії чи в обласне керівництво культури і там почався розгон. Почали казати, що "чорне рілля ізоране" це буржуазно націоналістична пісня, і там бандерівці її тільки співають. А "ой на горі під вербою", начальник управління культури кричав, що цю пісню співали в Мюнхені під час війни. Бандерівці. Мені було цікаво знати, як вони могли її співати, якщо я написав її тільки рік тому. Ну і тоді нас мали розформувати, але нас врятувала тоді начальниця аптекоуправління Віра Василів, її син співав в Арніці. Тоді ми зрозуміли, що не кону пісню можна безпечно співати. Але цього було достатньо, щоб просто опинитися під контролем.

...

Тоді вже почалися серйозні речі. Тоді вже почалися всі дії, що зрозуміти, що ця музика вона ніби невинна, але вона таки чимсь погрожує існуючому ладу. Це якраз співпало, що це 72 рік, тоді цей виступ, тоді Арніку намагалися розформувати, тоді арешти дисидентів. І під час тих арештів якраз кількох дисидентів знайшли рукописний альманах "Скриня", в якому був мій віршик, Грицька Чубая, Олега Лишега, Миколи Рябчука, Василя Гайдучка. Це вже і була причина, і чому мене так швидко за тридні після цього з університету виключили за три місяці до написання дипломної, і Олега Лишегу вигнали, і Миколу Рябчука з політехнічного вигнали. Все на купу - це і музика і літературний альманах і це все так пішло і пішло. Я не зміг закінчити університет, але це ну допомогло, бо я вже тоді міг музикою займатися. Так я б закінчив університет, може мене вчителем в якесь село вислали і на тому все б закінчилося. Так що я дуже вдячний нашому прозорливим академістам, які мене на правильний шлях наставили (саркастично).

Як ставилися батьки до захоплення музикою?

Трошки було конфліктів і суперечок. Часто вони вважали, що це витрачання часу на щось непотрібне, треба якесь навчання, а я сиджу і слухаю без кінця те радіо або трумкаю на піаніно чи на гітарі. Казали, аби я зайнявся чимсь нормальними. Тому спочатку ставлення було таке не дуже прихильне, а особливо коли мене ще й з університету виключили, то було складно переконати батьків, що все, що не робиться - те до кращого. Їм було це важко зрозуміти. Але то були минулі часи. Потім, коли вже дійсно зайнявся музикою, вже коли з'явилися популярні проєкти, то вже батьки, звичайно, були захоплені. Забороняти батьки не могли. Те єдине, що в мене в Кременці була боротьба з дідом, бо він постійно слухав Голос Америки, через ті всі шуми, а я хотів послухати музику. В нас єдина боротьба була у цьому сенсі. Мій дід постійно ті "вражі голоси" слухав.

Чи мали батьки уявлення про те, як будувати ваше життя? І чи був розрив поколінь?

Певною мірою, так. Батьки сприймали музику як захоплення, щось несерйозне. Для майбутнього життєвого шляху це було щось побічне, неважливе. Це була для них забавка. Молодець, що граєш, але треба закінчити університет, отримати роботу гарну, завести роботу. А музика ще й була для них ця не зовсім зрозумілою.

Чи вимикали радіо на ніч?

Мені здається, що не вимикалося воно, мабуть, коли я хотів, то завжди міг ввімкнути і слухати. Окрім цього, якихось місцевих станцій не сильно було. Вони з'являлися пізніше, на львівському радіо Марта Кінасевич якусь програму вела музичну, то вже пізніше. А в ті часи я не пам'ятаю, щоб були якісь радіостанції. На київському радіо ніколи нічого сучасного не було, я не слухав нічого іншого. Нічого з-за бугра я не слухав. Якби я цікавився академічною музикою, то її там багато можна було послухати. Але це був не мій варіант. Якісь суспільно-політичні речі гідко було слухати.

Чи слухали по польському радіо новини?

Ну можливо щось можна було почути, хоча про ті серйозніші політичні речі то все-таки це більше інформації було, якщо слухати радіо свобода, голос Америки чи німецькі хвилі, хоча як їх там не глушило, а там все одно було більше правдивої інформації, бо Польща все-таки була соціалістична. Вони не могли попри всі переваги, розповісти всього. Там було відвертіше, ніж в Союзі, але все одно це був соціалізм.

Чи чули щось про пражську весну?

Про пражську весну безсумнівно, було дуже багато всього, але я точно не пригадую, звідки цієї інформації було найбільше. Це могло бути і з польського радіо, і з західних радіостанцій. Могло і з якоїсь преси бути, ну і навіть я спробую пригадати, де більше було. Мої друзі розповідали, то таке коло було нонконформістське, найбільше інформації хто звідки знаходив, то ділився. Але то могло бути з різних джерел, могло бути і польське радіо, але найбільше таки з західних радіостанцій.

Чи були зв'язки з польською молоддю?

Суспільство було абсолютно закрите, була залізна завіса, через яку неможливо було проскочити, а мені і моїм друзям тим паче особливо коли мене вже виключили з університету, я вже був на сто відсотків невізній, але вперше вдалося вже до Польщі потрапити вже в складі Арніки, десь у 73 році, десь так. Нас запросили на якийсь фестиваль дружб, десь до Перемишля, чи десь біля кордону. Але тоді з нами виїжджало кілька працівників обкому партії чи міністерства культури. І вони пильно і уважно стежили, щоб не було якихось зайвих контактів, так що це був перший виїзд. Виступали з концертом, але контактів майже ніяких не було, бо постійно за нами поважні чоловіки такі стежили. Потім ще ми до Угорщини десь у 75 році на фестиваль їздили, там вже якось вільніше було з контактами, точніше було, що угорську мову майже ніхто не знав, то не могло бути розмов багато. Але так само були присутні наші наглядачі. Щоб

виїхати за кордон у ті часи обов'язково треба було проходити співбесіду, бо я вже пам'ятаю, пізніше, десь в 78 р., то я вже працював в львівській філармонії з Іваном Поповичем, то так само вже якийсь фестиваль вже в Індії був, якоїсь дружби. То так само були співбесіди з усіма, де робили вказівки. Потім вже Попович розповів, що йому давали вказівки, щоб він за мною слідкував, щоб я нікуди не втік. І там були на цих співбесідах вказівки не входити в жодні контакти, менше трьох не з'являтися, по одинці не виходити. Там була кумедна історія, то був фестиваль, і здається, в Калькутті, після концерту нас запросили вдуся на вечірку-вечерю. Там музика грала, там вийшла дівчина, з намистом з лотоса навколо шиї, і вона почала танцювати і ходити по колу, танцювала-танцювала, потім підійшла до мене і зняла це намисто і мені на шию одягла. Всі КГБісти одразу напружилися, мені потім пояснили, що тій, кому одягають те намисто, він має йти за тією дівчиною, чи то танцювати, чи що. КГБісти одразу такі - не дай боже, аби крок з міста зробив. Тому залізна завіса була дуже крута. Самому виїхати навіть мріяти не можна було, хіба отак от десь в складі окремих творчих груп. Коли хтось за тебе відповідає, підписує документи, що за тебе відповідає. Так от Попович підписував документи, що ручається головою, що я нікуди не втечу на Капіталістичний Захід.

Що було відоме про студентство Польщі? Чи щось знали про їхнє молодіжне середовище?

Щодо контактів, то я не пригадую, щоб такі були. А от щодо відмінностей, навіть у культурі, з першого виїзду до Польщі. Мене вразило, бо у нас тоді я не дуже любив такі концерти з публікою, я любив так звані "квартирники", коли ми збиралися чи в Грицька Чубая вдома, чи в Миколи Рябчука і збиралося товариство, художники, поети, музиканти. Поети читали там свої вірші, я там грав пісні на ті самі вірші. Це було близьке невимушене коло, у якому було приємно. А концерти, коли виходиш на сцену, і хоч ці всі такі самі пісні співаєш, але публіка затиснута, як ніби десь в Пн Корей. Поплескали і знову сидять. То було страшенно нудно. І коли ми вперше виїхали до Польщі, то на мене величезне враження справило те, що коли ми почали грати, ця молодь почала танцювати, ходити, ну як зараз. Вони поводитися невимушено. Я думав це інша культура, це зовсім інше життя. Відмінність була величезна, на кожній майже фотографії з того часу в Радянському Союзі можна побачити, що майже ніхто не посміхається, всі суворі. Це була велика відмінність.

Що було відомо про появу Солідарності?

Звичайно нам було відомо багато. Тоді вже значно більше інформації, я навіть не пригадую звідки, але про Солідарність нам було відомо дуже багато. Це було так ніби вони показували шлях, яким ми маємо йти, а обком партії негативно те бачили. В моїх колах всі дуже підтримували солідарність і всі були дуже засмучені, коли то такий розгон стався. То в нас ми боялися, що все закінчиться як колис закінчилося з празькою весною чи з угорським повстанням 1956. Я вже тоді був у смерічці і інформації було багато. Але вже не пригадую, чи то тільки з польського радіо чи з якихось інших джерел. Але практично таке враження, що майже все знали ми, можливо, напевно, знову ж таки отак наполовину з польського роду наполовину з зарубіжних джерел от і підтримка була абсолютно. Принаймні у львові, принаймні в колі моїх друзів.

Як ви діставали музичні інструменти?

Вперше ми інструменти, коли ще в Кременці, коли ще з хлопцями в школі так перший свій гурт, зробили, спочатку ми просто якісь старі там акустичні гітари познаходили, хто на горищі, чи хто де, а коли ми хотіли вже електричні, то доступу абсолютно не було. Були такі вмільці, що самі могли виробити корпус з дерева, ну струни, то можна було купити, то продавалося, а звукознімачі, то ми йшли на величезний кримінальне порушення. Тому що в Кременці ті роки в всіх телефонних будках всі телефонні слухавки були понижені, тому що ми витягали нутрощі з телефонних слухавок, із них робили звукознімачі. Так що я мушу признатися, що в той час в Кременці ніхто не міг ніде додзвонитися, бо все було в нас в гітарах. А потім вже у Львові, коли переїхав, я пам'ятаю, що по вулиці йшов зі своєю саморобною гітарою і то був успіх. Мене на вулиці хлопці зупиняли незнайомі абсолютно. прямо на вулиці. Я щось там грав тоді. на той час дуже важко десь знайти справжні інструменти, вже не кажучи про апаратуру. Але вперше фактично в багатьох тих наших перших групах, які там танці грали, то в основному ну інструменти ще якимось чином якось контрабандою діставались фірмові, апаратура переважно так звані самопали в нас були такі вмільці у львові, що вони робили з самопальний, чи всі маршали фендери звукознімачі там колонки, які звучали прекрасно.

а вже в Арніці завдяки тому, що власне син завідуючої аптекоуправління Володимир василів був нашими співаком і художнім керівником, то вже там нам вдалося якимось чином таку провідність закупити таку

справжню здається, німецької на корт апаратуру, що там всі були захоплені, такого ні в кого ще не було. То вперше в Арніці, що ми вже мали справжню фірмову.

Перекладати пісні не було спроб, але записи в основному все тоді були ті такі бобінні магнітофони, то в основу записували з різних джерел. Як можна було на ці на бобіни і там прислуховуватися ті пісні або траплялося, що просто крім крамниці де з Польщі в платівки діставали, то декому вдавалося ще з інших джерел комусь присилали платівки де за кордоном була родина. іноді траплялися такі страшні негаразди пам'ятаю, вже в арніці, наш бас-гітарист ігор мав якусь родину за кордоном, яка йому час від часу присилала диски, і ось раз він замовив диск групи Weather Report, дуже такий популярний десь дуже класна музика і прийшов той диск. Але коли розкрили виявилось, що чи митники, чи хтось взяли, і так потовкли його, що тільки уламки були. то в нас була трагедія. Ми тиждень не могли відійти від цього. Ну але інакшим чином, то в основному яюсь здійснювали у Львові. Було декілька таких збирачів тих платівок, до яких можна було прийти і послухати дійсно, класно вже музику на класних, там колонках і все такий Едік Заєць, здається. Ми до них приходили і слухали. Була дуже солідна збірка цих плит, а так то в основному на бабіни записувалась з радіо.

04.05.2022

Олена Джеджора (народилася у 1960 р.) – історикиня, протягом 19 років працювала у відділі археології Інституту суспільних наук Академії наук УРСР (тепер – Інститут українознавства І. Крип'якевича НАН України – О.П.), їздила в археологічні дослідницькі експедиції.

Ми говоримо в моєму випадку про кінець 70-их, початок 80-их років. Якщо говорити про себе особисто, це був перший вік в моєму житті, коли я дуже змінилася внутрішньо. Це був вік, коли я вперше розкрилася. Я почала працювати, я одночасно вчилася і працювала і це була робота, про яку я з дитинства мріяла, мені просто не вірилося, що це дійсно сталося, я працювала археологом. Я була ще тільки лаборантом, але мене вже брали в археологічні експедиції. І я фактично ціле літо, цілу осінь, а іноді навіть цілу весну проводила в полі. Тобто це вже провокує до слухання чогось. Це вже дуже важливий момент. Будучи весь час в полі, в дорозі, перебуваючи з такими самими молодими людьми, ми багато слухали, нам хотілося щось слухати. Це були часи, коли не було мобільних телефонів, не було плеєрів, ми всі не мали уявлення про те, що таке взагалі колись буде існувати. Альтернативи були які? Вініл, який з собою в експедицію не потягнеш. Бобінний здоровий магнітофон, теж великий. Транзисторний приймач - це була неймовірна мода на транзистори. Він був на батарейках, його можна було з собою носити, він добре ловив. Або маленький радіоприймач, який має достатньо широкий діапазон хвиль. І з цим ми жили. Ну знову ж таки, це Львівщина. Західна Україна. Яке радіо ми мали слухати? Слухати українське радіо - це було дико нудно. Це все одно, що слухати якийсь колгоспник, воно було дуже ніяке. Дуже пострадянське, переповнене пропагандою, або якоюсь такою третьо- четвертосортною музикою. Вже навіть не крутили того, що зараз є популярним - музики 60-70-их. Вже каштани не падали на брук. Ніяких тук-тук, тук-тук. Ну це був маразм. Але ми були щасливі. Ми були в зоні, де прекрасно ловилися польські радіостанції, будь-які. Багато, у всякому разі. Це нам давало такий справжнє вікно в світ. Пізніше, цю саму функцію виконало польське телебачення. Коли ми змогли його дивитися у Львові, ми змогли дивитися класику світового кіно. Завдяки польському телебаченню. Тобто ми використовували це радіо не тому, що воно було польське, а тому, що воно було світове. Воно було дуже відкрите на відміну від нашого закритого радянського світу. Це якраз був період, коли наші старі комуністичні маразматики почали один за одним вмирати, і в Радянському Союзі була постійна передача влади від одного мертвого маразматика іншому напівживому. Це був дуже сильний ідеологічний пресинг і все було дуже закрите. Все, про що можна було подумати, оголошувалося забороненим. Ми нічого б не чули і не бачили, якби не польське радіо. Це по-перше. До певної міри, це було джерело інформації. Але оскільки ми були молоді, можливо, через це, нас не стільки цікавила інформація, скільки оцей океан неймовірної музики. Як її там можна було тільки слухати, не треба було шукати якогось блату в доларових магазинах імпорту дуже модну чи позичити в друзів. От вона - вільно, безкоштовно в ефірі. Вона була чудесна. Очевидно, що це вже був час диско, але поляки завжди дуже любили рок. У них був свій, дуже хороший і потужний рок. Я досі дуже люблю рок-музику, головним чином через її тексти. Там музика музикою, але там дуже важливий текст. Але Перфект і інші польські групи - це було щось таке, що ти сидів і думав "а як же ж так, виявляється десь на світі молода людина може отак сидіти і думати і вільно говорити це вголос і просто шаліти від радості і від того, що вона молода і вільна". Ну це такий надзвичайно був сильний імпульс. Оскільки він поєднувався з молодим віком і з трішки такою романтичною атмосферою експедиції, польових робіт, де навколо тебе люди, яким ти довіряєш. Від них тобі не треба ховати свої думки, як зазвичай від всіх інших у інших обставинах у Львові. Я думаю, що це до великої міри виховувало нас як нонконформістів. Насправді знаєте, це ніби так легко, просто і розвага, але це так потихеньку кувало нас як нонконформістів готових до бунту. Готових до першого Вивиху, готових до виходу з синьо-жовтими прапорами і готових сказати "ні, досить". Далі цієї ризику ви нашу свободу не віднімете. І це якось так відіграло таку от дуже серйозну

і дуже важливу роль. І ви знаєте, вони дійсно, їх не глушили. Можливо, через відстань. Можливо, їх просто не могли заглушити. І от ми їх слухали. І навіть в часи, коли Польщі було непросто, коли була війна, повстання Солідарності, часи Ярузельського, втручання СРСР знову ж таки, намагання задушити незалежну Польщу, польське радіо все одно намагалося звучати і говорити. Правду, воно спромоглося, деякі радіостанції, звичайно, не всі, але могли зберігати дух протесту, дух опору. Зрештою, для польського суспільства це загалом було характерно. Навіть для католицької церкви. Ми дізнавалися про справи в Польщі саме з польського радіо.

Чи були Конкретні події, почуті через польське радіо?

Я попала якраз у період Солідарності. От 81 рік. Все, що тоді відбулося. І так це було отак швидко, надійно. По суті, вони діяли так само швидко як от тепер фейсбук в часи майдану чи під час війни. Ну можливо, не з такою швидкістю, але в ретроспективі здавалося. Що дійсно зразу. Ми не відлипали від цього радіо. І воно стало таким чимось дуже рідним. От почути радіо Єдинку для мене навіть сьогодні хочеться трохи так пританцювати і одразу здається о, літо почалося. Все, лято з радієм, все. Це просто емоційна пам'ять. Так поєдналося і світобудовне і щось таке емоційне у цьому.

Чи були нічні передачі? Чи вимикали радіо?

В полі, в селах, де ми проводили розкопки, ніхто польського радіо не слухав. Ми тільки такі були. А що вплинуло на мене. Можливо, чому я почала його слухати, то керівник моєї експедиції, Вітольд Вітольдович Ауліх, він був етнічним львівським поляком, одруженим з україною. Це надзвичайна родина. Ну а польщизна - це було його щось рідне. Він просто навіть не міг жити без радіо. Можливо, до певної міри я саме під його впливом почала слухати. Я ж не знала польської. Знаєте, я от поки не почала їздити в експедиції, я польської ніколи, от навіть на слух мені її тяжко було сприймати. А от після цього моменту таке питання як знати/не знати польську в мене навіть не стояло - вона стала як другою рідною. Тобто тільки через радіо вдалося вивчити мову ?

Так, так. Читати я почала дещо пізніше, абсолютно через радіо. Бо воно було дуже важливе і часто звучало. Щодо того, як воно працювало, я вам точно сказати не можу. Хоча ми часто слухали його ночами. Слухали таку дуже цікаву музичну нічну програму, називалася вона "моя аудиторія музична". До речі, можливо, ви знаєте, що Ярослав у своїх подкастах намагається до певної міри зробити щось на кшталт відголосу тієї моєї аудиторії музичної. Ми дуже любили її і іноді затягали те літніми теплими ночами до глибокої ночі. Вона йшла опівночі і пізніше, щоб послухати цю годину аудиторії. Чи йшло щось після неї, мені складно сказати. Чи було щось таке цілодобове, припускаю, що цілодобового ефіру не було, але я не готова вам сказати, коли вони починали і коли закінчували. Тобто протягом дня радіоприймачі у нас були ввімкнені постійно. Зокрема якщо це було лято з радієм. Вони давали дуже короткі інформаційні сесії, і там було неймовірно багато музики, дуже якісної, заради якої, власне, ми це радіо і слухали.

Чи шукали щось конкретне?

Моя аудиторія музична. Її старалися слухати і не пропускати. А так, то цікаво було слухати рок-музику. Очевидно, ми дуже тішились, коли чули наших фаворитів - серед них тоді були деякі польські групи, зокрема Перфект. Я дуже наприклад любила electra light orchestra, навіть не знаю, чи тепер таке слухають, ну і класична рок-музика Заходу, бітлз, діп парпл, роллінг стоунз. Це можна було послухати тільки там. Вдома я мала якісь там дві маленькі радянські платівочки, і все. Більше нічого. А це була можливість слухати цю музику скільки хочеш. А їхні ефіри протягом літа були дивовижно різноманітними. Вони дуже мало повторювалися, тому їх слухати не набридало.

Польську музику чи західну хотіли слухати?

Я думаю, що в мене не було переваги на чийсь бік. Польська музика кінця 70, початку 80-их - це дуже високий рівень, вона була прекрасна. Я все думала, а чому в нас такої музики нема, а чому такої нема. В нас напевно ніколи такої музики не буде... Я тепер не можу згадати, щоб я чула щось нудне і нецікаве польське. Навіть якщо це була музика якась зі стьобом, вона була дуже добре зроблена, дуже якісно. Там не було якоїсь брутальності, яку люблять тепер в музиці: як не виматюкаєшся, вибачте, будь ласка, то не пісня. А вони вміли так це зробити, що і ніби і не, а пішло. Кінг Брюс Лі, карате міст - воно було ніби і смішно, бо то була дуже висока якість. Вони тоді мало чим поступалися якимсь західним ну там цим Орлам. Але і орлів було дуже багато. Іноді вони давали тематичні програми чи дні, присвячені якимсь річницям чи щось таке, як була нагода. Тоді робили спеціальні програми, могли дати цілий альбом, поступово, протягом якогось часу, не підряд. Але загалом не можу сказати, в мене не було переваги в бік польської чи західної музики.

А чи знали ви англійську мову?

Ні. Я тоді не знала англійської. Тобто англомовну музику я тоді сприймала емоційно, а пізніше, коли познайомилася з Ярославом, він мені казав, про що там, бо він знав англійську. В школі я вчила французьку, я абсолютно не розуміла англійської і сприймала весь цей словесний ряд як додаткову музичну доріжку. Можливо, саме тому польська музика мене наразила. Бо коли я слухала польську музику, я розуміла текст. Там приймалася і музика, і текст. Розуміння англійської воно прийшло на кілька років пізніше, і дуже поступово.

Рок чи біг-біт, як називали жанр?

Не синоніми. У 79-85 рр. Головним чином це був рок, рок-н-рол, дуже мало хардрок, його майже не було, і чим далі, тим більше диско. Диско було досить багато. Біг-біт як термін я не пригадую. Мені здається, тоді це було пізніше. Тоді це якось не вирізнялося.

Чи були зв'язки з Польщею?

Радянське суспільство було закрите на 98%. Для звичайної людини без зв'язків і без родини поїхати туди було взагалі нереально. Зокрема. В кінці 70-их, до воєнного стану. В часі воєнного стану тим більше. Тобто залізна завіса працювала. У мене не було родичів, не було зв'язків, тобто неможливо. Я намагаюся пригадати, коли ми з Ярославом вперше потрапили до Польщі, це вже була середина 80-их. Друга половина може. Ми потрапили до Перемишля, це була поїздка комсомольської молоді, організована з нашої праці. Туди не кожен міг бути записаний і ми поїхали в страшний закордон. В Перемишль. Але це були часи по воєнному стані - у Польщі була така криза, на це страшно було дивитися. Тому що там нічого не було, там все було обшарпане, стояли неймовірні колейки людей за продуктами, стояли якісь секонд-хенди, ми вперше в житті побачили таке. І це викликало у нас якусь таку гидливість - дивіться, до чого вони дожили, мусять ритися і шукати якісь старі лахи чийсь. Не було масла, це було страшне. Закордон, знаєте. І це було страшно, що сталося, як ця країна низько впала і чи вона коли-небудь підніметься. І дивіться. Вони зробили чудо майже. Вони так швидко піднялися, очевидно, не самі, а з допомогою, але розумієте, яка б не була допомога, якщо немає своєї власної волі, нічого не станеться. А тут це сталося. Союз був дуже закритий. Був якийсь невеликий рух, якщо говорити про музику чи про літературу. Був рух літератури, платівок, які передавали підпільно, під полою, через якихось знайомих знайомих знайомих з заходу. Які можна було купити дуже недешево і далеко не в усіх. І це неймовірно каралося, і купівля і продаж. Тобто ну це такий чисто Орвелл такий. Джинси були великою проблемою. Їх треба було діставати і вони коштували три мої місячні зарплати. Пара Levis - три зарплати, і навіть якщо ти назбирала якимось чудом ті гроші, то де їх взяти? От коли бідні поляки не мали що їсти, вони перетинали кордон на своїх автівках, щоб продавати тут джинси на базарі в куточку, як тепер бабусі моркву з квітами і з цибулькою продають, і купити за ці гроші на тому самому базарі продукти, які вони завозили додому. Це дуже тяжко собі увити. Тому це подвійна реальність, але вона була пізніше. Це ніби наступний той етап. Хоча на якості польської музики, радіо і телебачення це не позначилося.

Чи був розрив поколінь? Чи забороняли музику?

Розрив поколінь у багатьох був, але я не можу говорити про себе, бо я росла без батьків і в мене його не було. Це напевно єдиний плюс у цій ситуації. Але у мене було багато друзів, у яких були проблеми, і то різні. Розрив поколінь майже завжди був, рідко були випадки, коли його не було. От, наприклад, цей мій керівник експедиції, який був на 30 років старший, але радо слухав з нами цю музику. Можливо, він чудово і спокійно міг обійтися без неї, але які були два вектори розриву. Розрив був, але він був різний: цю музику не вважали жорстокою, бо це не був рок такий темний, як тепер. Той рок був дуже світлий. Він міг бути дуже цинічно-іронічний, але все одно він був дуже світлий. Може саме тому він так апелював до цієї сірої нашої радянської буденщини. Його могли вважати розпуним. Оце було кліше. Оцей загниваючий розпусний Захід, марихуана, вільна любов, і таке всяке, і ваш рок-н-рол туди ж. І тоді вважалося, що це недобре, це слухати не треба, це не наша музика. Фраза "не наша музика" звучала дуже часто, і в медійному просторі, і як засіб виховання. А тоді яка наша музика? Для одних - це була советська естрада. Оці наші тоді були вокально-інструментальні ансамблі, Пісняри, оце ото всяке таке. А нашої музики, щоб гарної і сучасної не було. Було от може один чи два радянські гурти, які може мали кілька поодиноких хороших пісень, які випадково вийшли без цензури і які були переспівом західних хітів. Або біджизу, або бітлз. Та сама гармонія, де чуєш, що ай, сперли знову. Тобто не було такої нашої музики. Інший варіант чому рок-н-рол погано - це патріотичний тренд. Це не наша музика, вона не українська. Радянська музика також не наша, бо вона також не українська. Добре тільки те. Що ми співаємо при ватрі. А ми любили

співати при ватрі. Очевидно, ми співали Івасюка, най-най-найрізноманітніші. Ми любили цю музику, вона була нерадянська. Вона також була небезпечна, там де хтось зловить, нічого доброго з тобою не станеться. Але ми це любили, це також був нонконформізм, і одне іншому це не заважало. Наприклад, в таких родинях, як у Ярослава, на Стрийщині, батьки йому купили транзистор, бо він був відмінник, вони йому обіцяли і купили, але вони дуже обурювалися, коли він це слухав, але його сестра старша від нього всього на чотири роки, але і там вже відчувався розрив поколінь. Бо вони весь час билися за цей транзистор і вона намагалася у нього відняти транзистор, щоб послухати, як він казав, якісь “чічки-марічки”. Знайти якусь українську радіостанцію і от там слухати. А він забирав в неї радіо, щоб послухати, як вони казали, якусь західну ерунду. І також, як це було - не слухати своє, а слухати польське? В галицькому селі це була крамола. Та поляки нас все життя били, та не можна вірити полякам, та як ти можеш їх слухати. Це також було дуже виразне покоління. Так що були ці різниці, але вони не йшли одним фронтом.

Що відбувалося у Львові?

Я думаю, що це впливало дуже сильно оте польське радіо на наше середовище, на Морозова і всіх тих, що на них тиснуло це ще сильніше ніж на мене, що якщо у Польщі є, чому у нас такого нема. Я думаю, що цього хотілося, але через обставини, в яких ми жили, у публічному просторі, а тим більше медійному, про медійний ми навіть забудемо, але в публічному просторі це не було де послухати. Збиралися якісь такі маленькі товариства, маленькі компанії, які розважали самі себе, грали для самих себе. Це не можна було ніде записати чи виконати. Ми тільки побачили, як багато всього відбувається, вся Україна побачила тільки під час Вивиху, під час першого фестивалю, коли і музика українська вперше зазвучала, і ми побачили скільки нас різних багато, і підпільний Кіндрат став хітом на багато років. Одночасно в той самий момент на великий стадіон було виконано публічно гімн України, того так вийшло, що хвиля року і національного патріотизму вони в нас зазвучали одночасно. І це до певної міри справедливо, бо це несло на плечах отого молодого покоління, які переважно всі були рокерами. Дехто з них намагалися поєднати українськість і рок, і це було дуже класно. Мало кому з них це справді вдавалося, їх було одиниці, але вони працювали в різних жанрах, знаєте, в якомусь кабаретовому жанрі, чи диско жанрі, чи попмузиці, а до рівня і глибини року одиниці десь тоді піднялися, але це тоді. Я думаю, що це дуже впливало, це дуже їх формувало. Може навіть більше, ніж слухачів.

В ті часи я вже закінчувала диплом і в мене вже була маленька дитина, і я так би мовити, випадала з обійми.

Чи схожими була польська молодь і українська?

Я в ті роки поняття не мала, як виглядає польська молодь і чим вона живе. У нас не було жодних контактів, тоді ні. Але пізніше, коли контакти усталилися і молодь почала спілкуватися, ми бачимо, що зокрема музична молодь Польщі і України дуже легко знаходили спільну мову. Виникло декілька мішаних гуртів, польсько-українських, які не билися за те, що “це польська колядка” чи “це українська колядка”, хто в кого що вкрав, а які прекрасно і дуже цікаво працювали разом, часом використовуючи фольклорний матеріал і така співпраця була. Але це потім, а в ті роки, то це було поза контекстом і ще було далеко до польсько-українського примирення. Все таки старше покоління воно на нас впливало і настороженість, недовіра щодо поляків, образа, рана відкрита, вона все-таки була. Може навіть добре, що ми тоді не мали таких контактів, може це навіть позитивно. В моїй родині не було якихось таких сторінок, які залишили б за поляками тяжку травму, для мене вони не були ворожими. Я до певної міри завдяки року, вважала себе громадянкою Всесвіту всі мені подобалися, я могла абсолютно у всіх знайти щось позитивне і добре, у мене не було якихось таких чи етнічностей чи груп, про які я могла сказати, що я їх не люблю. Але це індивідуально, тому що для багатьох молодих людей на Галичині все ж польське було за означенням вороже і хоча ті діти, коли батьки не чули, все одно слухали радіо Єдинку і польське радіо, абсолютно спокійно.

13.05.2022.

Ярослав Руцишин. (народився у 1967 р.) - український підприємець і громадський діяч. Співзасновник Мистецького Об'єднання «Дзига».

Я вам розкажу те, що знаю, а ви зрозумієте, чому я нічого не знаю. В мого діда був крутий приймач, його навіть поліція зловила, бо він вночі ловив німців і так далі, і він німецьку мову розумів, в нього ламповий той приймач був, йому батько зробив. Коли я вже почав трохи музику слухати і коли я приїжджав на літо, на канікули, правда, недовго я там був. І тоді було час від часу радіо свобода ловилося навіть. Але насправді як воно все було - тут був колись 49 завод, Львівприлад, я на ньому навіть працював. Мій батьк там працював років 50 чи 40, і в нас способом підробітку була виготовлення антен на Польщу. от він штампував там ті деталки на цьому, а я з братом або разом з ним вдома ми збирали, декому навіть і продавали, або декому навіть їх ставили. По-моєму я щось таке пригадую, батько ставив, налаштовував це все. тобто, якщо колись, якщо можна було подивитися на всі наші будинки, вони, як правило, були всіяні в антенах, які скеровані на Польщу. І тому я би сказав, що я про телебачення можу набагато більше сказати, ніж про радіо, бо радіо приймача при собі не було. Якогось потужного такого в нас не було. Був якийсь радуга. Тоді ми ставили, звичайно, що на польське радіо, там час від часу проскакувала нормальна музика, якась така. Але це пізніше я вже почав розуміти, до того був ще малий. А от якщо говорити про телебачення, то я відслідковував дуже сильно всі фестивалі музичні по телебаченню. Сопот, колобжек. Зорена гура, військової пісні був. І це мене настільки захоплювало, що вони тематичні фестивалі робили. Я тоді знав купу груп польських. Я тоді зрештою і закохався в Северина Краєвського, червоні гітари, Марилію Родович, збігнев гудецький. В них було щось свого роду подібне до тої пісні року чи щось таке саме. І я також дуже, дуже сильно дивився так далі. Чи то було радіо Єдинка чи не Єдинка - це складно сказати, ми просто слухали польське радіо.

Чи був конкретний час слухали?

Та ні, ми слухали, коли попадеться, то якимось не було так, щоб ми спеціально чекали. По телебачення вже коли було - то так, це вже відслідковували. Коли кіно нічне хотіли дивитися, це там де був секс. А в Радянському Союзі сексу не було, а там був, то чітко зналося, що то перша година ночі в суботу, то це бажано, щоб батьки вже до того часу заснули. А от там я трошки знався на тих програмах і коли саме вони відбувалися.

В Польщі з музикою було краще, бо якщо у нас в Радянському Союзі з музикою була тільки "утренняя почта", де в кінці час від часу прокрутують чи Аббу чи Боні М. Про бітлз чи Роллінг стоунз навіть не говорилося, хоча ні, бітлз все ж трохи були. Не знаю, чому, але бутлз були, напевно, бітломанія таки досить велика була. То на польському телебаченні можна було побачити і почути, як і на польському радіо набагато більше. І це було таке якимось відчуття, що коли я вперше виїхав закордон в Польщу, то мені там хотілося мало не стрибати і землю цілувати. Я відчував, що я виїхав з тюрми. Це було у 1989 році. Тоді ми тільки починали торгувати з Польщею, я в мамі забрав рушнички, то все, що вона назбирала за все життя, і поїхав, і купив собі певекс. Купив собі маленький магнітофончик. Плеєр. І я вже міг якусь музику собі в друзів брати, якусь ставити. І в нас уже було в сусідньому під'їзді був хлопець, який займався переписуванням музики. І ми раз прийшли до нього і попросили записати нам щось, точно не пам'ятаю, що, щось популярне чи Боні м, чи щось таке. І він нам сказав, що то буде 30 рублів. То було страшне, ми думали, які 30 рублів. І ми позбиралися зі всіх друзів, які могли, заплатили йому, потім всі брали собі перезаписувати той запис. Але я так зрозумів, що він на тому робив бізнес. Але бачите, я був з бідної родини, ми мешкали в одному районі. А ті всі, що тусувалися рокери і ця тусня, то вони збиралися в центрі. В них були різні точки: і на Вірменці, і біля Вірменки. Були ті, що якщо треба було щось купити чи що, то вони були біля Будівельника, то було наче на вулиці Мартовича. Деякі збиралися біля.. як він називався, Медок наче. То вже більше хевіметал, то вулиця Саксаганського. Тобто отаке було, якщо ти хотів вже слухати щось більш конкретне, то мусив їхати вже в центр, купувати там. А тут все в основному отак було. Радіо та телебачення - це досвід колективний чи індивідуальний?

Ні, разом це нереально було. Бачите. Це дуже класне питання, Гоббсова людина людині вовк призводило до того, що в гості ніхто до нікого не ходив. Ніхто нікому не вірив, по квартирах е ходили. Зараз теж не дуже ходять, але вже з іншої причини - щоб клопоту не робити. Але тоді це було моя квартира - моя фортеця. Хоча ми дуже хотіли десь там до когось піти, разом слухати і таке все інше. Я цього не застав. Можливо, в центрі міста була інша культура, чи там де були папіки комуністичні лідери, там більші квартири, більші кімнати, більше безпеки.

Чи була музика темою для обговорення?

Ні, в нас ні. В нас в основному теми були спорт, футбол, волейбол. Мопеди, розбиралися в мотоциклах. Тому я ще досі на мотоциклі. Ми переписували музику, пробували принаймні, але це було в жахливій якості, було багато жужні, звуків, кримінальної музики. “Вези меня извозчик, а если я усну. Шманать меня не надо”. Це був такий бруд, фу. Ми пробували в себе робити дискотеки в школі, і нам одразу після другої дискотеки це заборонили. Це не можна було. І почався закон після того - вже коли збиралося більше трьох, то за тобою бігали і розганяли. Гірко дивитися, як це могло суспільство тоді так опуститися. Оце от в нас була школа, і там були біля неї такі ну поручні, то на них сиділи, як кури. І сиділи там і щось говорили. Побудували, звісно, столик з двома лавочками, щоб там щось сидіти, і якісь люди доміно там грали, але і те дуже швидко поламали. А в основному ми на вулиці футбол грали.

Чи вміли грати на музичних інструментах?

Брата віддали на акордеон. Купили акордеон. І оскільки навчання коштувало 16 рублів в місяць, мене не віддали, не вистарчило грошей. Батьки сказали, щоб я вчився від брата. Зараз тому я можу заграти більше ніж він, бо я хотів того. Тобто, фактично матеріальний стан не дозволив займатися музикою. Зараз дивлюся - любе, тоді не було грошей. А зараз все можна, все доступне. А ми тоді були бідні. Економили на всьому, чому могли, працювали на кількох роботах. Оце і антени ставили, і машини ремонтували в гаражах, весь такий досуг проводився на спробах підзаробити, хоча за це теж ганяли. Батько працював потрошки на якихось тих роботах і дуже боявся, що його зловлять. За працю, боявся, бо по телевізору десь там показували, що он там десь антисоціаліст, бо працює на кількох роботах.

Я до музики прилип тільки тоді, коли ми створили мистецьке об'єднання Дзига. Я тобі робив всі ці джем-стейшини по підвалах, там ці всі починали мертві півні з чубаями, йшла вже якась така серйозна річ, ми вже всі один одного знали, хто переписував що, хто аранжування робив. А до того я не був заглиблений в музику.

Як з'явилася Дзига?

Це почалося зі студентського братства. Там ми провели досить багато різних заходів. Один з них - це два фестивалі Вивих. Які я досі вважаю, що я б третій теж провів. І те невідомо, чи вдалося б. І також українська музика весною ми провели, дуже гарний фестиваль, всі найкрутіші виконавці, які тоді були. Таїсія Повалій, Терненко, на ВВ не вистачило бюджету. Я якраз цим займався - я запрошував, займався фінансуванням. Ми багатотого всього проводили, були молоді і активні. І після того створилася команд - Маркіян, я, ще пару людей - під час проведення українська молодь у Хрестові створити об'єднання Дзига. А ще там був головним режисером Проскурняк і Кауфман був головним художником на всіх тих наших фестивалях. І ми провели ще кілька фестивалів, багато концертів. Концертів ми робили дуже багато, в Києві теж проводили. Ми бачимо, що команда працює, тому створили мистецьке об'єднання. Хоча після того, як ми його створили, у нас відразу почалися проблеми. Роботи немає, великі підприємства сипляться, ніхто спонсорством не займається. Це все на спонсорствах було, ми їх ледве-ледве шукали, перший рік такий, що були моменти, де ми хотіли вже розходитися, бо не було грошей. Кав'ярню зробили таку в пороховій вежі. Досить успішна вона була, потім розгорнулися до 5 кав'ярень, також такого мистецького спрямування. Арт-кав'ярні. Дешеві, але артистичні. Після того, через якийсь час, я вже зв'язався з технологами, відбрунькувався у виробництво, тобто отам же було все серйозно, то вже тоді були Гадюкіни, то була серйозна музика, яку хотілося слухати.

Натхнення брали для цих об'єднань з Польщі чи Заходу?

Гарна відповідь на це питання є у фільмі документальному “український фанк”, там багато є про Маркіяна і про те, що ми робили. Він сам там ніби інтерв'ю дає. Є відповідь: слухали круту музику і питали себе, як це так? Хіба українське не можна так само зробити? Тоді то був такий трохи комплекс меншовартості, він у нас зрештою таки справді був. Ми були в тюрмі, а там був світ: там була якісна музика, якісні обробки, якісний звук. А тут, на тих записах, де воно все шкварчало, шипіло і так далі, найкраще, що ми могли для дискотеки придумати - це вкрали в поліція з машини мигалку і воно так мигало і це вже була дискотека.

А воно шумить, крутиться, це жах. Але оце уподібнення - воно було дуже довго. Потім Гадюкіни виробили свій власний стиль, який мені не надто подобається, але вони такі хлопсько-вульгарні, але як казав Кузя захирають. Та і музика була добра, вони прорвали той напрямок український, хоча як і на мене, той напрямок такий трошки принизливий був. Але вони робили добру музику, тому на тому фоні це вже була така сходинка наступна, тому і досі слухають їх в Києві, роблять концерти, і вони молодці. Кузя он має вже вулицю в Мостиськах імені Кузьмінського. Вони копіювали як правило, Морозов он обробки пісень робив. Копіювали захід, або старалися. Польща он теж захід копіювала, тому те частково було те саме, що захід, що Польщу копіювати. Тепер я б просто по-іншому робив. В нас є мелодика, в нас є щось інше. Ми могли повністю тільки своє робити, але в інший спосіб. Ми в інший спосіб можемо бути цікавими для світу, а копіювання - це нецікаво. Тому власне, Руслана з дикими танцями, Джамала з кримськими настроями - тому вони і перемагали на Євробаченні. Це наше. Але це не означає, що таке треба робити. Треба творити свободу, щоб можна було щось творити.

Чи розуміли польську та англійську мову?

Англійську сприймали як суміш мелодії і звуків. Англійська не слухалася, англійську так вчили, щоб не навчити. Польську ж знали майже всі. Всі, хто біля мене були, все навколо - телебачення, радіо, та і тут же колись Польща була, тому в нас у Львові багато всього польською було навколо. Тому польську я не знаю, хто не знав. А англійську не знали. Я пам'ятаю, як я перекладав якісь пісні, мені там на один рядок пів години йшло. Це ми перекладали улюблені пісні і пріли над ними. Одним словом, з англійською була лажа повна. Але коли вже пізніше, коли вже в інститут пішли, то трішки так вільніше стало, так спеціально англійську не вчили, але щось потрохи.

Хотілося якось трошки розуміти те, про що йшлося, але це треба було зі словником сидіти, це не інтернет. Треба було шукати пів години, потім те. Потім інше, потім скласти докупи, це було страшне. В мене досі, попри те. Що я вже тим не користуюся, в мене на відстані руки завжди словники. Щоб одразу взяти і перекласти.

Чи можна було почути новини з-за залізної завіси?

Для цього всі вже слухали радіо свободу, то вже було тільки там, там також була така цензура на польському радіо, я не чув там нічого. Але радо свобода глушилося, там сигнал з'являвся і зникав, там поміхи були. Мене тоді вразило, коли по радіо свободі було, там все це було, що собор михайлівський щез. І я почав шукати, де він був, що це таке. Батьки нічого не могли сказати, вони теж не знали. Мені запам'яталася передача, де розказували як робили імідж Брежнєва, коли він вже сам не рухався майже. Як Путіну, йому меблі міняли на фоні і вдавали, що він оце пересувається. Ніби він подорожує СРСР і тоді в мене було це сприйняття - ну і що, ну стара ж людина, ну що такого. Це тепер я розумію, що стара хвора людина не може правити державою. Не може правити ходячий труп, але тоді було ну старенька ж людина, ну що такого.

Чи слухали регіональне радіо?

Колгоспник насправді користувався авторитетом, бо багато львів'ян були приїжджими з сіл, завжди мусив бути ввімкнений телевізор чи радіо. а мій батько казав "включи радіо, бо як в труні". Мусило щось бути на фоні, або клацати годинник. Я люблю тишу, наприклад. І багато радіо працювало.

Мені дуже подобалися радіоп'єси. Театр ставив спеціально для радіо, я любив там слухати детективи всякі, це було по радянському радіо. Зараз цієї культури немає, це були радіоп'єси. Було тоді часу набагато більше, можна було слухати. Там йшло серія за серією, я бувало чекав і не міг відірватися. Чекав, що було далі. Я би і зараз слухав таке. Це були твори такі собі, але це було. Сто тисяч ніби було, там звукові ефекти накладалися, ніби от поїзд проїжджає чи щось таке.

Як щодо російської мови?

Вона була всюди, вона була панівною. Я навіть не можу сказати, як пояснити ту ненависть, яку ми мали до москалів. Ніхто прямо не говорив, але десь так чулося. Але всюди панувала російська. Це був жах, до чого опускалися всі комсомольці, піонери і всі інші.

...

Яка панівна культура для Львова?

Польща - це була як дисидентство. Вона була локальна, коли до мене приїхали друзі з Москви вже пізніше. Коли ми відслужили, то вони пішли на базар купувати тут джинси, коли для нас це вже було як щось наче нормальне. Я думаю, що там і радіо того не було, це на Галичині було.

Чи відомо щось було про студентство в Польщі?

Закордон можна було виїхати і контакти налагоджувати тільки тоді, коли ви мали високу посаду в комсомолі. Тоді виїжджали навіть в круїз, комсомольці виїжджали. Тільки партійні боси, активісти, все таке, тільки вони могли. Вперше я виїхав тільки в Польщу у 89 році як представник студентського братства.

Що чули про Солідарність?

Про солідарність чули, але багато інформації не було, тільки про те, що там щось відбувалося. Це і радянське радіо казало. І польське радіо теж казало, там тоді Ярузельський був. Але дуже мало інформації було тоді.

Чи була панівна думка про те, якою має бути культура у Львові?

Якби була панівна думка, вона, як казав Кузьма, воно все робилося в баняк, а потім вибухнуло. Фестиваль Червона рута - це те, де ця музика вся вилізла. З підпілля вилізло все. Що довго до того писалося і готувалося. Я не думаю, що був спільний рух, просто всі своє розвивали. Мене поставили на облік в першому відділі на заводі за те. Що ми говорили про українську мову. Зараз важко це зрозуміти, але я нічого не закликав, але це важко зрозуміти. Це було наближено до Орвела. Коли хтось там хотів би пофарбувати собі чуба, щоб якимось виділитися, то за це гнобили: "ти виділяєшся". Виділятися було неправильно, людина людині вовк. В культурі не було стукацтва, але тепер коли хтось порушує закон і ми маємо про це повідомляти, а в се одно в нас з минулого та ідея, що не можна так. Бо держава це ворог, хоча зараз це вже не ворог, але десь глибоко всередині це так було. Це все було дуже пронизано ходінням струнко, коли хтось трохи волосся відпускав - до директора. Виски вибривав - вже панк, тоді була культура панків вже, хіпі. А якщо запатлав - ти хіпі, це ж ворожа для Радянського Союзу культура. Щоб бути патлатим треба було дуже сильний мати в собі той протест. Голилися тоді, бо тоді це був ще один вид протесту, як зеки.

Нормальним розумом це зрозуміти дуже важко, бо та система була страшна.

Чубай, Івасюк з'явилися пізніше, після червоної рути, вже можна було все. Тоді чим голосніше ти кричав "проти", тим крутішим ти був. Це вже не те. До 86 року це було затягнуте все. Далі вже свобода слова, перестройка.

Чи був розрив поколінь?

Я думаю, що це те саме що зараз. Молодь завжди радикальна, молодь завжди настроєна екстремістсько, молодь різкіша, а ми стриманіші. Так само було тоді. В кожному поколінні батьки трактувалися як вороги. Пам'ятаю, як плакала моя мама, коли брат їй сказав "яку країну ви нам побудували? Де навіть не можемо вступити в інститут". Але я думаю, що це те саме, просто тоді було в советській парадигмі. Зараз в парадигмі свободи. Батьки не забороняли, бо вони не розбиралися. А коли на початках того всього я причепив собі тризуб, тобі здирали. Бо боялися.

13.05.2022.

Іван Сварник (народився у 1952 р.)- український історик, громадський діяч, перекладач, фахівець у галузі спеціальних історичних дисциплін.

В 1960-ті роки, коли я завершував свою середню освіту, у Львові були популярними досить багато різних музичних напрямків. Я починав з того, що я слухав польське радіо, в мене було радіо Варшава, наставлений транзисторний приймач, який стояв на холодильнику. І він дивився від електрики, батареї там були, але я вмикав живлення, щоб не тратити батареї. Натомість можна було його винести з хати. Живлення відмикав, натомість працювала батарея і можна було вийти з дому з ним на Дружбу, стадіон такий у нас був, де я готувався до випускних екзаменів, і слухати музику безпосередньо там, де я займався. А друге джерело музики - це була радіоточка, як би це не дивно було. Щосуботи була програма "Мандрівний меридіан", і там львівські музичні редактори крутили популярну західну музику, без огляду на жодні ідеологічні бар'єри, це було просто супер. Вони крутили там часом якісь московські ансамблі часом якісь Пісняри, часом бітли, часом польська музика - абсолютно різне. Мабуть, воно залежало від долі випадку - як редактор там собі укладала, і вона старалася мабуть робити різноманітні всякі підбірки. Тому я старався не пропускати і підкручувати радіоточку, коли ця програма йшла. Бо отам можна було почути музику з цілого світу і це було таким незвичним явищем ля СРСР, звичайно. В транзисторному приймачі я слухав або західні радіостанції, коли хотів почути якісь новини, бо я вже тоді цікавився таким суспільно-політичним життям, абр музику. Це було без варіантів. Це завжди було для мене пріоритетом. А третє джерело - це був магнітофон. Мій батько був письменником і часто подорожував закордон і одного разу він привіз портативний магнітофон, грюндік, вже потім я дізнався, що це був диктофон, де можна було вставляти батареї, однак він дуже швидко "з'їдав" ті батареї. Тоді мої хлопці-товариші зробили спеціальний блок живлення. Як вони це зробили - я не можу згадати, хоч вбийте. Бо це було чудо техніки. І той блок живлення треба було примотати ізоляцією до того грюндіка і він заряджався, однак його вистарчало годин на 2-3. І пригадую, була така супер ситуація - це вже було, коли я з армією вернувся. 1975 року, коли я грюндік взяв з собою в подорож. Мій брат з компанією їхали мотоциклами в подорож, один раз на Шацькі оера, один раз на Закарпаття. Один раз я пригадую. Як на шацьких озерах в лісі світає, сходить сонце між соснами, вмикаю я цей грюндік і йде кліденс. Вотер рівайвл. В них є чудова композиція, яка абсолютно вписувалася в ту картину. Коли сходить сонце, туман, і звучить ця музика, мелодійний рок. Це найяскравіший, мабуть, мій спогад, з юнацьких часів. Картина. Гідна увічнення.

Починав я, звичайно, з польської музики, тут без варіантів. Поляки були нашими найближчими сусідами, і вони як соцкраїна. Все-таки стояли на рівень вперед, на голову вище за Радянський Союз за свободою публічного життя, за свободою думки, за свободою музики. І в них рок-ансамблі були на рівні з англійськими. На рівні з бітлами і роллінг стоунз були червоні гітари, червоно-чарні, був чеслав немен, такий супер виконавець, який співав соло, і в мене досі ця музика є. Мені брат, коли в мене був ювілей, напевно, 60 років, записав цілий диск "Музика Івана" і він попереписував з таких маленьких платівок 45-от, він мені зробив цілий альбом. Там і бітли, і Немен, і червоні гітари. І в мене є добірка цієї музики, я її постійно слухаю, в цьому комп'ютері, сидячи на роботі. З кимось поділитися цим важко, бо цю музику сприймають люди покоління 60-70-их років і для моїх працівників це щось отаке старе, а для мене це період моєї юності, молодості. І якщо говорити про польську музику, була така передача "лято з радієм", яка транслювалася кожен день. Це була щоденна передача, як мені виглядає, вона була десь між 9 і 12 дня, і переважно вона містила музику сучасну. І до того ж вони постійно намагалися давати музику нових ансамблів, весь час оновлювалося це, і там були дуже цікаві речі, які якийсь час існували, потім ставали популярними, часом відходили на другий план і це було дуже цікаво. І там була така будка суфлера, на той час то була бомба, дуже прогресивний. Надзвичайний стиль і пісня, яка мені особливо запала в пам'ять - це "цурка рибака". Така досить я б сказала гумористична пісня, однак вона дуже тоді добре пасувала до мого життя: в мене в той час народилася дочка Василина, і ця пісня була найпопулярніша. І моя сестра весь час приходила до мене моя сестра і казала: ну що там моя цурка рибака?

... Історія про те, як дитину маленьку взяв на рибалку...

Музика мене супроводжувала все життя, особливо в молоді роки. Для мене це було одним із основних атрибутів мого життя. І пригадую, як готувався до екзаменів, в мене було ввімкнуте радіо досить голосно, і якраз тоді роллінг стоунз чи якийсь тяжкий рок. І заходить батько, затуляє вуха і каже “сину, як ти можеш щось читати?”, я трошки скрутив звук. І для мене це такий фон, щоб краще працювати, коли є звуковий подразник. І для мене це було абсолютно природне життя, коли я щось вчився, писав, читав і під музику мені краще працювалося.

І в мене був притятель, який жив у сусідньому під’їзді - Тарас. Ми були майже однолітками, один рік різниці між нами був. І він займався дисками. Він займався записом комерційним на плівку. Він мав своїх постачальників, які віддавали йому в оренду останні диски, плити західні і тому ми весь час слухали останню музику, яка тільки була на Заході - чи кріденси, чи тогочасні ансамблі британські, американські, європейські. Для нас абсолютно байдуже було, звідки ці люди, головне, щоб якісна музика. І звичайно, рок, тяжкий рок, інструментальний рок, симфорок - це були для нас абсолютно звичні явища, це була музика, в якій ми зростали. Музика мінялася і ми мінялися разом з тією музикою. Для Тараса був пріоритет - тяжкий рок, західна музика тих британських, американських ансамблів, а я однаково слухав і поляків. Тарас до поляків ставився так трохи зверхньо, бо це так “і так по радіо їх можна почути”, а тут це треба було дістати, переписати, заплатити. І Тарас на цьому заробляв, це був спосіб заробітку. І в нього весь час магнітофон працював. І він миг записувати зі звуком і без звуку. Тобто він завжди спочатку слухав платівку, потім там коли я заходив, він робив гучність, коли я виходив - скручував звук, і він був фахівцем, довгі роки цим займався. Тому я був постійно ознайомлений з музичними новинками. Як тільки виходив новий альбом, до нього одразу приходила черга, питала, що нового. Казав, що є те то, те то. І ми постійно слухали останні новинки західної музики. Це дуже пощастило. І всі меломани вони постійно приходили до Тараса, вони приносили йому диск якщо вони десь там його діставали. Як це діставали - трудно сказати, я думаю, що туристи з-за кордону привозили. Наші люди, які виїжджали закордон, привозили. Вони мали можливість це перевозити. Я не думаю, що були якісь проблеми на кордоні через платівки, тому що музика не вважалася чимось ідеологічно шкідливим. Припускаю, що прикордонники і митники слабо розуміли іноземні мови і при звучанні навряд чи моли аналізувати зміст цієї пісні, чи вона там проти війни, чи проти комунізму. Навпаки, мені здається, що в бітлів є пісня Back in USSR. Це було для них цілком нормально, що Союз був кращим, ніж їхня Великобританія, бо це було інше. І тому вони ставалися без жодних ідеологічних упереджень до Радянського Союзу. І відповідно, звичайно, що в тогочасній пресі, в журналі “Перець”, в журналі “Крокодил” (був такий московський сатиричний журнал”, там висміювалися люди, які йшли за західною модою і постійно були карикатури на так званих стиляг, на молодих людей, які вдягали модний на Заході одяг і слухали західну музику. Постійним було поєднання молодого хлопця в широких штанах, який іде і слухає спідоулу. Приймач, з батарейкою, досить компактний, який можна було носити на вулиці. І слухати музику на вулиці. Це було для СОюзу викликом, і тому весь час оці карикатури на стиляг були. Навушників тоді не було, але людина йшла і або в руці несла той магнітофон, або ще тоді були такі плівкові бобінні магнітофони. Так що музика супроводжувала радянське суспільство. І звичайно, що до сучасної музики була схильна виключно молодь, хоча коли я часом батьку прокручував диски, які мені Тарас позичав, Марія Родович, Чеслав Немен, пригадую, який гарний диск був з його фотографіями. І диски завжди мали конверти, на них була обкладинка, рекламні знімки під час концертів, фото співаків окремо. А також зрідка можна було, якщо диск потрапляв в перші руки, то зрідка в конверті можна було знайти плакати. Плакат цінувався ууу, страшно цінувався. В мене в хаті не було жодного плакати, але в Тараса було декілька, я пригадую, що я страшно з заздрістю дивився, але припускаю, що батько не дуже схвалив би, якби я вішав плакати виконавців, які йому не дуже подобалися.

Яке радіо у вас було?

Транзисторне радіо, радіоточка, яка постійно була ввімкнута. Там можна було вибирати, що ти хотів слухати тільки тим, щоб робити голосніше чи тихіше. Воно не вимикалося. В 12 годині били московські куранти, і радіо вимикалося. В 6 годині ранку били куранти і радіо вмикалося. Кого, хто забув скрутити звук. Той зривався в 6 годині під гімн радянського Союзу. Я пригадую, як на Київщині, ще в дитинстві, коли зранку йшов на рибалку, то на сільраді чи на магазині вмикалося радіо, били куранти, звучав гімн радянського Союзу, а вже був на річці. Тому був транзистор, який я іноді, коли готувався до екзаменів, брав до себе в кімнату. І ще був телевізор. Ще була музика по телевізору - ну це було найгірше джерело музика, бо в тих радянських телевізійних програмах західна музика, якщо і лунала, то лунала дуже обмежено. То були виконавці, які часто приїздили в СРСР і були бажаними гістьми. Очевидно, їх якимось

стимулювали до того, щоб вони поширювали хорошу інформацію про Союз. була така французенка Мірей Матьє, був Том Джонс, він був чи британець чи американець, він часто приїздив до Москви. Ну і були виконавці з соцкраїн, які, звичайно, вважалися своїми, тому могли співати музику, досить схожу на західну. Крім року, була також співана поезія, і оскільки я добре розумів польську, то для мене була дуже цікавою польська співана поезія. Дуже важливий був такий момент, який сприймав я, не сприймав Тарас, бо йому не дуже подобалася поезія, а я міг часом наспівувати. По радіо це було, і в радіоточці, в Мандрівному Меридіані, вони трансливали сучасну польську, чеську, румунську, болгарську музику, тобто з соцкраїн вони вибирали гарних мелодійних виконавців. Ця музика була навколо. Навіть часом йдучи вулицею, було чути. Люди старалися, хто слухав музику, зробити її голосніше, і був такий якийсь грецький виконавець і його найкращим твором був “Сувенір”. І донедавна я часом чув його. У нього був дуже високий голос, потужний тенор, але співав естрадну музику.

Як вивчили польську?

Мій батько був родом з Поділля, це село Лисогірці дунаївського району. Перша іноземна мова, яку я почув і перша книжка, яку я почув іноземною, була польською. Це було в Луцьку, мені було до 5 років. І батько купив байки Яна Бжекви, і читав мені польською мовою і перекладав. Польську мову я почув в ранньому дитинстві, батько щось там мені читав А далі очевидно радіо. Польська мова вона ще й слов'янська, тому була для мене легка, в мене ще й батьки філологи, тому мова - це було те, що я чув різне. Мама перекладала з болгарської, і я потім почав працювати з нею. Батько мене залучав до різних перекладів, в школі я вивчав англійську, вона для мене теж була майже як польська (М.Г. Тобто західну музику також розуміли?) Так-так! Багато я розумів, Тарас мене часом просив, щоб я йому щось переклав, бо він в школі вчив німецьку. Він теж хотів бути в курсі. Просив в мене підрядковий переклад. Ми навіть, коли була дуже модна пісня популярного ансамблю, чи це був Middle of the Road, чи хтось, такий, що був страшно популярний, але протягом короткого часу, таку пісню мали, що була всесвітнім хітом. Напевно то була блюзмати. І ми ту пісню переклали українською мовою, ми з Тарасом її вдвох співали, Тарас на гітарі грав. Так що пробували навіть такі речі робити, це було щось таке несподіване для нашого життя. Хлопці на нас дуже з повагою дивилися, коли ми це робили.

Можливість отримати музичні інструменти була дуже простою У нас досі є магазин, де продають їх - Трембіта, на вулиці Гнатюка. Там гітари були весь час. Акустичні гітари. Електрогітари - це був вищий рівень. Я ну грав на піаніно на такому початковому рівні, на гітарі я навіть не пробував грати, а Тарас грав. Була в нас ідея створити ансамбль, але оскільки створити електрогітару вдома у нас було проблематично, далі ідеї це не пішло.

Музика, яка звучала у Львові. У нас були будинки культури. Недалеко тут був будинок культури будівельників, він називався Газ. І там у вихідні дні грав ансамбль Балабана. Це був рок-ансамбль і він грав західну музику і пробував свої композиції. І ці композиції були і рок, і джаз. І це було дуже приємно, мені дуже подобається джаз, я досі як десь почую, то стараюся зробити голосніше. Тарас джаз не дуже любив. Хіба джаз-рок, але в Газі часто виконували. Там могло бути, скоріше, соло на гітарі чи соло на саксофоні. І це тоді Тарас казав: “ну це нормально”. В інших місцях також були танці, в парку Культури називалося те клітка. Клітка - це танцмайданчик, огорожений дротяним парканом. Хто там грав - я не можу вже зараз сказати, більше ми любили Газ, Балабан - це був високий рівень львівської музики. Дуже близький до західної. Щоб туди прийти, треба було квитки купувати. Квитки були точно дорожчі, ніж квитки в кіно. Кіно коштувало 25 копійок, а на танці 30. На 5 копійок дорожче. Кожної суботи таке було, часто ходили, коли не їхали в Карпати чи ще кудись не ходили. Дуже часто ми ходили на танці. Для того, що слухати музику, не для того, щоб танцювати. Ще пригадую, були гастролі у Львові. У філармонії львівській був такий знаменитий саксофоніст, по моєму Алексей Козлов. І його ансамбль, концерт викликав фурор, бо він був дійсно такого європейського, світового рівня виконавець. Правда, то можна було оглухнути, бо там ще й колонки стояли. І ще я запам'ятав гастролі білоруського рок-ансамблю Пісняри. Вони тоді називалися Сябри навіть. Тобто товариші. Потім вони трансформувалися і змінили назву. І це був дійсно дуже класний досвід - рок-музика білоруською. Вони співали скосив.. Конюшину, але це був рок. Там ударник таке давав, було соло на гітарі. А їхній соліст був просто фантастичний. Це було в парку культури, в зеленому театрі. Ну і там людей були тисячі. Там окрім тих людей, які купили квитки, були і ті, хто вилазили на дерева навколо того зеленого театру. А хтось просто поза межами сидів і слухав, сидів на траві. І слухав безплатно. Ще ми ходили в палац культури Гагаріна, на площі Петрушевича, там був теж концерт когось із соцкраїн. То були угорці. Теж грали таки цілком пристойну

музику. Ну і звичайно поляки - це було загальнодоступно, ми були в курсі всього, що відбувається в польській естраді, в польській рок-музиці, в джазі. Багато що. Це був дуже цікавий період, коли багато ансамблів з'являлося, між ними була конкуренція. Пригадую перший раз Червоні гітари з'явилися у фільмі, який у радянському Союзі називався "Старики на збиранні хмелю". Це про студентів. Які їдуть в будзагін, влітку вони там в колгоспі збирають хміль, і от туди приїжджає самодіяльний ансамбль і оце Червоні Гітари тоді дебютували в кіно. І пісня, яка стала тоді хітом, називалася "не задирай носа", Ну і Мариля Родович тоді співала радше рок. Часом вона стилізувала під американський фольк, співана поезія під гітару, хороші тексти, стилізоване, гарний голос. Багато її пісень ставали надзвичайно популярними, їх усі співали, вони були у всіх етерах, це була надзвичайно популярна музика.

Чи концерти були місцем знайомств?

На цих концертах всі почувалися надзвичайно солідарними, і відчувалася любов до всіх, єдність, як у футбольних фанатів. Коли вони приходять спільно на стадіон, тоді, якщо вони не вболівають за різні команди, то є те почуття єдності сотень людей. Які захоплюються одним і тим самим. І це надзвичайно приємне відчуття. І на концерти такі приходила молодь, тобто аудиторія одного віку більш менш, одних інтересів. Це був один з надзвичайно виразних способів втекти від радянських буднів, від тієї дійсності, яка була поза концертами, поза будинком культури. Втекти від буднів, у яких були соцзмагання, будівельні загони, оргнабори, ігри патріотичні і подібні речі, які були чужими для людей. Тобто усе це зовнішнє у якому ти грав певну роль, ти грав роль, що ти підтримуєш щось, а насправді ти жив отим життям. Тим життям. Соціалістичне життя було життям-вивіскою, за якою відбувалися справжні речі. Це складно пояснити, одна для радянської молоді таке життя було справжнім, де ти відчував справжні емоції, відчував себе вільним. Від усього того іншого, що було навколо. Я припускаю, що на цих концертах завжди були присутніми агенти КДБ, які там слідували, аби в людей, наприклад, не було контактів з виконавцями. Аби вони чогось там не передали чи так далі. Я не пам'ятаю, щоб ми пробували десь там на сцену залізи чи привітатися з виконавцями за руку, у нас такого якось не виникало. Але коли Козлов грав, він виходив в зал, йшов між рядами. Він нікого не торкався, але був поруч. І він ніби був таким самим як ти. І естрадні виконавці так само - вони намагалися якось ближче підійти до публіки.

Яка музика була ближчою: західна чи польська?

Абсолютно однаково. Особисто для мене, було абсолютно однаково. Що англійські ансамблі, що американські, що польські. Польські я хіба що краще розумів, Але чи вони були ближче? Я просто їх розумів дослівно, кожну репліку. В англійських не все чути було, бо часом дикція, часом сам інструмент заглушував слова.

Перше, що я собі дуже чітко пригадую - це те, що, мабуть в 9 класі, ми пішли на танці в інститут прикладного мистецтва з Тарасом, бо там мусили бути танці. І казали, що там гратиме рок-ансамбль наш львівський. А там грав студентський ансамбль, який називався "Анти". Ви цього не знайдете, бо вони дуже коротко виступали, у них були електрогітари, четверо людей, як у Бітлів, і вони імітували західну музику, але співали російською мовою. І співали вони таке банальне, що дурнішого вже не можна було придумати. Досі пам'ятаю: "небо голубое у нас над головой, солнишко пригреет и пахнет уже весной". Це львівський ансамбль, львівські хлопці. Я припускаю, що вони копіювали чи "Веселих ребят" чи когось з тих московських гуртів, і тому співали російською, їм здавалося, що це якесь вершинне досягнення. Ну бітлів вони б не потягнули, а от небо голубое. Ну музика цікаво була, але слова геть дурні. Але веселих ребят я любив, бо в них інструменталка була, добрий ударник, і вони старалися йти в тому напрямку, в якому йшла і західна музика. Правда, у них там були ідеологічні пісні, пригадую мені подобалася пісня, поки батько не звернув увагу на слова. У них була така пісня про БАМ - байкало-амурская магістраль. Це була молодіжна комсомольська будова на далекому Сході. І там були такі слова: "я там где ребята веселье, я там, где плакаты вперьод. Где песни рабочие, новые, страна молодая пайот". І приспів цієї пісні був такий: мой адрес не дом и не улица, мой адрес - Советский Союз". Коли батько це почув, він сказав "що ти слухаєш? Ти послухай, про що вони співають. Вони співають про те, що ти живеш не у Львові, що ти не живеш не на вулиці Немировича-Даньченка, а що ти живеш в Радянському Союзі і нічого цього немає". Батько у мене був комуніст, однак він над змістом цих слів задумався і зрозумів, що вони пропагують. Пропагують відмовитися від свого, від своєї історії, своєї Батьківщини, а прийняти їхнє, бути радянською людиною без мови, без своєї мови, бо Советський Союз - то русский язык. І це для мене було несподіванкою, однак таким уроком, після якого я до Веселих Ребят ставився зовсім інакше. Тому що батько був старший і мудріший чоловік і влучно це зауважив. Але батьки забороняти не могли слухати цю музику. Єдине, що

батько заходив казати, що надто голосно ввімкнуто. І те, що мій батько був інтелектуалом, людиною мислячою, він аналізував багато що, і він вболівав за українську мову, культуру, розумів за те, що йде русифікація, бо ті веселіє ребята теж були способом русифікації. Я наспівував те і ясно, я ж не співав “цвіте терен”, а співав “я там, где ребята уборние”. І для батька це було прикрим моментом, але він це один раз сказав і на цьому все закінчилося. Мама ставилася так трохи байдуже. У мами не було слуху музичного, вона не співала, а батько співав. В нього дуже гарний голос, я від нього його успадкував, теж дуже люблю співати. Співати народні пісні, звичайно, бо це такий пласт тієї культури..

...Історія про те, як у 1981 р. поїхали в Одесу з дітьми...

Чи були зв'язки з Польщею?

З радіо і з телебачення це можна було досить легко собі уявити, і польські фільми досить добре те крутили і про молодь, і ті старики на збиранні хмелю. Того взагалі досить багато було. Кіно було таким одним із найпопулярніших способів відпочинку. Ти собі міг піти в кіно коли завгодно, після уроків на півтори години пішов. Ти міг навіть піти з уроків. Це коштувало досить дешево -25 копійок денні сеанси і воно давало уявлення досить багато про що. Тобто, це художній фільм, однак побутові деталі, життєві реалії відображалися так чи інакше. Що реалії радянського життя відбивалися у радянських фільмах, що реалії соціалістичного життя відбивалися у фільмах угорських, чеських, болгарських. А тих фільмів було дуже багато. Воно давало змогу зрозуміти, як живуть люди у тих країнах, в матеріальному плані і в плані свободи. Це була така сама тюрма, тільки на вищому рівні, на пів голови вище. І не треба було робити собі ілюзій, що на Кубі чи в Монголії, чи в іншій соціалістичній країні живуть набагато краще, бо було зрозуміло, що набагато краще живуть в Англії і Сполучених Штатах. А в Польщі і Німеччині живуть майже так само як у нас, часом ще й гірше. Скажімо там, у В'єтнамі чи Монголії рівень життя був ще нижчий, ніж в Радянському Союзі.

Чи можна було почути новини якісь?

Про події в Чехословаччині можна було почути з зарубіжних радіостанцій і мій батько постійно слухав “ворожі голоси”, чи це був Голос Америки, чи Свобода, чи Ватикан, хоча його він не слухав, бо там більше релігійного плану були передачі. Ліхтенштейн мав свою радіостанцію незалежну. BBC, було тих радіостанцій багато. Вони глушилися, однак між тими хвилями, я пригадую як ті глушилки працювали, вжжжжжж, потім трошки чути, потім знову вжжж. Однак у перервах між тим глушінням можна було почути інформацію, можна було цілих пів години слухати без перешкод. Були такі моменти. Щось сильніше глушилося, щось слабше. Одна інформацію про події, які мали антирадянський характер, можна було довідатися про дисидентів, про політв'язнів, про те, що робиться у нас в країні, про те, що ми не чули і не знали, можна було довідатися з західних радіопередач, які люди слухали. Багато людей це слухало, це абсолютно точно. Слухали, щоб порівняти, щоб знати, мати уявлення. Слухали пропагандистські радіостанції. Про Чехословаччину на той момент я вчився в 9 класі і нас відпустили з уроків, щоб ми побачили, як їдуть радянські танки. І ми стояли на вулиці Дзержинського, як досі пам'ятаю, повз нас їхали танки, вантажні машини з тими солдатами. Безперервний потік цього транспорту, який їхав закордон. І ми стояли, і ну важко навіть описати, що ми відчували. Це радше було таке відчуття спантеличення. ми були приголомшені і шоковані. Ми не могли цього сприймати як дорослі люди, нам тоді було 14-15 років, а от події в Польщі, події Солідарності я вже сприймав як доросла людина і я бачив це по телебаченню. В нас було польське телебачення, я вже тоді вернувся з армії, був жонатий. І на Майорівці мій швагро був комп'ютерником, і він зробив антену, і ми ловили Польщу. Антени на Польщу і ми мали 2 польські програми, і ми наживо спостерігали за тим, що коїться в Польщі, на зародження Солідарності, на страйки. Вони подавали це з офіційної точки зору, що от відбулися антидержавні виступи робітників, яких підбурюють капіталісти чи імперіалісти, чи хтось там. От, відбулося там це, переросло у збройні сутички, поліція була змушена застосувати зброю. І це оголошували в новинах. В Радянському Союзі про таке і мови не могло бути, щоб десь розповіли про розстріл демонстрації в Новоросійську чи придушення якогось повстання в концтаборі. А в Польщі це казали. Ну подавали під певним аспектом, однак інформація доходила. І для мене, як для історика, який на той момент, був виразно опозиційним до радянської влади, бо у 1973 році мене виключили з університету за участь у нелегальному гуртку. І потім вже за мною стежило КГБ, тому я знаю, що я не мав би зустрічатися з Калинцем, з Іркою, там з іншими. А коли зустрічався, то, але так щоб я був впевнений, що за мною немає ніякого хвоста у цей момент, відповідне життя, але мене ці події надзвичайно цікавили. Це було втілення тих наших планів, які ми розробляли як студенти для розвалу Радянського Союзу. Ми хотіли цього досягнути не збройним шляхом,

не шляхом війни в лісах, а шляхом отакої відкритої боротьби, демократично, участю у виборах і такими подібними речами. Тим шляхом, яким ішли поляки. Саме тим шляхом, шляхом відкритої демократичної боротьби, без терактів, без бомб. Такі ідеї були постійно на слуху. І в Україні були досить потужними ідеї дисидентства. Крім нас, студентства, були і люди, які йшли в табори, які писали антирадянські листівки, які виступали за свободу совісті, які боролися за свободу слова. І ми з цими людьми жили в один час, ми читали те, що вони друкували. Ми в студентському гуртку читали Дзюбу “Інтернаціоналізм чи русифікація”, Мороза “Україна в снігах” і інші праці дисидентів. Вони самі сиділи, але їхні праці були. Вони були живі, бо всього не можна було вилучити. Ну заарештували, ну схопили, але все одно воно розходилося між людьми. І ідея - це те, що неможливо знищити, якщо вона вже пішла між люди ця ідея, то вона вже буде давати свої плоди в тій чи іншій формі. Я страшно тішився за поляків, найперше за те. Що в цьому беруть участь робітники. Бо для радянського союзу робітничий рух, профспілковий він не дійшов до такого рівня. А поляки показали приклад того, що навіть робітники, яких вважали завжди тим оплотом комунізму і ідеології, робітничий клас, пролетаріат, тра-та-та. А насправді поляки - це люди, які виступили проти комуністів і скинули комуністів. Це було ну такою великою позитивною душевною втіхою бачити, що сусіди наші змогли досягнути свободи. Тоді вже і Польща стала відкритою. І пригадую, фільми тоді вже по телебаченню йшли, пригадую Варди, “Людина з мармуру” і “Людина з заліза”. Два фільми такі антирежимні. Та і в Союзі почали з’являтися ті фільми, які вже були явно антикомуністичні - Бойкова про білоруських партизанів “Іди і дивися” за антивоєнною повістю, Кобуладзе, грузинський фільм “Покаяння” і інші речі, які були співзвучним з тим, що відбувалося в Польщі. Прагнення до свободи, звільнення від того тотального тиску. Це було при нас, ми були часом учасниками цього, часом свідками, коли це біля нас відбувалося. Однак можна сказати, що ми пережили історію, ми жили в історії, яка творилася тоді з нами, біля нас, навколо нас, всередині нас. Не можна було обрізати радіохвилі, навіть коли це закрите суспільство. Вони летять по повітрю і неможливо це знищити. Можна заглушити певні частоти, але все одно повністю не заглушиш, бо радянські ідеологічні керівники вони не бачили небезпеки в західній музиці, особливо з Польщі. Ну яка небезпека в Польщі? Польща - соцкраїна. А для нас Польща - це була репліка від західного року, така форма дещо змінена, однак це була західна музика польською мовою. Польща для нас стала транслятором західної культури, мостом. Так і було. Це абсолютно чітко можна побачити, особливо в Галичині, де поза всім іншим були родини закордоном і коли я вже одружився, то родина моєї жінки, одні жили в Перемишлі. Інші в Щецині, і приїжджали сюди, потім ще один аспект - це українська преса в Польщі. В українській пресі писали те. Чого не можна було писати в Радянському Союзі. Були статті про Мазепу, про Виговського, які в Радянському Союзі були ворогами. А в Польщі це були українські діячі, які боролися за визволення від московського ярма. І для нас оці публікації в “українському календарі”, в “нашому слові”, ті розмови з нашими родичами з-за кордону. Був такий в нас Михайло Козак, був педагог, викладав в Щецині, викладав. Однак він був дуже такий активний суспільний діяч черед українців в Польщі. І для мене він дуже багато значив, він потім до мене звертався як до архівіста у допомозі з тими всіма архівними справами, і ми з ним були дуже такі близькі споріднені душі. Крім того, виявилось, що коли вже ці родичі почали до нас приїжджати, що мій тесть був представником українського підпілля, і в 45 р. Польським військовим судом був засуджений на смертну кару. Втік у Радянський Союз, перейшов кордон, попав в табори радянські, але його вже там просто за перетин кордону посадили. Не як учасника підпілля. А за незаконний перетин кордону. І для мене це стало ще одним таким відкриттям, бо про це мовчали, але коли приїхали ті його двоюрідні брати з Польщі, то вони це одразу про схрони, про криївки, про те, де хто служив. Вони це все одразу розказали, хто був зв’язковим, хто був в лісі. А хто не в лісі. То було про повстанську армію, про Бандеру, про Чупринку, все одразу. Вони старалися - це все, що вони знали, а тут попали на історика і все зразу розказати хотіли. І для них це теж було як спосіб поділитися у середовищі. ...

14.05.2022

Богдан Панкевич (Народився у 1957 р.) - український політик, громадський діяч, публіцист, дипломат.

... Я звичайна школярська дитина, школа на Нових Кривчицях, №70, там в мене тільки мої батьки і батьки ще одного товариша мали вищу освіту. То такий робочо-кресьянський контингент, як тоді називали, але такий дуже національно нормальний, там у нас навіть східняків не було. Появилася тільки одна в 8 класі, то ми на неї як на диковинку дивилися. І я практично мало би чого знав, якби не сидів за однією партою з Олесем Березою, а його старший брат грав з Білозіром в Арніці. І то фактично оці вініли, новини, то все приходило через від Андрія Берези через Олеся. Андрій, коли ми закінчували школу, він закінчував економічний факультет, тоді він ще не грав з Білозіром студентом, але він вже таким був музикантом-любителем добрим, грав у ансамблі у нас на випускному.

Лято з радієм - це дитинство. Фактично, якщо хотів слухати музику, то було тільки радіо Бухорешті, і Польща. Ну те, що доходило нормально - ора ікзекті Бухорестія, пам'ятаю до сьогодні. І там якась більш менш музика була. Лято з радієм то був формат відпочинковий, це я пам'ятаю, влітку, на розкладушці, дитинство, юність, десь з транзистором. В нас нічого не було, крім транзистора. Був веф 202 і спідола. Такі були транзисторні приймачі і це виходилося звечора на парафію, десь там антену витягували. І це мало хто мав - то один хтось зазвичай на все товариство. І відповідно, з замилювань польськими, я до сьогодні страшенно люблю Червоні гітари, Северина Краєвського, і скажімо, то мабуть, з більше специфічною музикою там Чеслав Немен, Будка Суфлера, то треба питати Ореста Друля (Див. Додаток 10). Для мене цікавою була попса - Краєвський, Червоні гітари, червоно-чарні. Небеско-чарні. Вони навіть до Львова приїжджали. Оце був мій спектр. І дуже цікава так звана кабаретова поезія співана. Це у нас пробували робити, російськомовна єврейська львівська молодь, це отак в кінці 70-их, початок 80-их, клуб самодіяльної пісні на вулиці Японській (тоді Хасанська), тоді вони там збиралися і в оновному це була туристика. Це була романтика відходу від радянського способу життя в тайгу. Для нас - це в Карпати. Потім Олесь Пограничний, також наш колега такий, він грає на гітарі, він поперекладав основні ці шлягери музики туристичної українською мовою. Гармонія втратилася. То була гармонія волоцюг, це не був антирадянський протест, це був відхід. Типу "от ми ідемо в холоди, в тайгу, в ліси, а ви собі будуйте соціалізм, Бог вам в поміч". В українській мові ці пісні звучали менш органічно, російська мова для нас не була тоді чимось таким.. Вона просто повсюди звучала, русифікація була тотальна. Такі речі плюс Висоцький, хоча у Висоцького навіть якийсь протестний елемент був.

Платівки були сумарно за ціною з джинсами. Це було 40-60 радянських рублів плюс мінус. Це зовсім не була моя змога, люди займалися фарцовкою, таким в доброму сенсі фарцовщиком був Махно, Пахло Юхновський. Я вчився на мехматі, а він на фізиці, але я вчився з його однокласниками. То ми тусувалися всі разом. Дехто стали великими професорами, дехто ні, але це була тусовка. І тоді Павло завжди заробляв собі сам, фарцовкою, плитами. Він любив каву з коньяком, тоді це коштувало рубль. Я з інженера науковця академії наук пішов вантажником на склад в ресторан. Так я в один день захистив кандидатську і став доцентом. По грошах. Тобто крім 80 рублів зарплати, давали рубль, три, п'ять за те, що я прийшов на роботу, не краду і тверезий. І тут всі оці бичі, цей андеграунд з Сербської, Німецької - це все була моя бригада. Одного посадили, іншого випустили. Тому я там життя пізнав за цей рік чудово. А потім мене забрали інженером з техніки безпеки і я вже знав всі ресторани, кафе і бари Львова. Це була моя робота - забезпечувати технікою безпеки... Потім після вантажника я тут став офіціантом, метрдотелем, барменом. Вони мене тут (на Вірменці, прим. авторки) і навчили смажити і готувати каву. Зараз я би вже не потягнув, бо тоді коли ти робив добру каву, до тебе збігалосся пів Львова. Якщо просто умовно кажучи, зробиш добру, бо ти робиш якісно. Кінець моєї кар'єри - це я стояв у вишиванці у клубі спілки письменників і обслуговував крайову раду Руху. У 88-89 рр., до середини 90-ого, коли ми виграли вибори і вже не треба було клубу спілки, мали вже свої зали засідань, але це було надзвичайно колоритно. До мене ходили на каву весь богемний Львів, весь рухівський Львів. Ну стояти в вишиванці тоді за лядою - це був шалений виклик, а товариство Лева лазило по Карпатах, скуповувало старі сорочки, крайки, вишиванки. Люди це

викидали, підлоги тим мили. А вони це просто скуповували і буквально там за 5-7 рублів я купив собі чотири сорочки, зміну стояв тиждень в них. Кав'ярень зараз море, а в радянський час цього не було.

У слуханні радіо не було плановості, не було нічого запланованого, радше скажу в загальному. Глобально - Польща була, там польська мова, польська культура, польська музика, - це був ковток повітря. Оце було так! Тобто у нас в хаті радіо слухалося не тільки мною, але й батьками весь час. Польща, там комунізм чи уряд, церква якийсь пакт про ненапад зробила, тобто церква не втручалася ні в що, вони дозволяли церкві функціонувати, але польська інтелігенція навіть прокомуністична, навіть дуже лояльна і дуже партійна, вони все одно перш за все були поляками. І завдяки церкві, завдяки інтелігенції польській, вони утримували суспільство притомним. Тобто ті передачі, які я слухав, вони були не тільки розважальними, не тільки музика, вони були і будуючими. Там була певна дискусія, абсолютно далека від політики, тобто це все це смерть, якщо політика. Але будьте людьми, допомагайте один одному, не треба агресії, допомагайте слабшому. Те, що у нас відбувалося через тупий формат будівника комунізму, що ти маєш бути найкращим в цілому світі, а якісь там піонери-тимурівці з 10 років мають переводити бабусь через дорогу, інвалідам допомогти. Ота вся накачка через ідеологію, яка була ну непогана в принципі, але сприймалася нами. Таке західняками не сприймалося. тобто ті речі не сприймалися через те, що про них говорять злочинці. Те саме, подібне, відбувалося і з польського боку і заходило нам в голову. І коли і в поляків, і в нас сталася незалежність, то Польща була цивілізаційно, етично і ментально готова до свободи, до відповідальності, до нормального функціонування суспільства. В той же час, коли ми були найбагатшою і найкращою республікою і Дойчбанк сказав, що ми взагалі там Україна це супер - це неправда. Це забичене, агресивне, з тим патерналізмом радянським. Тут ніякий Гавел, ніякий Валенський, нічо тут не зроблять. Хіба диктатура і примус - о, це у нас всі розуміють. Тому у нас тут все розвалене, Польща димить. Оці дискусії, оці кабаре - там "стібалися" по-чорному, постібався не так - сів. Був у них там прем'єр-міністр Ярушевич, і був Анжей, комік, Расевич. Він за щось відсидів, його випустили і він пішов на черговий кабаре. Ну і знову репліка: панство, знаєте, хто найбільше свиня в Польщі? Та вже то я, Росевич. І сів знову. Ржала ціла Польща, але хлоп сів. Там це все йшло через гумор, через іскристість, через стьоб, через інтелект. У нас це були наші дисиденти і це був крик відчаю. Тобто там воно лягало, лягало інтелігентно, в нас була прекрасна інтелігенція, візьміть Стуса. Візьміть інших. Але у нас це крик відчаю. Якщо там це був крик назовні, то тут крик в тюрмі. Польща дала дуже багато, я невіізний був, бо я "неблагонадьожний", не знаю чому. Я колись потрапив на аудієнцію неформальну до другої людини КГБ області. Моя мама була фармацевтом, фітотерапевтом, але це неофіційно, бо це не можна було. Але вона завідувала аптекою, і в дитинстві витягнула мене фітотерапією і вилікувала якусь жінку, порадами, травами. Виявилось, що то жінка його. Ну і мама пожалілася, сказала, що в сина щось нічого не вдається, пішов в ту торгівлю, а хотів десь інакше гроші заробляти. Сім'я, діти. І я так потрапив до нього, він брехав мені, сказав, що не пхатися в сфери контактів з іноземцями, в силові органи, туризм, бо це для мене закрито. Запитав чому? Сказав, що мій батько сидів. Ну я промовчав, подякував, пішов. Мій батько не сидів, не був арештований. Бо його побратим, через якого вони мали сісти, з яким вони були побратимами в ОУН в 42-43, він почу смалене і втік. Втік в Москву, і там його ніхто і не шукав. Батько не сів, але він був під підозрою, під ковпаком. Батько розлучився, коли мені рік чи два був, але все одно мені він сказав, що це не має значення, бо прізвище є, по батькові є. Я все-таки зумів виїхати в Польщу в студентському будівельному загоні. Студентські будівельні загони їхали в Сибір. Якщо стипендія була сорок рублів, то там могла бути 800-1000 за два місяці. А також були обміни з Болгарією і з Польщею. 20 студентів туди, 20 їхніх сюди. Коли вони їхали сюди, то до них додавали ще 20 наших, які за них працювали, бо у нас іноземці були білою кісткою. А ми пахали. Ми за півтори місяця відремонтували їдальню університету Кюрі Марії Складовської. Тому ми напрацювалися так 20 людей. Через будзагін, де було менше сито і менший контроль, он там райкомком комсомолу перевіряв, ну як перевіряв, подивився, що всі нормальні студенти, я на мехматі був, то це неідеологічний факультет, у нас потім в академії наук ми такі жарти в курилках пороли, що філологів би посадили за таке, а істориків би розстріляли. А нам говори не говори - все одно на оборонку, на космос, на війну працюєш так чи інакше. І коли ми потрапили в Польщу, народ був в основному в нас благонадьожний, але з мехмату були у нас там так хлопці місцеві. Це вже історики, філологи, юристи, російські. Діти росіян. Це був 76 рік, це було неймовірно. Ми жили в гуртожитку Складовської, мали дуже доброго командира і комісара, які страшенно ліберальні. Вони нам давали свободу, але ну не дай бог щось - з університету вилітаєш, з комсомолу вилітаєш. Ми ходили в басейн, де плавали з мадярками, з американками. Ми ходили в студенський клуб, де двивилися таку на 76 рік

“легеньку порнушку”, Хрещеного Батька побачили. Ця Польща - це було щось неймовірне, і в порівнянні з нами особливо. Постійно звучало польське радіо. В академії дрогове, оцими радіоточками, і 4 липня тоді було 200-ліття Амери ки. І оця ля віва америка звучало весь час. І іспанською теж щось було. Оця музика, ці ведучі, музика з цілого світу, польська і не тільки, російську майже не було взагалі, ми хіба десь раз чи два почули. Ну називали тут найвеселіший барак концтабору, так, хоча я тоді не чув це, я тільки недавно почув. Але це справді так було. Навіть на вокзалі в Перемишлі, пересадка в нас була, задрипане містечко, задимлене, бо все вугіллям палиться, фасади такі ті, але щось там було, щось там відчувалося. Єдина умова в нас була в Любліні, нам там зразу сказали. На кілометр до кулю не підходити. (Католицький університет Люблін). Навіть добрий день не казати. Ніяких контактів, просто ніяких. Жодних. Оце була єдина ідеологічна небезпека. В Марії Склодовської ми мешкали, це було літо, але це був час екзаменів, з ними ми перетиналися. Різниця між нами і ними була помітна, дуже помітна. Та молодь була відкрита, не залякана. Ідеологічно взагалі незашорена, якщо наші мали там через кожні пару фраз там якусь лояльність проректи, щоб як би хтось нічо не подумав, то їм це абсолютно все одно було. Вільність..еротичні речі і у нас траплялися, але це в основному все було табу, і в нас дівчата тільки заміж, інакше ніяк. А якщо щось таке і було, то такі, що про них вже всі знали. Репутація вже була знищена, бо вона собі таке дозволяла, а там усе це було абсолютно спокійно.

Чи сама польська молодь слухала польське радіо? Музику?

Для них світ був відкритий, розумієте, у них вініли продавалися в магазинах. На прикдаді з Югославами, були у нас там на практиці два югослави, той Радко один, потім прислав мені платівку. Я хотів там Деміса Русуса, але він мені щось там інше прислав. Але так само щось дуже фayne з західних. Це був подарунок. Ця його напарниця, вона закохалася в нашого історика одного, а це був руський високий блондин. А вони серби, а серби - це ж балканські москалі. У них страшенна близькість. І от вона з тим десь півтори місяця кохалися то все, він був синок партійного боса, потім попрощався і поїхав. Вона думала, що то якомсь інакше буде, але він би тоді зруйнував собі кар'єру життєву. Для неї то була страшна трагедія, була відчутна різниця ця.

Що чули про Солідарність?

У 1976 р. то було повстання в Радомі, ну страйки робітничі чи що. Коли курили цигарки родомські, казали - повстанці. То такий був локальний жарт. Перші почалися перебої з харчуванням, це були ще перші ластівки, але вони були. Була дуже велика різниця у харчуванні = поляки харчувалися по-європейськи, тобто сніданок був ну... ну нас харчували на студентському сніданку, то наші москаліки, але е тільки москаліки, але й українці були у форматі “жертв хліб”. Не просто їсти, а от жертв. Порція була - нам давай одну чи дві булочки до сніданку. Та ви що... врешті почали давати нам ту тацю булочок, бо нічого іншого не було. Ставили на стіл такий великий шаплик булочок і явам скажу. Що більшу частину з’їдали. Тобто гастрономічні нормальні якісь стандарти для оцієї російської азійської культури були чимось таким не своїм. Ні, тут треба було жертв, водку стаканами хляти - оце було. І ця Азія напавду через побутові звички влізла і в Галичину також. Але свобода там була зрозуміла. Радомські страйки були за 4 роки до Солідарності. Ми нічого не знали про це бродіння в Польщі. Воно відчувалося, але там так само приховувалася інформація про ті проблеми. Там же були і криваві проблеми з режимом. Це ще приховувалося. Все-таки це була соціалістична країна, але з чого я почав би - так це з того, що вони виховували націю не компартія виховувала, яка була по лікті у крові, а виховували там церква і інтелігенція. Дуже часто вони терпіти не могли одна одної, це зрозуміло, але в тому форматі вони були в синергії. І коли стала Солідарність, то вона стала на доброму ґрунті. Вона не те щоб була підготована, вона не втратила довоєнного ґрунту морального шарму. Були якісь перекося, але вони не були визначальними. Напевно оце було тим ґрунтом, точкою дотику, що отець Тішнер і Адам Міхнік змогли домовитися і притягнути середовища, які ненавиділи один одного до спільного. Це була етика, свобода, людське життя і ці речі. Вони були в тому суспільстві, коли у нас усі добрі речі були тільки для добрих людей. Якщо ти враг советской нації - то все, твоє життя нічого не вартує, думки і людська гідність - нічого не вартують. Повне рабство, яке не видно було. І цього ніхто не бачив, бо ви потрапляли в закритий простір, де з вас знущалися не повідомляючи про це суспільство. І от те, що Солідарність дійшла, Солідарність змогла перемогти на оцьому спільному їхньому. Вони перестали натравлювати один на одного, а потім раз - і припинили ворогувати - і комунізм повалився. Але основою був етичний рівень суспільства, чого у нас не можна сказати, що не було, але це було на службі в ідеології. Не безумовно, але за комунізму, перемоги соціалізму, а не як базові людські права.

Що відіграло більшу роль в Польщі: політика чи характер суспільства?

Перш за все, вони були поляками. От наскільки я знаю, я не професійний історик, фронт дійшов в 44 р. До польського кордону. Хрущов зі Сталіном хотіли встановити кордон на рівні 39 року. Тобто були Холм, Замостя, Перемишль. Це все українські території, на що Сталін сказав ні - польські товарищі хочуть кордон до 39 р., тому Львів залишимо, а решту віддамо, хай тішаться. А потім ми заберемо всю Польщу як шістнадцяту радянську республіку. Але пан обламався, тому що навіть найбільш ортодоксальний польський комуніст він найперше поляк. Вони зробили уряд і коли вже постало питання, а комуністи вже все, кажуть, що вони незалежні. По кордонах, які ви у нас відрізали - так, але Польща незалежна і вони нічого не змогли зробити. І потім всі ці трагедії, які трапилися пізніше - Вісла там, то Польща все одно була готова. Друге, в Польщі завжди була приватна власність - на дві речі: ремісництво і сільське господарство. Тобто те, що не колгоспи, а радгоспи, ті державні господарства, були тільки на землях екзисканих, тих, які вони відібрали в німців: Східна Прусія, північ і захід. Познань і далі на захід. Тільки там було так, а на традиційній Польщі завжди була приватна власність і ремісники. Дрібна власність, дрібні бізнеси, магазинчики, виробництва. Тобто у нас найбільшою загрозою людства була приватна власність в СРСР. Несприйняття тотальне, і навіть на Галичині: до хвіртки - це моє, а далі все. До реформ Бальцеровича Польща була не зовсім готова, але на порядок більш готова, ніж якби хтось таке почав робити в Україні. І ці дурні розмови про те, що якби замість Кравчука президентом став Чорновіл, бо б краще, - дурниці. Це все через це населення - патерналістське, агресивне, нетерпиме, безвідповідальне. А ще Вячеслав Максимович був до виборів президента був вже півтора року керівником Львівської області і ми знаємо, як це виглядало - нічого би не помінялося. Руйнівник не є будівником, це інші людські якості. Він був феноменальним руйнівником радянського тоталітаризму, але не був будівником. Коли треба було восени починати формувати бюджет області, він зі щирим здивуванням довідався, що треба якийсь бюджет формувати. Всі вони думали, що гроші родяться самі. А тільки комуністи їх неправильно розподіляють. А що треба якісь податки, надходження, бюджет - на рівні жовтня 1990 р. це було якесь відкриття. Вийшло ще гірше - вони, їм на той час по 50 було, домовилися між собою, що Левко (Лук'яненко) робить партію політичну, а Славко продовжує займатися Рухом. А Рух - це громадянське суспільство, там були всі - ліві, праві, нацики, націонал-комуністи, ультранаціоналісти; вірмени, литовці, українці, всі, крім поляків. Росіяни навіть були, але їх туди, здається, КГБ направило. То були львівські, але всі. І Рух - це була найбільша загроза, його треба було розколоти і знищити, бо це було громадянське суспільство, це те, чого нам бракує до сьогодні. А Чорновіл набрав собі в помічники тих, хто знав, як підлизатися. Нашу патріотичну молодь дисиденти нищили. Хто не годує свою армію, той годує чужу армію. І я був найстарший, вони всі були на роки 5-7 від мене молоді. Я бачив, як їх нищили. 180 чи 200 депутатів мала обласна рада, і з них тільки 12 було молодих. Уявляєте? Оце все захланність на владу. Дисиденти - це неймовірний авторитет, а навколо кожного - купа друзів, підсланих, вони все собі захопили. А молодь, яка думала, критикувала їх, вони все суспільство кинули на молодь. Вони їх політично знищили. Марек Івацшин, Кривенко, Капустишин - їх усіх до 1996 з влади повикидали. Останній пішов Микола Горинь. Тому що влада комуністична вирощувала молодь як своїх наступників, а Чорновіл мав таку харизму, що він будь-яку людину переробить харизмою. І його все оточення це були сексоти, яких він думав, що переробить. Нічого не вийшло. Тому якби він став президентом чи прем'єр-міністром, нічого б з того не вийшло. Це була б підстава для повної дискредитації національного руху. Тобто в історії все пішло правильно, на мою думку. .. Молодняк потім просив Стецьків, Головатого, кричали про перевибори верховної ради. Заборонили компартію, але люди лишилися. Назвалися соціалістами, але нічого не змінилося. І залишили на 4 роки в руках комуністів всю владу - це була зрада.

Чи можна було почути новини?

Не пам'ятаю. Якщо щось проскакувало, то воно просто проскакувало час від часу. Новини, політична ситуація - це було під тотальним контролем. Хочете щось почути - вночі, слухайте вражі голоси і оскільки тотально глушать західні голоси, то добре слухати польське. Польську мову знали чи не всі. Я перфектно розмовляв, то і родина, і практика. Польська мова давала вікно в світ власне через вражі голоси, які мене глушили польські передачі. З тих, що було, я не пам'ятаю нічого різкого. Коли вже була Солідарність, тоді вже щось доходило, коли була пражька весна - нічого, бо то був 68 рік, та і я "пацаном" був, мені було 11 років, і не пам'ятаю. Але ідеологія трималася дуже жорстко. Тут така зона була, що мої діди розуміли німецьку, мої батьки - польську. При Австрії жили чи при Польщі, хоча навіть і коли при Австрії тут більше була польська мова. В мене був особливий випадок, бо мати вітчима була вроджена полька, вона

до нас раз на тиждень приходила, плюс я хотів книжки читати окремі, а в мене вони були тільки польською мовою, тому прийшлося вивчити. Потім воно дало мені дуже багато, але в основному хоч щось говорити міг кожен, хоч пару раз. А ще пішла польська торгівля десь у 80-их, то вже на побутовому рівні почали розмовляти. Але розумів фактично кожен, хоч і не кожен міг щось сказати. Тобто польське радіо воно було абсолютно зрозумілим. Ну і додайте сюди ще й пресу польську. Польська преса була абсолютно доступна за ціною і періодично з'являлася у кіосках, і там також було “Пшекро і кубиця”, “Шпільки”, там вже могло проскакувати щось сатиричне.

Чи слухали західну музику?

Радіо Люксембург. Слухали по тому ж веф 202, ввечері на тих таких тусовках, але не розуміли. Ну хто цікавився, той знаходив це по радіо, і новинки ансамблів, і все. В мене на випускному в 1974 р. Грав цей же ж Андрій. От бітлів не слухали, чи в дикій якості паскудній, бо це переписували на магнітофон. Касетники з'явилися в кінці 80-их, то вже моя зрілість. А от молодість - це ну в 1971-1972 з'явилися добрі побутові радянські бобінні магнітофони. Оце пішов і запис з магнітофона на магнітофона. “Jesus Christ Superstar” - то було, нічого не розумів, що співають, але музика була класна. І це другий аспект: польську ще якось можна вивчити, а англійську ніяк. Мене мама приватно змушувала замість того, щоб ввечері грати в футбол, іти до вчительок, вона їм платила. Лекції англійською читали. Але словниковий запас був мінімальний, зацікавленості ніякої, б нащо воно здалося, куди я колись поїду? Неблагонадьожна людина плюс тюрма народів. Ну мама наполягала. Англійську я вивчив на прискорених курсах, коли справді стало треба, а ці вчительки ніколи не були закордоном, ніколи не спілкувалися з іноземцями. В мене на мехматі я здавав академізницю, ми мали читати англійською статті про математику і фізику, але там переважно тільки формули були, і ми сиділи зі словниками, аби терміни зрозуміти. Ми не могли і речення в розмовній мові з 4 слів скласти. Але була газета англійською Moscow news, там було про партію і соціалізм - цього було достаньо, щоб здати цей академізміум. Я думаю, що це робилося для того, аби мови ми не знали. Були спеціалізовані школи, то вони часом якийсь другорядний предмет вчили англійською. А в нас англійська була з 5 по 9 клас...

Музику вишукували, щось десь чули, тому що знову ж таки, я з провінційної школи, без золотої молоді, тільки така робітничо-селянська, було буквально пару людей, які якось були до цієї іншої культури дотичні і нам це транслювали. Івасюка нам тоді вистарчало. 70-ті - це Івасюк, аж доки його не вбили у 79 році.

Чи були у Львові спроби створити свою музику?

Та ні на що вони не опиралися, це була місцева автентика. Тоді поняття шароварщини не було, українство не заборонялося в Радянському Союзі, але дико маргіналізувалося. Тобто в нас обов'язково на якихось концертах обов'язково було щось українське, але в форматі такого примітивізму. Дмитро матюк співав оперні партії феноменально, але українською дозволялося співати “із сиром пироги”. І все, тобто такі потішні пісні чи ліричні. Люди вірили, що українство оцим і є. Що ми такі за москальство, сад, горілка, шаровари, масні анекдоти і народні пісеньки. Видавалися збірники, але коли почався Івасюк, це почалося щось цікаве. Почалася інтелектуальна складова, якесь модерне музичне навантаження. Ми грали в єдиному у Львові ансамблі акордеоністів, трохи грали там Івасюка, але приватно собі там вчителі партитури розробляли. І водограй, і Червона Рута - це був музичний ковток свіжого повітря. От так, як для нас в широкому спектрі цим була Польща, то в музичному це. Чудова була лірика 60-их, чисто лірика. Два кольори, які мають алегорію, яку я не розумів, але аж потім зрозумів. Ясени, київський вальс, оце все - прекрасна мелодія. Але вона ну лірика, вона ні про що, вона просто гарна. А от Івасюк - це щось, що стало на рівень вище. І ми з дошки випилювали лобзиком гітари, випилювали там під якісь зйомники, якісь струни натягували, щось пробували лабати, паяли примітивні підсилювачі. В нас це не пішло, але пішло в інших і вони на танцях грали. Це було дуже сильне копіювання, і ці хлопці, які тоді були з ним, з Білозіром, там Зінкевич, решта. Власне Білозіра тоді не було аж так чути. От так сталося, що вбили Івасюка і на цьому шоківі і на хвилі голоду вистрибнув Білозір. Вони одного вбили, а іншого отримали. А це вже 1980-ий, а це вже солідарність в Польщі. Ігоря я трохи знав, бо він трохи тусувався в спілці... Спився. Якщо Івасюк загинув, він був небезпечний. Він закінчував медінститут і консерваторію, він працездатний і організований. Він не ліз в політику, його політикою була українська пісня на топрівні. Він українську музику підняв на топрівень. От за це його вбили, що не “з сиром пироги”, а “два перстені” і так далі. То Білозір був піддатливий, а колегів, алкашів, маргінальних письменників, а в нього гроші водилися. Це був добряк неймовірний, це був еталон толерантності. І цим користувалися. Хоч він Оксану взяв молодесенькою дівчинкою і з неї зробив співачку, але то був такий екземпляр навіть тоді, вона вже тоді

була стервою. Унікальний чоловік, і власне, коли вже сталася Незалежність. Потенціал протесту зник і здулося. Вони українство будували на внутрішньому протесті, то оце подивитися на творчість Білозіра. Він загинув у 2000. Також фактично вбили. Просто помер через 20 днів після тієї бійки. Але якщо подивитися на його творчість від 91 до 2000, то нема рівня. (Але тоді з'являється наш андеграунд?) Так! Це все пішло на Червону Руту, і люди не могли зрозуміти, чому хтось босий, лисий бігає, кричить по сцені. Співає "Піду втоплюся у річці глибокій" і Брати Гадюкіни не сприймали. Сприймали хіба Жданкіна з його "Чорне рілля неоране", а Гадюкіни, Сестричка Віка - їх сприймав молодняк. Коли Червона Рута поїхала на гастролі в Америку, це був шок і жах для діаспори. Діаспора запросила, вони приїхали туди і грали те, що грали на Червоній Руті. А ті "баняки" кричать Що? Рок? Ви нам рок привезли? Давайте українську пісню! Бандуру і шаровари! Зате молодь вона чула і мліла, бо виявилось, що ми нормальна сучасна нація, що у нас нормальна музика. А те, що батьки заганяли на бандурі грати - це дурня і нікому не треба. Фактично Білозір і музиканти класичного формату вони себе в такій формі не знайшли. От коли є протест, тоді є стимул, коли забирається протест, зникає потенціал. Думаю, що бігли так само на протесті з'явилися. Ота стрижка, де вуха не видно - це вау в Британії кінця 50-их. Вони так рухалися. Зараз ми би сказали, що вони сковано поводитися, але в Союзі на сцені потопувати ніжною - це на партком. Стояти "по стойке смирно", одна ручка по швах, в іншій мікрофон, ну і все. А таке формує людину. Протест взаємопов'язує, протест стимулює творчість, а творчість дозволяє протест, якщо щось зникає - то все пропадає. Чому власне не можна західної музики, вінілу? Джаз - це взагалі для деградованих? Тому що це вільнодумство. А вільнодумство - це шлях до протесту. От це вони дуже чітко просікали, дуже чітко це розуміли. Але іноді це було зовсім абсурдно. Розумієте. Ну західна мода тут була, але як їй слідувати ніхто не знав, бо ти ну просто десь почув це через вражі голоси і ніяких журналів не було. Але ну от розуміли, що штани-дудочки, тобто дуже завужені. То вже все - ходять, по центру лапають, розпорюють штани. Ідеологія і штани? Виявляється так. Років через десять мода на штани кльош довжини до мештів - ходять і розпорюють. Ідіотизм зашкалював. І музика, музика працює на підсвідомість. Червона Рута - це був перелом. А другий перелом був, коли квоти ввели на радіо. Виявляється, що є українська музика. Виявляється, вона класна. Просто ми її не чули, бо все було російське.

На дискотеках нам так само забороняли крутити рок, але крутили. Тоді виключали струм. Я певний час був метрдотелем, і тоді у всіх ресторанах були гурти, бо то було інакше - кухня не була важлива, ішли випити і закусити, закусити можна було будь-чим. А головне, як зараз кажуть, відірватися. І для цього була музика. Кожен ресторан мав власний відділ при управлінні харчовими закладами і який керувався обкомом партії. Кожен ансамбль мав затверджений репертуар. І в тому репертуарі обов'язково було купа "фігні патріотичної", обов'язково російською, навіть хороші якісь Лещенко, якісь "Цветы". Хоча коли ті "Цветы" приїхали до Львова, це були масові протести. Десь друга половина 70-их, приїхали до Львова на гастролі. То було на велотреку, там десь 3000 осіб помістили. Причому, їхній концерт разом з концертом Януша Кош, мадярського. Такого попсового виконавця. Набився весь зал і на Януша Коша звичайні такі люди сидять, чекають. Той Януш Кош починає співати і починається неперервний свист і тупіт ногами "Козел, Цвети давайте!". Цей бідака відтарабанив свою програму, скоротивши її до 5-6 пісень і цей тупіт і свист не переставав. Це був десь 77. І ці обивателі, які прийшли його послухати, а також і Цвети, то вони голову в плечі засунули і боялися. Бо коли такий натовп, то вже ні міліція, ні нічого не працює. То саме, що стадіон Карпати-Львів, там такі гасла були. Я не вболівальник, я не ходив, але мені казали, що от на стадіоні є Україна. Отам є Україна і нічо міліція не могла зробити, якщо там було 10 тисяч людей. Ну але ті Цвети нічого собою не являли, то був популярний гурт такий в Росії, СРСР, але оце вже було якесь молодіжне, незалежне і неідеологічне. Високого музичного рівня і не ідеологічне. У, як класно, жодної пісні про партію. Це мені дуже запам'яталося, той концерт. Хоча коли вони входили в раш, ламали стільці, то вже все було: і хуліганство, і мордобій.

Де ми могли слухати західну музику в інтерпретації - це були танцюльки. Це були 70-ті роки, в школі я цього не знав, але університет був у центрі, і я ходив в основному в два найбільші клуби: міліція на січових стрільців, і Газ, на Стефаніка. В Газі грав Саша Балабан, в міліції - Морозов. Оце власне вони використовували в своїх програмах на танцях в основному рок. Але неписана культура того діла мала три відділення. В першому відділенні ніхто не танцює. Гурт грає, що хоче: блюз, якісь віртуозні штуки, що хотіли, те грали, але в основному не співали. Це була інструментальна. А всі там збиралися, тусувалися, ходили по злу. Закінчувалася перерв і з перших акордів починався дикий рок. Такий, що вуха закладало і все починало стрибати. І мордобой були. І все що хочете. Був Кузьмечик, трамвайників, ще якісь, але оці

двоє - вони не спилися, залишилися гідними людьми. І Морозов, і Балабан були корифеями. Це будь-якій дівчині за щастя було віддатися, вибачте... Балабан був потім в Москві, акомпанував їхнім топгуртам, співачкам, іншим. Потім я його слухав роки 2-3 тому в копальні кави в якомусь блюз-бенді, я приходив. В ті часи могло бути все: і пияцтво, і наркотики, і розпуста, це ж таке, кожен з цих елементів був протестом. І вони залишилися у такому класному форматі. Бо я ще знаю іншу культуру - ресторану, бармена, оте все, і радянські бармени були дуже знакові і відомі і авторитетні, і багаті люди. І з них заледве чи один чи два не спилися. Там тотальний провал, прийшла приватна власність, ринкова економіка, і фактично ти є приватний власник на державному майні. Морозова я ще знаю ще з "Не жури", і хоч то до музики не стосується, вони взяли ще 15-річного молодого Чубая Тараса, підтримали, бо там і Винничук, і Морозов то були великі колеги. Вони були друзями Григорія, тому взяли малого до себе. Але це було щось...

...

Чи відчувався розрив поколінь?

Батьки навпаки ставилися з симпатією до польського, бо їхнє дитинство - це польська культура. Вітчизна з 2, мама з 30 року народження, маму врятувала польська мова. Тому що дідко січовий стрілець, але він був дуже зрілим чоловіком, десь 26-27 років, коли він там до Києва пішов, побачив Грушевського, Винниченка. І сказав, що то ідіоти, що вони не розуміють, що роблять, плюнув на те і повернувся до Львова. Молоді ентузіасти в 18-19 років ще у щось вірять, а тут він старший, пройшов всю Першу Світову війну і який з 12 років працює, він подивився на них і дивувався: армію розпустили, якийсь соціалізм, це вар'ятство. І коли треба було одружуватися, то січовий стрілець, який воював тут з поляками за Львів, записався в поляки. Отримав роботу, кондуктором в трамваї, велика державна робота, але міг заробити вдвічі більше, ніж зі своїм ремісничим дипломом. І тому мама три роки, до 1939 р. Ходила в польську школу, і потім, коли її в 44 арештували АК, бо сусіди донесли, бо вони у Львові жили, але до Судової Вишні їздили, там в лісі вчилися стріляти, все таке. Сусід донесли, її арештовувати приїхало АК. В серпні 44 приїхали арештовувати, а це звичайні пацани зі Судової Вишні, які записалися туди по родині польській і допомагали нквд ліквідувати проукраїнське населення. Поки районне нквд доїхало, то вони їм сказали, що то може якась помилка і дали їм допитувати. Вона тоді гірна була, молода, років 14. Її не гвалтували, не били, але дві доби питали релігію, історію, диктанти, доки не сказали "та це польська дівчина", а дядька її вислали за полярне коло.

Ми завжди любимо своє дитинство, тому якщо для мене поляки амбівалентні, я розумію і добре і погане, то для моїх батьків - це сентимент дитинства. Але польського року я так сильно не слухав, я через Польщу слухав західну музику. Ну але так само і бігли були симпатичні для батьків. Але зрештою з батьками ми не перетиналися - я думаю, що конфлікт поколінь скоріше був в родинях радянської чи російської ментальності. Оце я знаю. Коли мода і штани не такі, коли волосся не таке, хіпі слова не казали, але ми казали хіпарі, але це не було про субкультуру, а про неканонічний радянський вигляд - довше волосся, штани кльощ, сорочки в оті циганські квіти. В мене були польські джинси - ні на що інше грошей не вистарчало. Але ти міг їх собі вишити, як хотів, квітасту сорочку взяти і ти вже був не такий. Протесту не було, це було бажання бути вільним, а оскільки свобода - це була головна загроза в Радянському Союзі, то де факто, це був протест. Протест проти закореніlosti, протест проти ідеології і ідіотських стандартів. Найменше протестом була ота пісня романтики відходу від радянського життя. Її використовували в СРСР як романтику Сибіру. Як романтика тієї території, куди в здоровому глузді ніхто не поїде. Вони це переформатовували на свою користь.

Біг-біт - тут майже не використовували. Це чисто з Польщі. Це чули там.

28.05.2022

Орест Друль (Народився у 1960 р.) - український громадський діяч, журналіст, публіцист, політолог, аналітик, головний редактор Інтернет-газети «Збруч».

Колись жив на квартирі і мій сусід спогади писав, він щось трошки виклав, решту залишив в себе. Переслав Славку.

Чи слухали радіо і що слухали?

Перша програма Польського радіо була включена на кухні завжди замість колгоспника. Особливо там по ньому я вивчав польську мову. Особливо там, звичайно, лято з радієм, і , крім того, в 5 годині, їхній 5, нашій 6, була програма “Радіокур’єр”, де дуже коротко давали різні новини і п’ять хвилин відводили на новинки музичного світу. Власне, характеризувалося тим, що там дуже швидка мова була, спочатку важко було зрозуміти, але всі свіжі музичні новинки моє середовище там слухало, потім обмінювалося враженнями і так далі. Польських платівок було небагато, але було багато на польській масі, бо вона була дешевша. Але щоб спеціально хтось подавав польські групи - такого не пригадую, може хіба десь випадково. Не в додаток, але в додатковий подарунок могли дати як подарунок. Мама моя один раз поїхала в Польщу і привезла мені звідти польський диск. Немена. Хітами були відомі хіти - Червоні Гітари, Родович. Окрім того, з цікавістю слухали ще й бардів польських. Оскільки мова була зрозуміла, а в бардівській музиці основне - це поезія, то було цікаво це слухати. І взагалі, англійської мови майже не знали, вичитували хіба тільки з конвертів, вкладки були, щось переписувалося від руки, такі речі. А польська мова була зрозуміла, та музика сприймалася ще в іншому аспекті, як музика і слова. Радіо і телебачення - це основні ресурси для вивчення польської. Я телебачення менше дивився, спеціально, щоб хтось ходив на курси такі - то в нашому середовищі такого не було.

Чи можна було почути західну музику на польському радіо?

Звичайно, що так. Ці новинки в програмі “Радіокур’єр” - це були винятково англійська музика, як правило, британська, європейська. Лято з радієм - це була попсова музика. Ще радіо Двуйка була на УКВ стерео, той радянський діапазон, який сприймався. Тобто не фм. На високих будинках на пагорбах він часом сприймався, там можна було почути теж, час від часу крутили диски вночі від початку і до кінця, для запису. Це записували, потім розповсюджували. Нічні програми також були. Один диск точно, здається, пускали вночі. Пальмер, здається, точно звідти був, пінк фloydів записували якісь диски. Це був радше артрок, прогрессів. Я використовував веф. Для якісних записів записували зі стерео, хто мав, використовували Ленінград стерео, тобто записували звідти, потім звідти витягували шнур, переписували на бобіни це. Колега в мене записував лято з радієм кавалками, але вже лишив то, не залишилося. Можу з ним сконтактувати, бо ми з ним багато разом це слухали. Слухали радіо індивідуально, потім збиралися обговорювати могли. Коли були десь поруч, то теж могли слухати, але так щоб спеціально збиратися і слухати - це ні. Могли слухати спеціально англійські диски, тоді могли збиратися, але переважно це індивідуально чи коли якісь вечірки, тоді могло включатися. На вечірках польської музики я не пригадую, але групи грали. Зокрема оце польські речі були, Немен чи “лежу под грушом” Родович.

Як виглядали вечірки?

Як правило, клас збирався. Чи коли в когось день народження, чи якась okazія. Не обов’язково то і клас мав бути, просто міг бути день народження друзів. То там вже і знайомих запрошували, 10-20 людей, десь так. В домашніх умовах це перетворювалося в дискотеки. Йшли до того, у кого велика хата, добра апаратура, колонки великі, і при добрій випивці це все танцювали, співали, стрибали. На танцях переважно грали живі гурти, не пригадую, щоб щось там грали в записі. Я маю на увазі ті шкільні роки. А дискотеки вже пішли в університетські роки, десь наприкінці 70-их рр. Навіть я сам з колегами крутив дискотеки, ми їздили з апаратурою. Чи було там щось польське? Може і було, але небагато. Були Брегович тоді, Бело дукман. Були з соцтабору омега, Locomotiv GT, Ілляш був. Спеціально не ганялися за тими дисками, тому складно сказати, чи вони були дефіцитні. А коли по радіо слухаєш - то слухаєш собі на фоні.

Мадяри вирізнялися з соцтабору. Слухалися на рівні західних груп. Якщо був якийсь новий диск, то фурор не фурор, але вони були сильніші ніж поляки. В Польщі були добрі рокові групи, але чомусь блюзові в нас не дуже йшли. Джаз польський слухали на дисках, але це було так, на любителя. Моє середовище до джазу ставилося так ще відносно спокійно, а трохи старші, то вони більше за джаз виступали і слухали його. Ну

і, крім того, югослави. Кілька груп було сильних, кажу ж бело дукман слухали, якісь там слова вгадували, бо мова все ще була трішки знайома. Виглядали як слов'янські Deer Purple.

Чи приїжджали з концертами соціалістичні гурти?

Ну отут, в Зеленому Театрі (Парк Культури) було багато концертів, Карл Гот, Анна Герман, я не пригадую, але відносно часто бували. По цьому кавалку, може трошки раніше, то Зеник Мазурик міг би багато розказати.

З кінця 70-их, на переломі 80-их я тусував з Юрком Перетятком, через нього знаю ті гурти при аптекоуправлінні і такі інші. Але їхньої внутрішньої кухні не знаю. Перетятко написав потім книжки про це все. Потім познайомився з Іваном Задорожнім, він чи при аптеці грав чи де. Ну а так то після всього цього з Морозовим познайомився, то це вже було в кінці 80-их і від музики я вже відійшов. А потім з відомих концертів - ще останній концерт Супер Вуйків в 60 школі був, потім вже з Лемком познайомився. На концерти до Арніки і інших я не ходив, хіба як на танцях вони десь грали. Та фактично танці в значній мірі йшли не стільки як танці самі, скільки як слухання музики. Ну і фактично Супер Вуйки - вони самі грали західну музику. Тільки кілька своїх речей було, зовсім небагато.

Переважно все у нас - це було копіювання. Воно краще слухалося, краще сприймалося. Переважно ті, хто творили свою музику - то це кілька груп: Арніка і так далі. Атак то на танцях переважно грали або чийсь копії, або коли можна було, бо переважно не дозволяли, західні копії. А на решту не звертали увагу. З Української музики багато переписувалося канадської музики. Така більше весільна, до попси трошки плюс мінус, Міоніка, щось таке слухалося трошки. Рок як такий, все ж більше слухався англійською мовою. Італійці - це була окрема така лінія, французи інколи поза тим з'являлися, але основні - це були британці та американці. Популярніша була британська. З канадських решт і БТО. В них був такий фурор, диск Hit one йшов за ціною майже як Pink Floyd, але потім пропав з виду. І з американців були, але я так не дуже пригадую андеграунди - Оранжер пам'ятаю, але переважно британці.

Гітара основний музичний інструмент. На барабанах трохи хтось вмів грати, хто в музичну школу ходив - то на Івоніці. Це було так дуже. Тобто в моєму середовищі це не була як самодіяльна гра. Перекладати тексти пробували, але переважно не зі слуху, а з конвертів. Перефотографували, потім перекладали. Ті переклади могли вручну записувати, але переважно пробували розбиратися з тими текстами, вони абстрактні, їх важко зрозуміти, тому сприймали так, як є. Мова сприймалася як музичне тло, один з елементів музики, а не як текст. В польській музиці текст більше сприймався, іноді незрозуміло було, але вже якщо прислухатися, можна було зрозуміти. Там краще з текстами було. Будка Суфлера була ще, років може 10-15 тому вони приїжджали до Львова, я був вражений, скільки людей співають тексти їхні.

В інституті пам'ятаю, складали свої хіт-паради, підраховували, які там гурти найпопулярніші, Квін, Пінк Флойд, Діп Парпл, Лед Зеппелін. Це я для орієнтування вступив в університет в 77, закінчив в 82 р.

Чи були контакти з молоддю соціалістичних країн, зокрема, Польщі?

Спеціально таких контактів у нас не було, сприймалося це так, що крім польського радіо слухали і Вільну Європу, і Свободу, хоча вона, здається, не мала власних музичних передач і у всякому разі її дуже глушили. А ВВС, Голос Америки, Вільна Європа румунською мовою - це слухалося, там музика була. А ВВС і Голос Америки - це і політичні новини там можна було почути - це було звичайне джерело інформації, тобто як джерело інформації радянське радіо не сприймалося взагалі.

Постійно слухали новини, не кажу, що кожного дня, але фактично кожного дня. Щоб відстежувати, що там. З російської музики я не пригадую щоб сильно слухали - ну хіба Машину (Времени), і ДДТ, але останнє взагалі так рідко. Ну і з бардів теж, але то на маргінесі. Попса засуджувалася, не сприймалася, тобто це не стильно було. Українська попса - ще плюс-мінус, а російська попса взагалі ні.

Солідарність - все знали. Це щось уривками з польського радіо слухали, між рядками там вловлювали, Вміли тоді читати між рядками, а вся інформація йшла з Голосів. Тобто у тому ж форматі, що й на Заході. Тобто не було ніяких проблем з тим, щоб дискурс створити: що відбувається і чому.

Наскільки сильно глушили західні станції?

Там були якісь періоди. Свобода глушилася постійно, але можна було знайти місце, і Українська свобода єдина, хто давали щось українською. Радіо Канада теж здається давали щось українською, але точно не пригадую. Російською щось точно було. І там практично це не глушилося. ВВС і Голос Америки майже не глушилися, їх слухати було простіше. А якщо десь за містом, на селі, то і Свободу можна було слухати спокійно. Багато робили, коли діставали вефи з нижніми частотами: 16, 13 метрів. То там менше глушили. Це було одним з елементів дискурсу. Про це говорилося, могли і в школі, на уроках історії закидувати ці

всі речі. Беленков, здається, втік був в Японію. Міф про те, що на далекому сході посадив літак Японії і здався. Закидували і питали, а як те, а як що, це все від вчителя залежало. Я вчився в 75 школі, то була прогресивна школа. Була там воєнка, ми були молодші ще тоді, воєнку не вивчали, але нам вже давали військові сорочки від старших класів, щоб не купляти форму. Час від час якісь показові виступи були, то треба були краватки, сорочки і так далі. Ну і віддали мені ті речі, я дивлюся, а на краватці з внутрішньої сторони тризуб намальований. Тоді це взагалі було як кримінальна справа. Розказували, що і на даху школи тризуб намальовали, з літака побачили і був повідомлений директор.

Чи був розрив поколінь? І чи забороняли батьки слухати цю музику?

Залежить що. Ну дратувало часом ті “бугі-мугі” слухати, але в цілому купили магнітофон мені, мама платівки привезла, АВВА привезла, розуміли, що інша музика, ніж та що їм подобалася, але так то не дуже дратувалися. Коли батьків не було вдома, могли приходити друзі, слухали музику, на балкон виносили колонки, щоб весь народ слухав Юрай хіп і подібні речі. Або скажімо, з будинку навпроти, година 10-11 вечора включали Shine bright like a crazy diamond.

Польське телебачення я майже не дивився, але по Маяку йшла якась передача, там часами проскакували якісь попсові групи. Навіть про Black sabbats там щось було, то мені десь тепер вже нагадали, кинули на ютубі відео. Вже у 80-их роках ми з Періком з Високого Замку діставали записи відео і розповсюджували, зокрема була там така “Вежа” відеобар, де крутили відео з музикою. На Люблінській був ще якийсь заклад, туди постачали ми теж. Інформація проскакувала в журналі “Ровесник”. Були чеські музичні журнали, забув вже які, але ходили ми щось в бібліотеку іноземних мов, на бічній Хмельницького. Хтось передплачував музичні журнали, то собі читали. Але переважно з радіо. Польська преса була, але переважно про музику там нічого не було, або було лише десь на маргінесі. Так щоб спеціально, то ми там нічого не шукали. Переважно інформацію ми брали з ВВС, Сєви Новгородцева, Голосу Америки. Радіо Люксембург слухали, але не в плані музичних новин, а в плані музики, розуміли там назву гурту і пісні, але не інформацію про це. Основне джерело музики Люксембург дрібніші - це Радіокур’єр. Там якість погана була, але та, новинки слухали по радіо, а потім вже їх переписували з дисків на магнітофон. Якщо диск був новий, то збиралися у того, в кого найкращий погравач, і на кілька магнітофонів могли одразу записувати. Робили навіть такі підсилювачі, щоб цей сигнал краще йшов, і записували відразу... Переважно на Маяк, краще Юпітер, краще за все Ростов. Були і ті, що мали і Соні, магнітофони з крутішими швидкостями. Орендували диски на годину-дві, переписували і зразу віддавали. Коштувало це 1-3 рублі. Скидалися, записували це. Були і більш професійні студії, щоб записати звук, але я тим не користувався. Можна було записати, але я спочатку орендував ті диски, потім вже купляв і продавав, мінялися. Я варився у цьому. Ціла така тусовка була, ціле середовище, обговорювали, хто що мав, хто що купив, хто що може чи хоче купити, часами скидувалися. Але такі диски, що запаковані, то вони найдорожчі були, їх відкривати була ціла церемонія, то я пам'ятаю, мені навіть кілька разів таке траплялося.

Тема музики була однією з основних у спілкуванні, якщо не основною. Це була постійна тема для обговорення.

Слухання музики - це вже було якесь дисидентство, тобто це не схвалювалося викладачами, з роком на танцях. Це сприймалося як те, що режим є суворим і десь там у них є там “веселий барак”, де все трохи краще, мадяри взагалі ще більше ліберальними сприймалися. Інформація через радіоголоси передавалася, щоб мати уявлення, що де є і що відбувається.

Там культура прослуховування була менш помітною, ніж тут. Я був у таборах, десь у 80-их роках. Власне там були і з Шепетівки, і ну і ми зійшлися на тому, що диски, платівки, оте все. Він щось мав, в нас був спільний дискурс. Возили нам ті сказані плівки. Бо тоді плівки магнітні були дефіцитні і їхні фарцовщики возили їх. Вони дивувалися тим наскільки ми цікавимося музикою, що у нас джінси і магнітні плівки. Для них це не було зрозуміло. Для них це так не котувалося, а у Львові це дуже престижно було.

Чи передавала Західна Україна цю культуру далі на Схід?

Наскільки я розумію, то в музиці це через близькість радіосигналу, укв, чи довгих хвиль, то цього там так не слухали, а якщо слухали, то слухали Голоси, але оскільки дискурс був не настільки антирадянським, як тут, то менш важливо це було. Та і тут було більше джерело надходжень всяких дисків: родина, студенти, сюди більше возили, тут найбільше можна було дістати. Львів у ті часи порівнювали з Москвою чи Петербургом по насиченості культурній.

Які шанси, щоб виїхати в Польщу?

Хтось виїжджав, тобто це було можливо. Якись там комсомольські діячі. Можливо це можна було купити за хабарі, але я такого не знаю. Можна було до родичів, але це було дуже важко. Мамі один раз вдалося виїхати, але потім, коли родичка померла, її більше не впустили. Пудіс був, навіть диск їхній здається мав. Мадярські диски купував, можна було при бажанні той диск найти. Польських груп диски важко було знайти, та і відповідно малий був як попит, так і пропозиція. Було трохи німецьких гуртів. .. Зошит в мене зберігся з того, що було на плівці.

Чи використовували термін біг-біт?

Не чув такого. Батьки це бугі-вугі називали, а ми просто рок. Хардячина, якщо вирізняти. Поп фактично не слухали, метал вже пізніше прийшов. Iron Maiden першими вибухнули, пізніше я вже просто відійшов в другій половині 80-их років ві цієї тусовки. Від 75 по 85 оце моя активна участь у цьому. Після 85 року спочатку стало ясно, що про те, про що ти вже знаєш, можна говорити відкрито. Інформація просто друкувалася, але це не було одкровенням. Більше інформації з'явилося. Коли ми почули про розстріляне відродження, оце все, бо ми навіть якщо і десь чули, то тільки трохи. Опублікованого нічого не було, систематизованої інформації теж. Тобто основне враження від перебудови було в тому, що нарешті про це можна вільно говорити. А щоб такого відкриття, то це були крупинки. Були сфери, що того ще не можна говорити, про УПА ще не згадують, а про дивізійників ще не говорять. Були тобто теми, про які вже зналося, але ще не друкувалося.

Івасюк і до смерті був популярний, але це був трохи інший напрямок. Це не перетиналося з роком, як таким, а було трішки інше, своє, срібне коло, Хома джаз грав, потім Водограй, Софія Ротару. Тобто українська естрада розвивалася, вона позитивно сприймалася, але була десь трошки на маргінесі. Це обговорювалося, але не було ажіотажу. Більший підпільний ажіотаж - це була Машина, бо її не було у вільному доступі, то її переписувалося. Але знову ж таки, це теж не було мейнстримом, це був елемент російського дисидентства, яке підтримувалося. Не було якоїсь антипатії до російського дисидентства, воно позитивно сприймалося також.

Скрипт інтерв'ю із Аліком Олісевичем. Львів, 20.11.2019

Алік Олісевич (справжнє ім'я — Олег Олександрович Олісевич; 10 вересня 1958, Львів) — український гіпі та правозахисник. У 1972р. під час поїздки до Каунаса, приєднався до руху гіпі, брав участь у багатьох зустрічах гіпі в Балтії та інших тогочасних республіках СРСР.

- Що слухали ви і ваші ровесники?
- В цілому, рок-музика. Рок-н-рол, блюз, гард-рок, пізніше вже нашарування важкого, легкого року. Старий рок-н-рол 50-их, блюз 50-их, класичний рок, що почав з'являтися в кінці 60-их. Такі гурти як: Deep Purple, Led Zeppelin (дали поштовх драйву). В середині 60-их передвісниками цього стали гурти San-Francisco Mamas and Papas, потім Джим Моррісон, потім з'явилися інші.
- Альбоми, гурти?
- Zero Hit, July Morning, Deep Purple – Smog on the Water (1974). Led Zeppelin – «Драбина в небо». Jimmy Hendrix – Woody Child.
- Чи були вітчизняні виконавці?
- Безперечно. Два табори: Середина 60-их, відколи з'явився wild bit, гурт Електро, Юрій Шеріпов, потім їздив з ВІА «Голіаф» по Радянському Союзу кінець 60-их (68,69). З тих гуртів, які були з середини 70-их. Перший концерт – травень 1975 – «Супер Вуйки» - у Львові перлінка альтернативи андерграунду. ВІА були під пресингом комсомольських і партійних органів, проходили комісію. 80% пропусалося, 20% зарубіжних пісень. З 60-их років, коли я був дитиною, були вже і гурти, що намагалися співати для тих, чий кумири були Бітлз або Роллінги. Багато гуртів в 67-68 було до 200 дворових команд, що копіювали ці гурти. Влада в той період не знала, як з цим боротися, тому особливо на них поки уваги не звертали. Молодь була занурена в рок-н-рольне життя, намагалися дістати записи, слухати пісні. Юрій Шаріпов казав, що у Львові з 1967-68 вів станцію, де намагався пропагандувати західну музику. Влада не розуміла, тому нічого не робила. Коли зрозуміла, з початку 70-их почалися інтерактиви від влади, щоб молодь не піддавалась буржуазній культурі. Спогади Віктора Морозова. Де він згадує віху історії, групи Арніки, голова комісії Янівський пішов проти Арніки, бо Морозов співав англійською. Українською грали «гоп-цик-цик», шароварщина в 60-их, а от англомовну музику не можна було. В 1973р. Морозова на відбірковому етапі зупинили від виступів. ДК культури міліція, на околицях міста гурти могли грати спокійніше. Група «Мальви» грали Deep Purple, Led Zeppelin, дуріли, згадує Лев Скоп, що був гурт у нього також на околицях («Рогатка» то сьогоднішня локація), той клуб називали «печерою». З 1970-ого року була група «Цвітень». Мали репортаж, де були свої пісні в роковому виконанні, національно-свідомі пісні.
Гурт «Супер Вуйки» не вписувалася в решту клубів, потім вписалися на Сихів і в Лисеничі, потім їх вигнали, час від часу репетирували в підвалах, грали навіть на різних шкільних вечорах, «Львів понад усе» Лемка – описані вечори.
- Чи були польські передачі, в яких говорили про музику? Звідки поступала основна інформація?
- Переважна більшість новин – радіостанції. Польські, угорські (на прикордонних територіях), з Естонії привозили. Радіо «Єден», «лято з радієм», - польські радіостанції. В Польщі вже рок розвинувся більш-менш, і його не ганяли. Брейкаут, СББ, Червоні гітари, Чеслав Немен - польські гурти. Музику західну також там транслювали.
Потім було багато студентів, що привозили пластинки, які були дуже дорогі. Коштували десь як місячна зарплата пересічного інженера. Платівки з середини 70-их до кінця. (100-120 рублів). Різна маса платівок – якщо випущена в Америці чи Югославії – одна маса, Угорщина, Польща – легші, дешевші. Ті пластинки давалися іншим за гроші переписувати. Так відбивалася ціна тих пластинок. Потім ціна самої пластинки падала, бо голкою стирався такий запис. Це були квартирні прослуховування, де в хаті збиралося по 30 людей і слухали новинки, які виходили. Хто хотів, ті брали і записували.
- Де їх можна було купити? Де продавалися пластинки?

- 1. Від туристів, в кого родичі в Польщі. Студенти привозили. 2. Нелегальна біржа меломанів, яка, сформувалася вже пізніше, на сучасній площі Міцкевича, з кінця 70-их, раніше біля пам'ятника Шевченка стояли люди з пакетами. Але якщо казали, що то моє, то нічого. Тому люди зустрічалися, йшли в якусь підворотню, там показували ті пластинки, давали гроші. Це була скупка. Центральна точка – біля Міцкевича, біля книжкового магазину. Ще був клуб «Гас», там були і танці. Можна було придбати заїжджену пластинку, з опущеною ціною і за 70р. Ціни були високі. Музика дуже цінувалася, щось означала. Всі, хто фанатили від різних гуртів, могли знайти собі пластинки. Led Zepplin, Pink Floyd, the Wolves. Коли виходили хіти, то всі були в фурорі. Формувалися оази місць, де збиралися люди. Одне із альтернативних місць – Республіка Святого Саду. Святий Сад утворився 12 жовтня 1968р. підлітками 14-18років. Молодь не хотіла слухати брехливі гасла комсомольців. Динаміки в саду, слухали музику, танцювали, обговорювали, що кому подобається. На території монастиря Кармелітів, церква св. Михайла. Іноді були облави. Збиралося по 40-50 людей. Всіх змушували бути піонерами-комсомольцями. Були кар'єристи, які йшли заради кар'єри. На чолі з Лемком утворили Святий сад. Це була гра в доросле суспільство. Своя республіка, своя романтична країна. Гасла: срава пес! – на КПРС! Або Срава пес! – На червону конюшину (Радянський Союз)! Була така політична залученість у вигляді стьобу. Люди прослуховували музику, грали футбол, (згадає Лемка і «Сни в святому саду»). «Вайн, футбол і рок-н-рол». Хто програвав, ті голими йшли в магазин. Це так футбол грали. То був виклик дурдому. В Святому Саду не було ієрархії, коли приходив, ти забував, хто твій батько. Різні забави, походи на Чортові скали. 1968 – 1982 рр. – Святий Сад. Припинило існування після того, як в 1981 в Вуйків забрали апаратуру.

Якщо нікого не знав, коли був в іншому місті, то підходили, знайомилися, особливо коли бачили когось із довгим волоссям, то була взаємодопомога, християнські цінності. Це і до сьогодні так. Кликати до себе на ночівлю і так само кликали мене, коли я був десь в інших містах.

дуже довгий монолог про те, що зараз капіталізм і роботизація вбивають людей, релігія скотилася, молодь класна, та яка з тату і пірсингом, рок живий, в Брюховичах найкращі чебуреки

Маніфест про хороше ставлення до людей, жінок, не зловживати наркотиками, алкоголем, все театралізовано. Іриско одягнув німецьке-сссівське вбрання з погонами зі свастикою. Його за це посадили. Британська історикня Джулія Фіст знайшла фото з тих часів про групу гіпі, фото Іриска. 7 листопада пішов в чебуречню в нацистській формі. Його посадили за зброю, шум був на весь Радянський Союз. Помер в тюрмі в 2001р.

- Чи були популярні наркотики?
- В 70-их були серед гіпі, пацифістів, кримінальних авторитетів. У широких колах – з середини 80-их, опіум, мак, морфій, кодеїн, прокопан, ЛСД.
- Концерти. Де відбувалися, хто грав?
- У Львові пару десятків будинків культури. Клуб «Міліція», «Ляпа», «Гас», «Сарай». Як правило, по п'ятницях. Потерті джинси, стиль а-ля гіпі, короткі джинсові спідниці, прикраси, гіпові штуки, об'єднувалися з різними клубами. Ми були вже обізнані, яку музику і де грають. На початку 70-их група «Цвітень» Левко Скоп «печера» в потертих джинсах і вишитих сорочках виконували укр. Рок. Гурт «Мальви» також україномовні пісні. Але 90% всього – кавери. Була атмосфера така, наче ти десь на Заході. Все підбиралося на слух.
- Чи записувалися тексти? Де розповсюджувалося?
- Я думаю, що було таке. У Супер-Вуйків нема майже записів за 6 років. Мало хто тим переймався. Якщо треба було, то приносили бобіни, в 1979р. клуб Енерго, там Лемка записували, але це одиничний випадок. Не було можливості записати нормально.
- Чи були дискотеки?
- З середини 80-их.
- Магнітофони наскільки популярними були?
- Не часто траплялися. В мене, наприклад, не було. Коштували десь 200 р.
- Чи були постери?
- Були, також на скопці можна було купити. Багато в кого вони були і Роберта Планта і Діп Парпл в мого знайомого. Постери 30-40-50 рублів.

- Чи були рок-клуби?
- Перший рок-клуб у Львові під час перебудови власності. Щоб молодь була під наглядом комсомолу. У 1986р. В Санкт-Петербурзі раніше. А так по всій Європі. У Львові в січні 1987р. був перший фестиваль, де було під 100 гуртів.
- Наостанок. Чи більше ви схиляєтеся до музики 70-их чи сучасне?
- Якщо сучасна музика виконана у стилях блюзу, рок-н-ролу, тоді це супер. «Гайдамаки» - фольк рок, «Тінь сонця», вони всі мають право на життя і тексти у них непогані. А от те, що попса, те звучить мажорно і не має сенсу. Рок-музику слухаю залюбки. Брати Гадюкіни, то мої друзі, до речі, Віка Врадій, вся ця музика вона досі актуальна.

Скрипт інтерв'ю із Ільком Лемком. Львів, 23.11.2019

Ілько Лемко (Ілько Васильович Семенов) – дослідник історії Львова, музикознавець, музикант, учасник львівського рок-гурту «Супер Вуйки», написав 10 книг про Львів, в яких зокрема зображує свої спогади.

- Я зараз пишу статті на Збруч, присвячені 50-літтю найвидатніших рок-альбомів. Я вже написав про чотири альбоми, можете скористатися цим джерелом, там про те, як діставали ці плити. Led Zepplin 1, 2 Ілько Лемко Abbey Road, in the court of the crimson ... В принципі в тих книжках все, по суті, викладено, але я намагаюся додати щось цікаве, непов'язане з тим, які були враження.
- Чи можете розповісти, які жанри музики вам найбільше імпонували або справили найбільше враження?
- 60, 70, 80 – ті різні часи. 60-ті роки, мій колега записав мені збірники 67, 68 і 69 років. І там ті пісні окремо. І послухав я раз і другий, але третій вже не хочеться. Кажуть, що для людини найдорожча та музика, яку вона слухала, коли їй було 16-17 років. А виходить, що не дуже і так. Я сформулював у себе в голові десяток пісень, які найбільше на мене вплинули, окрім Бітлз. Там своя історія і своя ієрархія. З 60-их років, що цікаво, так це з цими 10-тьма піснями навряд чи може зрівнятися щонебудь із 70-их чи 80-их. Hollies – Bus stop, Easy Beat – Friday on my Mind, Monkeys – Daydream believer, Association – Never my love, Turtles – Happy Together, Kings – Sunday afternoon, Bitch Boys – Good Vibrations. Рейтинг цей міняється час від часу.

Ви зараз цікавитеся музикою, яка з'явилася 50 років тому. Ви нею цікавитеся, вона представляє для вас історичний кавалок. Якщо б у 60-их роках, коли мені було 15-16 років сказав хтось «поцікався музикою, яка була 50 років до того, початок століття», то це взагалі така дрімуча епоха. Для нас Елвіс Преслі вже був дрімучою і старою епохою, тому що з'явилися Бітлз, Роллінгі і все решта.

Періоди культури нерівноцінні, до початку 60-их нічого не було, а потім пізніше 60-ті, 70-ті створили багаж, який буде цінним на десятиліття наперед. Щодо гуртів, то Бітлз на першому місці, the Marmaleide, Moove, Hollies, Kings, Mamas and Papas, Jafferson Airplane. В статті про роллінг стоунз я писав, що вони навіть не входять в п'ятірку найкращих гуртів. Стиль? Ну взагалі питання музичного стилю дуже цікаве, бо ритм і блюз в 60 і 70-их це різні ритми. А те, що ми говоримо про Вітні Х'юстон і Бійонсе – це теж ритм і блюз, а потім вже це вже нью саунд. Це дуже тонкі і суперечливі речі. От що таке рок-н-рол? Я читав лекцію про сутність рок-н-ролу (всесвітній день рок-н-ролу на Вірменці частина 2). Там я розповідаю про все це у плані музичному, хоча про рок-н-рол можна говорити і в загальному сенсі. Рок-н-рольні квадрати змінювалися. Так що сказати, який я стиль любив в 60-ті? Ну, на хіт-параді, які ми слухали, могли бути і Том Джонс і Лед Зеппелін. Том Джонс – це просто прототип, який став радянським Кобзоном. Радянська музика була тільки переспівом американських виконавців. Френк Сінатра, потім його переспівав Роббі Вільямс, «something Stupid». Вже в 70-их сформулювався формат радіостанцій: рок-н-рольний, геві-метал, а в 60-их цього не було. Ну були рок-н-рольні речі, з'явилися перші паростки геві-металу.

- Чи можете ви назвати конкретні передачі на радіо?
- Були різні передачі, але от що вони крутили... Я був дитиною, відірваною від радянського контексту. Коли дружина мене питає про якийсь радянський мультік, то дивується, коли я кажу, що цього не чув і не знаю. Коли я працював в газеті «Поступ», то мене питали, як це я не знаю про радянських акторів. Так само і музика, я був абсолютно спрямований на Захід. Слухали «радіо Люксембург», а було з Лондона, потім з'явилася «Європа лібера» румунською, чеською і угорською мовою. У «Львів понад усе» я це згадую. Джерела були тому і західні.
- Хто міг привезти альбоми? Як це відбувалося?
- Хто міг їхати закордон? Радянські дипломати і спортсмени. Зрідка, коли людина пропрацювала 30 років на заводі, то їй могли дати туристичну візу і Болгарію. Інакше виїхати закордон було

неможливо. До речі, був видатний шахіст львівський Олег Романишин, він у 1971р. привіз альбом голландського гурту «Фокус» з Нідерландів. Він привіз альбом «Moving Waves». Це третя моя улюблена група з 70-их років.

Ще були студенти-іноземці, які могли привозити платівки із-за кордону.

- Дякую. А коли почали з'являтися вітчизняні гурти? Зокрема у Львові?
- В тій новій книзі, яку я пишу, буде дискусія про те, чи є все-таки українська музика. Ви слухали альбом Вуйків зі Святого Саду? (я:*так*) і як вам? (*мій тато дуже любить*). Ну дивіться, коли ми писали альбом у 2014р, то мені він здавався класним, зараз я його вже взагалі не слухаю. Ну трохи совдепії, ну трохи він такий собі. Це музика, яка не відповідає заходу. Це ніби 10 айфон краматорського заводу, які випускають в підсобці. І така ж українська музика, ну зібралися гурти, намагалися якось мавпувати.. «Come together», яку виконують 10-річні діти, вони ж грають краще за Джими Гендрікса. На Заході існує довголітня культура, а в нас цього нема. Нам треба призвичаїтися жити із культурою Заходу. Теж цікавий приклад: джинси випускали американські фірми, але і Самбірська фірма шила дуже гарні джинси, і якщо зараз ті джинси теж мають місце. Тому моє ставлення до тієї музики мінялося. Та і Вуйки мінялися. Були більше на ідеології, а стосовно музичного рівня то, звісно ж, то було зовсім не те. Щоб стати на найнижчий рівень західної музики, нам необхідно ще декілька десятиліть. Раніше мене не можна було надурити, що то не совдепівська музика, починається музика, думаєш фірма, але вступає соліст – і одразу чути – совдеп. Я подивився кліп російського гурту Leonid and friends. От вони мене надурили. Є надія на те, що рівень музики підніматиметься і далі.
- Чи був такий формат, щоб на мелодії зарубіжних виконавців накладався український текст?
- Було, але це було щось жартівливе. Наприклад, Come Together. Про те, що пішли з кумом на якусь забаву. Жовтий ровер як Yellow River. Навіть були слова на пісні Бітлз. Drive my car – співали про якийсь старенький автомобіль.
- Чи існував ринок записів пісень?
- Та ймовірно, що ні.
- Чи пам'ятаєте вашу першу платівку? Чи були вони популярними у вашому колі оточення?
- Так-так, потім це переписували на бобіни. А касети то в кінці 70-их, на початку 80-их років. Пам'ятаю платівки Бітлз, які я тримав в руках років в 16. Був американський варіант «Бітлз 65», був такий збірник. Пам'ятаю платівку Monkeys, Ogaio Express. Я не був плитником, але мій колега був, мав до 200 плит. Я про нього пишу зараз в книзі. Люди збирали із і тримали. Були ті, хто просто дмухали на них, не дозволяли навіть чіпати. Хтось же запросто давав переписувати. Але, звісно ж, вініл стирався.
- Як щодо концертів? Які ви відвідували і що там відбувалося?
- Ну це описано в «Снах в святому саду», трохи у «Львів понад усе». Напівпідпільні концерти або шкільні вечори, які були замаскованими концертами вуйків. Щодо західних гуртів, то приїжджали в 70-их роках угорські рокові групи, чеські Collegium Musicum, зрідка така музика була. В Польщі це було. В 1967р. в Польщу приїхали Роллінг Стоунз, я про це пишу, слухав я тоді пряме включення. На перших рядах сиділи комсомольці і комуністи. А Нік Джагер жував пелюстки троянд і плював на них, на перший ряд. Той, хто вів концерт, казав, що десятки тисяч людей, які не могли потрапити, оточили палац. До нас вони не доходили, а були тільки представники соціалістичного рівня.
- Чи існував мерч? Плакати, постери?
- Були, були. Із закордону привозили, коштували порядні гроші. В мене був один за 15 рублів. Були і плакати, і фото з плакатів, розповсюджували фотографії. Так само як платівки, так і існували плакати.
- Дискотеки? Чи існували вони?
- Не раніше 1977, бо тоді прийшла епоха диско. Вуйки теж грали на танцях.
- А чи був культ найвідоміших гуртів? Щодо кумирів?
- В 60-их Бітлз, в 70-их Лед Зепелін. Ми навіть писали анкети, які я роздавав, там позначали, які пісні подобалися, які не дуже. Плита, що справила враження на нас усіх, - Deep Purple – In the road.

Люди після нього не могли ні їсти ні спати. Deep Purple – це що, а Led Zeppelin – це як. Бо вони грали набагато професійніше.

- Чи були місця збору молоді? Окрім Святого Саду?
- Основне у Львові, це, звісно, Святий Сад. Підтвердженням є те, що в нас були представники усіх районів Львова. І з Левандівки, і з Наукової. Це був центр, який об'єднював усіх.
- Чи були окремі точки, де можна було дістати платівки?
- Безумовно. Плитники домовлялися і зустрічалися десь у Львові. Потім з'явилася в середині 70-их років «скульожка». Біля магазину «Мелодія» колишнього, на вулиці Староєврейській.
- Які існували субкультури у Львові?
- Я не належав до жодної із субкультур. У 50-их роках були стиляги, але я був ще маленьким, мене це не зачепило. З 1976-77рр з'явилися панки, ми віддали їм честь, заколював величезні булавки, показували язик. Хіпі були і в 70-их і 80-их. На Заході гіпі з'явилися десь у 1967р, у Львові серйозно з року 1972р.
- Наскільки сильно була налагоджена комунікація між містами радянського Союзу? Чи існувала община, якій можна було легко знайти своїх?
- До Львова послухати Вуйків приїжджали із Владивостока. Налагодження контактів було феноменальне. Листи, телеграми, часом телефон. Був спеціальний міст, коли хтось їхав в Одесу, то там лишали контакти.
- Чи існували рок-клуби?
- Якщо ми збиралися разом, сиділи з гітарами, то чим це не рок-клуб? А як такого, то не було. Або так не називали.
- Наскільки перспективним ви бачите розвиток музики?
- З 60-70-их музика нічого нового не ввела. Машина музики досі їде на пальному, яке влили ще у тих роках. Музика буде розвиватися так, як їй належить розвиватися. З'являється хіп-хоп і реп. Між першим альбомом Лед Зеппелін і якимсь металом різниця невеличка. То були якісні спалахи. Минуло 50 років і нема нічого, що б сколихнуло і здригнуло світ музики. Мистецтво розвивається стрибково.
- Як щодо сучасної музики? Слухаєте когось?
- Мені подобається група «Маджента». Валізка, група Скардіфа, останній альбом 2018р. – арт-рок, прогрессів. Це з нових груп. «South Empire» які переспівали групу «Yes», краще ніж в оригіналі. Зараз я більше полюбив блюз. Якийсь примітивний квадрат можу слухати годинами. Музика зараз розвивається в плані якості.
- Якими були основні меседжі, які містила музика?
- Це той варіант, коли музика була наркотиком. Символом людської свободи. Бітлз і лед зеппелін розвалили тоталітарну імперію і це не буде великим перебільшенням, власне, культура в думках, в надіях і сподіваннях відіграла шалену роль. Коли слухали ту музику, то з'явилася думка, що ця тоталітарна система розвалиться. Здавалося б, як це стосується один одного? Але як бачите, пов'язане. Всі передачі, музика була символом свободи.
- Що вам було відомо про радіо «Люксембург»?
- Воно було на середніх хвилях, ловилося тільки по вечорах, постійно там викладали нові пісні, нові хіти, з них формували хіт-парад від 20 місця. Абсолютно хіт-парадна радіостанція. Але крутили тільки сингли, альбоми не крутили. Альбоми крутили Радіо Європа, передачі угорські, чеські, румунські.
- Наскільки були популярними наркотики?
- Почали захоплюватися наркотиками з середини 70-их, це частково пов'язано з рухом гіпі. Але нічого спільного до гіпі вони не мають. Духовно багатій людині не потрібно наркотиків. Я ніколи не пробував, бо мені і не потрібно. Ханка, коли зрізали з маку..
- Яка пісня Вуйків ваша улюблена?
- Я написав її, це десь пісня 12-13 року, Arms of Love. Бо англійською ну і відповідає критеріям гармонійним, стильовим. Найбільш фірмова.

Березень 2021.

Андрій Манілов - Народився у Білій Церкві, у липні 1950 р., матір звідти була, з трьох місяців у Львові.

- Культура прослуховування була розвинута слабо. Закінчив університет, не з музичної сфери, але очевидно, з 10-12 років цікавився музикою. В консерваторії тоді організували кабінет звукозапису і тут працював мій знайомий, який мене запросив. Тут працюю вже сорок років як завідуючий лабораторії звукозапису. Цікаво було раніше, коли не було стільки інформації в інтернеті, бо тоді записували концерти більше, раніше ніхто на телефон не записував, тому і кількість записів була більша. Поповнювався фонд яким чином.. люди їздили закордон, привозили ту класичну музику, авангардну, якої тут не було.
- Чи можете розповісти про те, яку музику слухали?
- Як і всі казали, один з метрів рок-музики британської сказав, що «До Бітлз нічого не було». Почалося з Бітлз, це трошки перебільшення, але все ж. А от Джон Леннон сказав, що до Елвіса Преслі нічого не було і так далі. Елвіс, Бітлз і радіо. Радіо на коротких хвилях, Люксембург почався в 1961-1962 на довжині 208, починали десь о пів десятій вечора, і я якраз хотів зазначити, що у нас не було якоїсь такої культури.. чи цілеспрямованості на Люксембург. Їх слухали, але вони були досить попсові на той період, були спрямовані на популярну і дуже популярну на той час музику, дуже легку. Оркестри були, щовечора пів на десяту ми слухали, потім ділилися тими враженнями, середні хвилі. Вони і вдень працювали, але прийом на середніх хвилях починався тільки після заходу сонця, я вже забув чому, але власне вдень середні хвилі були мертві (окрім місцевих станцій), а ввечері було і радіо «Монте-Карло» теж на середніх хвилях, ну і був плюс – їх не глушили. Середні хвилі в принципі не глушили. Так з перешкодами, радіоперешкодами вони й звучали. Це було щось. На мене набагато більше потім вплинуло ВВС і Вільна Європа, тому що... ну мова. Англійську мову молодь так знала, а Люксембург виключно англійською. Ну і купа реклами. Пітер Стів постійно рекламував сигарети і та реклама по три хвилини і на вулиці куріть, і вдома куріть, а на інших радіо в принципі не було реклами, ні на Свободі, ні на Свобідній Європі, то були ідеологічні станції, а то суто комерційна річ. РТЛ потім перейшло.. вони спочатку були на коротких хвилях 49ФМ, ну там німецькою, я так час від часу переслуховував, то там взагалі Діксі порошки, повністю мильні передачі на те заточені. Люксембург якийсь поляк дзенькує радіо Люксембург. Є серйозна польська група Перфект, в них є автобіографія, можете послухати, там є «в суботню ніч радіо Люксембург, хата, шкло», ну хата то вечірка, шкло – то алкоголь. Люксембург, хата, скло – це мало сильний вплив, мабуть, тому, що їх не глушили, але тим не менш зараз стару пресу переглядав і там були топи радіо РТЛ, то таке актуальне. В яких країнах слухали? Знаю точно, що в Польщі, по тому ж Перфекту, але далі...не знаю. На Україну воно йшло, наскільки я знаю, досить далеко. Навіть там в східній Україні, в Харкові в мене були знайомі, які слухали це радіо теж. А деінде.. та не було потреби. В них було своє, а в нас же не було ні українською, ні російською Радіо Свободи. То потім вже з'явилося, а було тільки ВВС і програми Севи Новгородцева щоп'ятниці, мали чехи найбільше.. найбільше я слухав Свобідної Європи якраз чеської. Вони звучали з 5 до 8 години.. 3 години нон-стоп музики. І їх майже не глушили, глушили тільки тоді, коли у них були п'ятихвилинні новини кожної години 5 хвилин новин. Ну і більше зрозумілою була мова. Ну чехам, мабуть, і Люксембург не був настільки потрібен. Ну і поляки мали свою Свобідну Європу. Ну румуни, звичайно. Румунська вільна Європа з хорошими діджеями, там Корняк Кириак, якого вбили потім румунські спецслужби в Мюнхені. В нього і тематичні передачі, і про музику він говорив, коли війна почалася, то він цілу підбірку подавав. People that stop the world там були всі групи, що мали в словах заклики якісь. Ну і угорське радіо Вільна Європа було дуже сильним. Чеське, румунське і угорське. Це були сильні радіо. Вони

передавали і нову музику, і по замовленнях. Про Гондзу з Праги, наприклад. Ну і Севі Новгородцеву писали. Ну писали, але то все було питанням мови. На Люксембург не знаю, чи писали, але у Голос Америки писали. Ну Голос Америки коротко було.. щосуботи, щонеділі і то по годині і то не було дуже масовим.

- Чи пам'ятаєте окремі передачі чи ведучих?
- Ведучих то звичайно: Дейв Метьюс, Кіт... Це все були англійці, що працювали і в ВВС. Севіл, якого звинуватили в розбещенні дітей. Дені Сайрус, але це не було тематичними підбірками, вони мали свої тематичні передачі, але щоб чимось відрізнялися манерою чи спрямованістю, то не надто. Але ну 10 я мабуть, пам'ятаю. У нас з Люксембургу слухали тільки музику. Були ще лотареї, там називали цифри. То досить багато часу займало, точно пам'ятаю, що з дев'ятої до пів десятої вечора, перед тим, як ввімкнути музику, вони давали там ці півгодини нудні, де перераховували номери. Для мене Люксембург.. ну не знаю, я слухав його, бо ввечері працювало, коли всі інші радіо закінчували роботу о 8 вечора, а Люксембург ні. Всі Свобідні Європи вже ввечері не працювали. Спрямованість Люксембургу зовсім була для широкого діапазону та різних вікових категорій. Там було і багато Френка Сінатри, і такого стилю, а таке більш молодіжне, то ВВС було.
- Якщо називати одне найвідоміше радіо, яке, мабуть, знав кожен, то що це було?
- Незважаючи на все, то таки Люксембург. Він був на середніх хвилях, значить найбільш доступним. Не у всіх були приймачі для інших хвиль.
- Наскільки доступним було?
- Середні хвилі було зловити просто, це на всіх радіоприймачах можна було. На багатьох радянських приймачах прийом був на одні короткі хвилі, але на середні то ловило добре. Найкращий прийом то на 25 м, якщо на шкалу подивитися, то було 25, 31, 49 і ще якийсь. Чотири діапазони. З 25 до 30, з 31 до 35 там також було, потім 40-50. Найкращі приймачі то ті, на яких можна було ловити до 25 метрів, але там і глушилок на них не було, але таких приймачів було дуже мало, я не знаю, може в мене знайомого було. То з 13 метрів було. Але Люксембург не працював. То було на середніх, на хвилях 49 то німецьке, то вже інше, там було РТЛ. Цензура якщо і була, то була напевно десь до 60 року. Тоді на ВВС і Бітлз не було, десь до середини 60-их, коли вже Бітлз були настільки вже відомими. Але так я також чув про те, що була цензура, але коли ми вже почали слухати Новгородцева, десь 1960-1965 рр, то вже і Смол фейс був, це вже групи, які співали про що хотіли і ПІНК Флойд ін зе ворлд забороняли, були якісь речі з цензурою, але ми не зауважували, бо у нас не було із чим порівняти.

Це радіо слухали вдома, на той час.. ну у нас у всякому випадку не було такого, аби десь збиратися. Я припинив слухати радіо, коли вже почалася відносна.. ну зв'язки почалися, студенти почали їздити до нас, це був обмін, десь 1976-1978 рік, вони привозили платівки, це вже зовсім інший рівень, остання трансляція була в 91 чи 92 році. Перше пішло УКЛ, це інша якість, інші можливості. Коли я перестав слухати Люксембург? То десь у 70-ому, десь тоді в мене вже і зв'язки якісь були, і з хлопцями з медінституту, які там вчилися, я спілкувався, вони мені платівки привозили. Ну і радіо вже тоді появилось, я не знаю чому, але короткі хвилі.. важко мені сказати, чому Люксембург припинили слухати.

Чи існувала заборона на прослуховування? Як такої то не було, але коли б ти хвалився тим, що взагалі слухаєш там будь-яке зарубіжне радіо, але хоча всі ті постанови, які були, вони були тупі, але в 64-65 році ми з тими приймачами ходили і слухали музику і Голос Америки і Вільну Європу, я тоді в школі вчився, але якби в інституті, то напевно, то було б трошки інакше. Але звичайно, як і будь-який зв'язок з тим, то переслідувалося. Журнал «Англія» був, чудовий журнал, який розповсюджувався де хотів, і його неможливо було купити там десь. Ще журнал Америка мав бути всюди, але його ніде не було. Чеська мелодія була досить цікава, там було досить багато про західну музику. Я її почав виписувати десь в 68 році. Мелодія Чеська, її можна було виписати.

Чи забороняли батьки слухати? В кого як... в мене батьки були із західної України, вони радянську владу сприймали наскільки можна було негативно. Батько закінчив польську школу, немало

значило тому для нас і польське радіо, яке для нас на довгих хвилях було. Там проскакували і такі, що для нас були.. Соціалістична Польща для нас була зовсім іншим світом. В 63 році вбили Леннона, там Поль Анка на той час якраз виступав в той же день, він скасував останній концерт. Лу-ЛУ британська відома співачка, була одружена із одним із Біджіс, вела передачу на ВВС, дуже цікаві інтерв'ю з Джимі Гендріксом, вона виступала в 65, Холліс, Бітлз, 64-66 роки, це були світові зірки, що виступали і в Польщі. Це все проникало і на радіо. Ясно, що не на перший канал, але це було. Пшекро, попсові польські журнали, влітку 64 року в Польщу приїхав, там в розвороті газети була стаття про Бітлз, їхнє фото і про них написано наскільки можна було. Без ідеологічної частини, але поляки це інший світ. Польське радіо тому й було.

Чи записувалися почуті пісні? Та магнітофонів не було. Магнітофон це було щось. В мене не була дуже заможна сім'я. Це вчителі і не члени партії, але ті мої друзі, що жили в центральному ареалі, де поселялися переважно приїжджі зі сходу і які займали керівні пости, в них були вже такі пристойні магнітофони. В мене був один друг, то так, ми записували весь час, так і слухали. Англійську мову в принципі знали слабо. Це хвороба цілого Радянського Союзу. Навіть якщо послухати інтерв'ю Машини Времени і того ж Макаревича, то вони всі признаються, що слухали Бітлз із захопленням, але половину слів не розуміли. Хоча ми там бралися, перекладали, це було стимулом вчитися, але знання англійської давала тільки 4 школа, та що Кирила і Мифодія, але англійська школа була. Дві німецькі і 1 англійська. Але все одно це була страшна перепона.

Зараз я радіостанції не слухаю. Вони вмерли. На середніх і на коротких нічого немає, тільки УКВ. Можна приймати польське УКВ, але не на той діапазон, але його через інтернет можна тільки ловити, але потреби немає. Разом із Люксембургом померла радіокультура. Не слухалося після того нічого. Невідомо, коли і Сева Новгородцев припинив, десь, мабуть, в 90-их.

Чи могло б бути таке, що радіо Люкс могло б бути спадком культури? Це малоімовірно. Це ж Садового радіо. Він там основний. Він 64 року народження, навряд чи він дотичний. В них схожий джінгл, але це мабуть, збіг.

Ігор Копес. (Народився у 1962 р.)

Я народився у Львові в 1962 році і потім ми переїхали і жили близько до польського кордону, в Мостиськах. Це було 10 км від кордону і ми навіть тоді ми вже мали польське телебачення. Навіть у Львові цього не було ще тоді, у Львові з'явилося пізніше, коли поляки поставили в Перемишлі вже сильніший передавач і у Львові змогли дивитися його, особливо ті люди, що жили в західній частині Львова. До 10 років я жив там і вже тоді культивувався прозахідний стиль, всі дивилися Польщу, бо поляки навіть перебуваючи під Червоним прапором, вони все одно щось трансливали, показували фільми, навіть трошки були музичні програми. Пізніше ми переїхали до Львова і вже тоді була Польща, вже тоді в підлітковому віці починалися пошуки музики, субкультура якась, нерадянська і все таке. З тих музичних.. я розповім про свій досвід, в кожного він був окремий. В когось було радіо, в когось ні, бо для звичайної людини це не була звичайна річ мати веф, приймач, не кожен міг собі це дозволити. Були «Мелодія» випускала трошки якусь музику. В мене була тітка, яка грала, співала в якомусь ВІА у львівському клубі якомусь, і в тому товаристві вони приносили до хати якісь плити, якось це діставалося, але зрозуміло, що найбільше ми вже шукали музику, один одному щось розповідав, записували, передавали. В мене був бобінний магнітофон, татові подарували.. і я почав записувати музику всюди, де тільки міг знайти плити. В мене були знайомі, що мали родичів в Америці і це був цілий такий культ передавання звідти плит і люди вже собі там за пару рублів записували на бобінники, один одному передавали, перезаписували і це був отой найбільший шматок музики, тому що це була якісна музика. На відміну від радіо, яке тоді було важко слухати. В когось ловило, в когось не ловило, то треба було вночі слухати, бо було менше перешкод, хтось міг вночі слухати, хтось не міг. І тому я коли ви сказали про радіо Люксембург, я не знаю, чи це було найбільше джерело музики. По-перше, тому що мало хто знав англійську мову, а там були англомовні передачі. По-друге, якість звуку, що доходила до Львова, не завжди була добра і це теж впливало на якість сприйняття. Люди хотіли мати щось краще. Не пам'ятаю, щоб на мене це було сильне враження. А з інформації про музику, без сумніву, це було ВВС і Сева Новгородцев, відомий у вузьких колах. Він вмів говорити і він був яскравий антисоветчик, тому вмів сплітати інформацію, музику і то все решта. В мене так само була викладачка музики, я закінчив 4 школу на Коперника, і моя викладачка була з Закарпаття, і її син старший від мене на чотири роки і зрозуміло, що ми контактували, бо я приходив тоді на заняття. І вже тоді з Угорщини плити такі Локомотив, Піраміш, хоч воно було вторинне від західної музики, це скажімо, вже було другорядно, але для нас це було відкриття, бо у нас так ніхто нічого не грав. Плити, будь-якими шляхами передавалося, бо у Львові, я думаю, багато хто мав родичів на Заході і це був дуже сильне таке джерело інформації. ВВС обов'язково, поляки обов'язково. Але це для тих, хто знав польську. А я не знаю, я чомусь її знав відразу. Пізніше вже були.. ця музика і любов до музики сприяла контактам між людьми. В сад тому й ходили, і ми всі туди ходили, бо це теж була музика. В студентські роки я дуже часто там бував. Ну, часто, це тяжко сказати. Ну раз в тиждень. Це було велике явище, я трошки був в русі гіпі. Я їздив навіть в Ленінград, в Москву. В Москві мене навіть арештовували за мій вигляд. І я дуже багато мав контактів.

Які радіостанції найбільше слухали? Не можу пригадати конкретно, влітку була ранкова, до обіду програма лято з радієм. Уявіть собі, що ви маєте на вибір дві радіостанції. От, як це було. Та навіть ВВС, там був тільки Сева Новгородцев, все решта там не було пов'язане з музикою, тому насправді ви не маєте вибору, ви не маєте з чим порівнювати, тим більше, що були оці глушилки, так звані і я не знаю, чи то через те, що вони були далеко. Радіо Люксембург, я пам'ятаю, що ми слухали вечорами, бо його так легше було зловити. Не знаю, чому. Радіо Люксембург йшло, мені здається, на середніх хвилях. Кожен з нас має

свою відповідь, бо залежить хто коли його слухав. Вони спочатку були на довгих, потім на середніх, наскільки я подивився в Вікіпедії.

Чи була якась культура прослуховування? Я би не сказав, що це було так спеціально, щоб збиратися слухати. Можливо, принагідно, якщо десь на флєтах сиділи і пили вино, і в той час була якась спеціальна кондиція, то могли слухати, а так я не можу сказати. Я слухав сам. В Святому Саду напевно, слухали радіо, але я не скажу, що це було дуже часто.

Влада офіційно глушила одразу ті заборонені станції, там, де церква Юра, там була глушилка. Колись створив радіо «Люкс» і власне першу вишку ми поставили якраз там, де стояли колись глушилки. Там, я не знаю, чи він досі там є, але звідти транслювалося. Комсомол постійно боровся з музикою і пропаганда була постійна. Статті радянські, знаменита «Плесень зводиться в тени». Яка була опублікована у Львівській правді про тих, хто був у Святому Сади. Ці статті – це контрпропаганда. Я в себе в школі вперше в 9 класі робив дискотеку, потім і в інституті, то комсомол мав список, це рішення офіційно, які групи можна транслювати на дискотеках, які не можна. А щодо слухання пісень, то ніхто нічого не міг сказати.

Той програвач, який в мене був, то ми записували тільки добру та якісну музику, але не з радіо.

Досить багато людей мали радіо. Всі мали різне, але все-таки радіо вважалося потрібним атрибутом в радянській системі цінностей в сім'ї, тому мали таке. Щодо заборон батьків, то це було на рівні культури поколінь. Батьки казали: «навіщо ти одягаєш те чи інше». Я мав конфлікти через моє довге волосся, шатни полатані, але це був конфлікт поколінь, а не ідеологій.

Англійську мову вчили в школі всі, але всі розуміли так само, як я, що ми вчимо її, але для чого, якщо жодних перспектив немає? Кордон закритий, нічого англомовного немає: ні книжок, ні журналів, ні медіа. Це була мертва мова, так само як латинь. Але були молодці, були ті люди, що намагалися її вчити. Одиниці пробували перекладати, це були вже прямо фанати, ентузіасти. Хтось дуже якщо любив бітлз, вони могли вже чіплятися, а от Леннон то сказав, а от Маккартні те сказав.

НУ зараз я живу в суспільстві. Де тих радіостанцій сотні і вони дуже спеціалізовані, де є старий рок, новий рок, інді-рок, але зараз я перейшов на джаз. Радіостанцій багато, тому в машині вмикаєш і слухаєш. Маєш настрої слухаєш рок, маєш настрої на джаз – слухаєш джаз.

Звідки взялася назва радіо «Люкс»? Був випадок в житті, я їздив з колегами, я був депутатом обласної ради, я був керівником фонду «Молода Україна», це по суті ми розвалювали комсомол і давали можливість, щоб нові організації об'єднувалися. Був ФОП на Шевченка 23. Мали політичні контакти, їздили в Люблін, сиділи за столом, там був хлопець з радіостанції з Любліна «Пульс», польська місцева радіостанція. Я запитав його, як та машина працює, він нас завіз, зробив екскурсію, ми поговорили, потім я повернувся і вирішив створити радіостанцію і зрозумів, що я все те можу зробити. І хотів це зробити і почав шукати слова, яке було б простим, відомим львів'янам, яке можна було використовувати в рекламі. Це було сленгове слово «Люкс». Якщо це і було це щось спадком культури «Люксембург», то підсвідомо.

Музика і рок-музика, що були – це було одне з джерел контакт із західної культури. А потім і для людей, які були антирадянських поглядів, то це ще більше наклалося і це вже було не просто, що ми слухаємо музику, а що ми слухаємо західне проти Радянського Союзу. Це набуло якогось змісту і потім багато людей, які жили таким життям, музика як одна з антирадянських речей, багато людей потім пішло і почало культивувати нове життя. Я любив музику і вважав, що це суспільно важлива річ. Тому я почав радіо «Люкс». Радіо, дискотеки, музика – отримані думки звідти почали культивуватися. Музика сформувала певний прошарок суспільства, що потім були свідомими і щось робили.

Скрипт інтерв'ю із Оксаною Бачмагою. Львів, 03.05.2020.

Оксана Бачмага (1952р. народження) – слухачка музики сьогодні і в часи юності.

- Якою була ваша дотичність до музики і які жанри ви слухали?
- Як вам сказати, моя дотичність до музики досить глибока, бо моя мама планувала продовжити музичну освіту, але завадила війна, але завжди в нашій родині музика займала не останню чергу в контактах родинних. Покоління моїх батьків зналося на музиці досить фахово, це була музика їх часів, класична ну і не тільки класична. Ну я мала музичну освіту в музичній школі, ну а решта джерел знайомства з музикою легкою відбувалися завдяки можливості слухати польське радіо. В радянському союзі музика була дуже заідеологізованою, ну і відповідно мала мало спільного з музикою і метою музики, яку та покликана давати. Отже, з легкою музикою ми знайомилися через радіо, довгі хвили польського радіо. Там Польща теж була теж під протекторатом Радянського Союзу, все-таки музика легка мала якийсь потенціал розвитку на відміну від ситуації тут в Радянському Союзі у нас. Щодо класичної музики, то вона у Радянському Союзі теж несла на собі відбиток ідеології і вона була повністю заідеологізованою, тому не сприяла зацікавленню нею. Вона вивчалася в музичних школах і консерваторіях, деякі класики українські були заборонені, нашій родині вона була нецікава. Ми не мали можливості контактувати з нашими родичами закордоном, які були визначними виконавцями. Щодо легкої музики, то вона лунала через радіо і деколи ми мали щастя і потрапляти на концерти естрадних виконавців з Польщі, які сюди приїздили і ми на них бігали. Так звана легка, розривкова музика то був гурт «Філіпінки», там 7 чи 8 дівчат, і я була на їхньому концерті у Львові, то був або останній рік школи, або перший рік університету, 1969 або 1970 рік, це був концерт в нашій філармонії, це була подія, там ясно, що була цензура все, але то було щось зовсім інакше, ніж офіційна музика. Дуже важко було дістати квитки, якимсь чином, не пам'ятаю яким, але я там опинилася. Отеж це те, що я могла слухати наживо з Польщі. Окрім цього, всі оці «Червоні гітари», Полонський, Ірина Сантор, оце все. В Києві, я пам'ятаю, були якісь концерти, але в тому віці ми е їздили до Києва. Ну ось так це виглядало в Радянському Союзі.
- Можливо, пам'ятаєте якісь конкретні радіопрограми?
- Ну звичайно, це був єдиний доступний у Львові – довгі хвили Варшави, офіційне польське радіо і там був ряд програм, з травня по серпень – лято з радієм, то все були нові виконавці і нові пісні. Потім був в Польщі музика з халупи «о, ямайка блюз». То були довгі хвили, які не можна було заглушити. І так само після того фестивалю то було таке халупа велкам то, потім там крутили всі ті пісні, які випустили на фестивалі. Потім був «Шопот» в Польщі, то також потім по радіо то давали. Тобто єдиним доступним джерелом музики десь аж до 1980-их було польське радіо. Вже пізніше і короткі хвили з'явилися. Потім люди встановлювали самі на дахах антени і було польське телебачення. Ті антени скидали, ламали. Я цього не мала, але залишалось радіо. І як хтось приїжджав з Польщі, то привозили пластинки. Ще такі вінілові, які билися, то не можна було перевозити, то все відбиралося. Це також був такий великий пласт, яким можна було скористатися. У нас в магазинах десь можливо і можна було знайти ті платівки, але їх от власне треба було діставати. З Москви їх привозили, звідти простіше їх було дістати, я знаю, що ми мали доступ, коли з Польщі привозили. Коли в гості хтось приїжджав, колеги з Німеччини привозили.
- Стосовно магніфонів і касет?
- Магніфони були дуже популярні, але вони були і дуже дорогі. Може десь один на всю ту компанію. Там їх носилося, передавалося. Це вже пізніше, десь в 70, середині 70. В нас вдома перший магніфон касетний з'явився у 80, 82 рік. Не так легко було купити, були й інші, нагальніші потреби. Ціну не знаю, але працюючий інженер і вчителька, купували його, розстроковуючи. Так просто вийняти з кишені або заощадити. Воно не коштувало аж так дуже дорого, але десь в межах однієї зарплати, але оскільки були інші потреби, то це було важко. Це радше була розкіш, тому так просто купити було.. Часто купували, отримуючи якусь премію на

роботі, позапланова виплата – тоді купували. Але було популярне розтермінування виплат. Але треба було десь діставати, треба було ставати на чергу, я не пам'ятаю, чи то так було, але здається, що просто так неможливо було купити.

- Чи було популярне радянське радіо?
- Звичайно, що було. Всі передачі на радіо були пропагандистські, але на Львівщині для молоді це було чуже. Було радіо «Маяк», але вибачте, «широка страна огромная» і «широка страна моя родная» - не знаю, хто міг би це слухати. Це був ще один засіб ідеологічного тиску. Це була страшна нищівна держава, яка в неї могла бути музика? Хоча там працювали дуже добрі композитори з точки зору якості, вона була надзвичайно якісна. Тому що ідеологія мала утримувати, впливати на підсвідомому рівні, те, що я вам говорю. Але якщо спитаєте мою ровесницю з Харкова, то вона скаже вам зовсім інше, вони не мали доступу до західної музики і з точки зору композиції це була дуже якісна музика.
- Радіо Люксембург?
- Його слухали, але страшно його глушили. До нього треба було пробиватися через глушилки, біля церкви Юри стояли три потужні радіошки, які тільки недавно демонтували, бо вони вже не працювали. в них стояли дуже потужні глушители, які пищали страшно.. ну мені було складно через то пробиватися. І то всьо сиділи, ті хвилі ловили, потім воно все злітало..
- Чи були популярними аматорські гурти?
- Звичайно, при аптекоуправлінні, Морозов це мій ровесник, одружився з моєю однокласницею, вони збиралися разом, це вже у 70-их роках, його виключили з факультету німецької філології за читання неправильної літератури. Ну його притягнула до себе така директорка аптекоуправління, але він талановитий дуже був, і він зробив той гурт Арніка самодіяльний, їхні концерти дуже популярні у Львові були. Ще була «Ватра» - відомий гурт. При клубах відбувалися ті концерти, перед концертами вони мали подавати список пісень, то все узгоджувалося в обкомі партії, в ідеологічному відділі, потім випускали аж тоді, коли це все було узгоджено. Кількість людей на концертах залежала від розміру того приміщення, виділяли приміщення, які були вщерть заповнені, там після мосту на Б. Хмельницького бували ті концерти, там де Міленіум, то колись був кінотеатр «Мир», там відбувалися, потім в філармонії, в залі політехніки на Карпінського, там збудували цей корпус, такий один із найбільших залів там був, в парку Культури, під відкритим небом, там був. В клубі трамвайщиків, по Стефаника. Треба було добитися, щоб те приміщення видали. Бітлів навіть не можна було грати, ніяких англомовних пісень.
- Щодо дискотек?
- То називалося «танці», то було на початку 70-их років, то було дуже популярно. Де я сама ходила, то десь 69-71, на вулиці Січових Стрільців, на вихідних, в неділю, там був оркестр, жива музика і вже там, я пам'ятаю, виконували оці французькі пісні, російським перекладом, але виконували іноземні пісні. Тут танці були на Стефаника, і ще десь, не пам'ятаю де. 3, 4 чи 5 відомих точок по Львову.
- Наскільки був популярним у Львові чорний ринок?
- Дуже популярним був. Разом з джинсами там все можна було дістати, але це був кримінальний світ, туди доступ був досить ускладнений, працювали люди, за це кримінальна відповідальність. Один із таких дуже активних, це був біля готелю Джордж, тоді це був готель «Турист», але туди людина збоку не могла потрапити, це треба було домовлятися, через довірених людей. І по приватних зв'язках, десь там під брамою зустрічалися ввечері, це було дорого, але хто там чимось таким цікавився, то міг доступ до того найти.
- Наскільки налагоджені контакти із іншими радянськими містами?
- Ну практично такого не було. Спілкувалися, але не було таких технічних можливостей.
- Наскільки ви слухаєте музику зараз і як ставитеся до неї в порівнянні з тодішньою?
- Не можна порівнювати. Тепер просто необмежені ресурси і можна вибрати те, що псує і те, що відповідає. Було щось одне і це тільки і можна було слухати. Зараз можна слухати кого захочеш і коли захочеш. Тобто як так, то не можна порівнювати. Йдеться про доступ. Щось мені зараз подобається, щось ні.
- Чи можете назвати якусь одну композицію, яка запам'яталася найбільше?

- Аж хапає за серце іноді, коли чую щось із тих часів по радіо. Єжи Полонський- всі його композиції дуже подобалися. Червоні гітари мали хороші пісні, в основному то все польська музика. Тоді вже з'явилася і Червона рута і Івасюк, коли з'явився Івасюк, то вже і забули ми про польську музику.

Скрипт інтерв'ю з Ярославом Грицаком. Львів, 11.12.2019.

Ярослав Йосипович Грицак – український історик, доктор історичних наук, публіцист

Пане Ярославе, для початку, чи могли б ви розповісти, які жанри музики у часи вашої молодості вам подобалися найбільше?

- Почнемо з підліткового часу, бо це важливий період. В 70-тому році було сто років Леніну, у зв'язку з цим видавалися монети. Мій батько працював на високооплачуваній роботі і почав збирати ці монети, коли назбирав сто рублів, то вирішив купити веф. Веф – радіо, якому потрібно поставити пам'ятник, бо воно найбільше сприяло розпаду Радянського Союзу. З того часу в 70-тому році слухали це радіо. Очевидно, що слухали всі це радіо, але коли тато був на роботі, а ми з сестрою були вдома, то ми це радіо брали, з його дозволу і слухали. І в нас з сестрою постійно були конфлікти, які доходили до бійки, бо сестра була старша. Вона слухала українську естраду і мене від цього нудило. Того я час від часу відбирав або крав радіо і слухав те, що я хотів слухати. І я слухав переважно польське радіо. Польське -не пам'ятаю чому, але там була польська музика. Зрештою пам'ятаю, що в Радянському союзі було чомусь дуже популярне фігурне катання і ці чемпіонати дуже показували, всі дивилися. Що дуже важливо, так це те, де були обов'язкові елементи, де танцювали під якусь серйозну музику, а були і елементи, так звані показові виступи, де вони були вільні. Я пам'ятаю, що дуже часто вони танцювали під музику, яка мені страшно подобалася, але я не знав, що це таке. І скажем так, пам'ятаю, в мене був просто шок, коли я вперше почув Simon & Garfunkel – Cecilia, потім Паризьке танго Марії Матьє. Тобто музики не було, але з іншого боку були канали, де музику можна було почути непрямо. Я пам'ятаю, що музику можна було почути по радіо, тому що на радіо поляки дуже добре приймали, пісні не глушили і Польща мала програми радіо, які передавали всю музику без проблем. При цьому поляки мали і добру польську музику, польський рок, але також подавали це. І це те, що сформувало мій смак. Я пам'ятаю дуже добре, коли я вперше почув Бітлз. Це змінило мій світ. В наші часи в кожного був час, коли життя мінялося на до і після, коли вперше почули пісні Бітлз. Я навіть пам'ятаю, як це сталося і це було з вефом. І після того, як ти починав слухати ту музику, ти вже іншої і не слухав. Проблема була тільки та, що магнітофонів не було і ніколи не знав, що ти будеш слухати, тому слухати треба було дуже багато, щоб знайти ту музику, яка тобі подобається і запам'ятати її, а пізніше, і слова записати. Одним словом, десь з початку 70-их років я почав слухати і дуже активно слухав аж з 1973р. 1973-1977, коли я був на селі у старших класах, це було таким дуже важливим для мене періодом. Це був майже весь мій світ, окрім книжок. З часом стало очевидно, я перейшов до серйознішого року, не співальні, танцювальні, а такі як Deep Purple і всі інші, Rolling Stones, що було не є таким вже складнішим. Але з часом почали на тому всьому вибудовувати певні програми, які слухалися. Це слухались «Голос Америки» по середах він передавав рок-концерт. Рок-концерт був по замовленнях, а рок-концерт 2 вони просто крутили цілі диски. Крутили їх для того, щоб записували. Казали назви. Крім того був ВВС дуже добрий, там був Сева Новгородцев, він дуже багато інформації давав. Ну і останнє, це було польське радіо. Польські радіо кожного вечора о 19:00 запускали передачу «Квадранс музичний» (kwadrans muzyczny). Це були новини, але між новинами вони подавали найновішу музику, яка є. І я старався слухати, щоб знати, що появляється. І ми це ручкою записували, часом мінялися і про це говорили. Про магнітофони взагалі тоді мови не було. Про платівки теж. Ну про платівки скажемо так, появились. Потім якийсь час ми слухали радіо Люксембург. Першим мені про нього сказав хлопець, який вчився у Львові в політесі і те радіо слухалося особливо, хоча вдень його слухати було неможливо, слухали його ввечері, майже вночі. І це була спеціальна культура, коли всі збиралися в одному місці ввечері, переважно в Саді, або в когось в хаті, приносилось вино і це були розмови і ціла культура слухання «радіо Люксембург». Ми тоді цього не знали, але це була ціла неформальна культура цього радіо, я потім сказав, що коли я вперше почув пісню «Perfect» про це, то це було на радіо Люксембург. Потім виявилось, що це був спільний досвід усіх підлітків зі слуханням радіо Люксембург. Дуже

важливими були ті пісні, які були заборонені на радіо ВВС. Тобто я виріс на цій музиці, але проблема була в тому, що ми не мали записів. В 70-их роках з'явився бізнес тут в Галичині, у Львові. З'явилася група, яка грала кавери і грала їх дуже професійно. І була щось таке ніби заборонена, ніби не дуже індустрія, коли випускали не звичайні платівки, з пластмаси, а платівки, які випускалися на поштових відкритках. Це була знана техніка, бо записували також на рентгенівських плівках. А були також і відкритки, нормального формату з дірочкою всередині, а з другого боку вони були покриті спеціальним покриттям і вони записувалися і на цьому записі поміщалася тільки одна пісня. І не знаю, як це сталося, але була така група «Брати Бабешки», одного з них я знаю добре, зараз він відомий менеджер, і вони записували кавери. Це було перше, що можна було купити. Можна було легко відтворити ту музику, яку ти слухав. Але це все були кавери.

- Чи є якісь окремі альбоми і виконавці, які на вас найбільше вплинули?
- Бітлз, з самого початку. Simon & Garfunkel, Wings, Pilot, (творили рок-мени). Hollies, Pink Floyd (слухати було тяжко), Deep Purple, Знання про музику було розмінною монетою. Моїм найближчим другом став хлопець, який знав дискографію Deep Purple, тому ми з ним одразу і зійшлися. Pink Floyd появився досить пізно, пам'ятаю один момент, в грудні 1979р. Радянський Союз ввів війська в Афганістан. І в той самий день перша програма польського радіо пустило pink floyd - wall. Повністю. При чому вони дали коментар, а потім дали безперервно. І після цього я почав їх слухати, бо це було з тим пов'язано. То був 1979р., я був на третьому курсі і жив в гуртожитку. В гуртожитку зі мною жили грецькі комуністи, молоді хлопці, і вони їхали додому на різдвяні канікули, тоді один з них запитав, що мені привезти і я попросив диск pink floyd. От, і на початку січня 1980, через декілька тижнів я мав диск pink floyd і був напевно, одним із перших, хто мав його у Львові. Але я не мав, де його слухати, тому що треба було апаратуру. Мій знайомий був син професора (Чорній, зараз в Торонто). Він мене підмовив, ми тоді дуже пили, це була така наша гра. Він запропонував записати диск на бобіну, на касету, а ми цей диск продамо і нап'ємося. І я на це піддався. І він взяв, продав цей диск, а на всі ті гроші, оскільки ми були добре випивші, то стояла на куті якась жінка, яка продавала лотарей, то був законний бізнес і ми вирішили купити в неї ті лотарей на всі ці гроші. Ми виграли 70 рублів, але зразу їх пропили. Якийсь час в радянському союзі напівлегально почали видаватися записи Бітлз і Роллінг Стоунз, при чому записи Бітлз то були тільки на три обороти, по три пісні з кожного боку, при чому там ніколи не писало, що це Бітлз, а писало, що це вокально-інструментальний ансамбль популярний Пола Маккартні. А роллінг Стоунз замаскували цікаво. Це були мелодії ритмів зарубіжної естради, і це був запис Джеймса Ласта, але після певного номеру починались пісні Роллінг Стоунз. Треба було повністю все слухати, і мені потім стало цікаво чому. Вони продукували все, що могло добре продатися. Горілка добре продавалася і музика добре продавалася. Це був нелегальний бізнес, але це робили. Напівлегально, але знову ж таки, слухати десь на постійній основі було майже нереально. Єдиний, хто міг це робити - люди, які знали в цьому. Люди з дуже багатих родин. Це були професорські діти або діти обкому, бо вони мали добру апаратуру. Добру апаратуру – це було щось страшне, це був тоді Юпітер з колонками і зі всім і там можна було слухати цю музику. І це були переважно бобіни, касетна музика, касети, при чому дуже важливо було, щоб то був перший запис, який записували безпосередньо із диску. Була така апаратура, бо переважно всі записи, які були, були із другого-третього запису і вони були гіршої якості. То все, що я пам'ятаю. Толчок - де продавалися диски. На куті книгарні Дружба. Біля костелу, там весь час були люди, які приходили з дисками, або домовлялися між собою і приходили туди, бо поліція шугала всіх і відбирала купу дисків, а ціни були захмарними. Це були ціни для хорошої зарплати. Але були люди, які це колекціонували, не знаю, як це робили, але колекціонували. І в мене є приятель, який бітломан і в нього колекція всього: бобін, касет, дисків. Іншого не викидає, йому шкода. Моя недоля було те, що я був не зі Львова. В нас цього не було. Часом я дивувався людям тим, що я міг відтворити цю музику, бо я цим горів. Також завдяки цьому я підтягнув англійську мову і я старався записувати слова, наскільки їх розумів. В той час якраз ВВС почали серію передач, світовий сервіс англійською мовою, передача називалася «English with music», де вони протягом півгодини розбирали якусь пісню і дуже довго пояснювали зміст цієї пісні і конструкції англійської мови. Це було дуже гарно і все будувалося на асоціаціях. Слухав це і записував, але і відкривав для себе багатьох виконавців, яких

до того не знав. Одним словом, я в цьому жив дуже довго. До середини 80-их років. В середині 80-их років зупинився мій розвиток, я далі нічо не знаю, крім, може Sting нічого не слухав.

- Чи були популярними наркотиками?
- Не було їх взагалі. Наркотики з'явилися у Львові в кінці 60-их років і їх привезли московські гіпі. Вони привезли технологію, як з маку зробити наркотики. З опіуму. Наркотики заміняв алкголь. Причому який? Алкоголь був дешеве вино, бо горілка була дорога, тому купували дешеве вино, воно було страшне, воно виглядало страшно, воно було жахливе на смак, але його пилося стільки, щоб сп'яніти. Приносили ті пляшки, і намагалися випити за вечір. Пили і курили. Наркотиків не було.
- Коли збиралася молодь слухати музику, то що було основними атрибутами і як це виглядало?
- Насправді музика була приводом, щоб зустрітися, поговорити і випити.
- А чи були концерти?
- Були концерти Вуйків. Вони не були настільки популярними, вони були невідомі. Я так і не потрапив до них на концерт, треба було знати, де відбувався концерт. Вуйки грали кавери, тому не було особливій потреби слухати кавери, коли ти міг слухати оригінали. Я дізнався пізніше вже, що приїжджали групи, які я слухав. Бул добрий рок в соціалістичних країнах. Польський рок: Czesław Niemen, Червоні гітари, Перфект – справжній рок. Був угорський рок, зокрема locomotiv gt, жожокомж(???), і я зі здивуванням дізнавався, що вони приїжджали до Львова вже після цього, вони мали концерт, але про це якось ніколи не говорилося, потім я дізнався, що і Czesław Niemen приїжджав до Львова, але то було до того часу, як я переїхав до Львова. Якись чутки ходили, щоб «іде хтось на концерт», то такого не було. Слухалася музика через радіо і бобіни. На маленьких платівках серйозної музики не було, були тільки кавери.
- А коли вже з'явилися касети?
- Касети з'явилися в кінці 1960-их років і вони появились якраз в той момент, коли вже можна було їхати в Польщу. І це вже було цілком легально, з'явилися магнітофони. І ці касети вже збиралися. Переваги магнітофонів були в тому, що можна було записувати звук з радіо, і окрім того, що це було зручно, і з'явилися якісні касети. Я їх багато купував, коли був у Польщі, а потім вже купував їх в Америці. І цей час був особливий, бо касети легко було копіювати. Ти мусив знати когось, щоб знати, що в нього є. І так само ти мусив мати щось, щоб мінятися.
- Наскільки доступними були магнітофони?
- Появилися дешевші магнітофони, не скажу, що хороші, десь в вісімдесятих роках. Доступність збільшилася з появою бікасетників, бо вони були дуже дешеві. В кінці 70 на початку 80-их років були дуже великі радіо – радіоли, то був особливий шик і їх мали тільки найбагатші люди. Я знаю, хто це були, або ж іноземці. За ними полювали. Але знову ж таки, це були захмарні ціни. Потім був японський сонік. Їх ніхто не мав, але ми просто знали, що вони існують. А поява бікасетників (друга половина 70-их років) дуже сильно змінила і це все стало доступним. Крім цього, з'явилися перші диски, почалася перебудова і «Мелодія», єдина фірма, яка випускала книжки, випускала тепер і в Радянському Союзі кіноплатівки «Мелодія», почався випуск хорошої закордонної музики цілими дисками і це був прорив.
- Коли з'являються вітчизняні виконавці?
- Вуйків не дуже слухали, може й не знали. Проривом була «Червона Рута» в 1972р., Сестричка Віка і «Брати Гадюкіни». Це був прорив. А потім я не пам'ятаю, в якому порядку, але з'явився ВВ. Брати Гадюкіни – це був справжній і дуже хороший рок. І це слухалося з великою приємністю, бо це був драйв. Брати Гадюкіни на телевізорі ніколи не появились, але ВВ появились. ВВ транслювало Москва, а не Київ, що цікаво. Бо там в якийсь час було шоу з талантами і вони там появились. То був російський рок часів перебудови. І це перш за все «Акваріум», «Наутилюс Помпилиус» (дуже сильні тексти), «ДДТ». У той час появилася програма «Взгляд», яка йшла по телевізору по п'ятницях. Це була молодіжна програма, яку обов'язково дивилися, вона була дуже популярною, йшла дві години і в цей час були різні репортажі і музика, які чергувалися. Власне, звідти пішли ці російські групи, які були дуже добрі. Потім з'явилися Цой и «Кино», але мені не зайшло. Було якось трошки попсово, і якби він не загинув, то не знаю, чи був би таким популярним. Може тому, що їх слухали молодші від мене.

- Чи були радянські програми?
- Були радянські програми. Всі шукали джерела інформації, а перевага «Музичного меридіану» була в тому, що він давав інформацію. Він говорив суворим загробним голосом «що будемо слухати» і це було дуже важливо, щоб знати і потім за цим шукати. Було дві передачі. Одна йшла в суботу зранку, друга – в неділю в обід. Одна йшла на першому головному каналі радіо, а інша на каналі «Маяк» і обидві програми були досить добрі. Але то були краплі в морі, бо то було 10-15 хвилин в день, але все одно на це чекали. У порівнянні з тим, що крутили поляки, це було просто смішно.
- Чи багато молоді грало на музичних інструментах?
- Намагалися грати всі, звичайно, мало кому виходило. Але на це не зважали, грали все одно. При чому, знаєте, я з села, і у нас в селі між початком міста і села, в нас робили рок-концерти молоді люди. Що робили? Гітар не було, один з них робив гітари, і тяжко треба зробити, щоб цю гітару зробити. Переважно, купувалася гітара і з неї брався звукознімач. Переважно, цей як звукознімач ставилася розбита телефонна трубка, кралася ця трубка, вкладали їх в гітару і це був звукознімач. Але були майстри, які самі виточували гітари з дерева, клали лади і ставили струни. І вони з цими гітарами справді виступали. І найголовніше, що, не знаю, як вони дізналися, але Кіт Таушен мав традицію розбивати гітару в кінці концерту. Вони теж так робили. На сцені сільського клубу. Це дуже смішно було, грати ніхто не вмів, але гітару розбивали. Ті, хто вміли грати на гітарі, - це були перші хлопці на селі. А ще були ударники, які невідомо звідки взяли барабани, це було чудо. Але барабанщиків було найменше, а от гітарниками були майже всі. Кожен старався на гітарі грати. Ми грали тоді на шестиструнній гітарі і до нас прийшов з тюрми, повернувся старший мужчина, який грав на семиструнній гітарі і він нас переконував, що 6-струнна – то дурня, а 7-струнна – то дуже добре. Ми з цього дуже сміялися, бо він грав зеківськими акордами і думав, що ми на це клюємо, а ми слухали рок.
- Які пісні грали на гітарах? І чи самі підбирали акорди?
- Самі підбирали акорди, бо нічого не було. Це було захопливо, завжди знаходився той, хто вмів підібрати на слух, решта просто сліпо грати. А то треба було придумати партії. Партії для басу, акорди. По-третє, треба було, щоб хтось грав соло, а це було найтяжче. А ще треба було співати, коли англійської мови ніхто не знав. То
- го записували що-небудь, що схоже на англійську мову.
- А пробували робити українські версії пісень на відомі мелодії?
- Ні, не було такого. Не було. Якщо й було, то це було щось більш іронічне, але не пригадую такого жодного випадку. Грали кавери. То було святе. Прості кавери здебільшого. Моя перевага була в тому, що я знав англійську мову і я найближче підходив до того, щоб розуміти. Не знаю, чи точно розумів, але принаймні вдавав, що розумію якісь слова. Але Вуйки грали і кавери, і окремі пісні.
- Чи були популярними дискотеки і що на них грало?
- Дуже. Дискотеки були дуже популярними, там грало диско. Поява дискотек для мене була трагедією, тому що диско вбило рок. Бо час року закінчився і грала тепер попса. Брати Гадюкіни про це співають про кубіту, яка любила Боні М. Дискотеки – це були дівчата, бійки і вино. Але час від часу на дискотеках проривалася рокова добра музика. Дуже важлива була суміш того. Була група Smokey. Це був рок, але це був поп-рок. Слухали і те і те. Час від часу старалися крутити щось таке круте і рокове. Але очевидно, що дівчатам хотілося чогось такого легкого, як Abba і Boney M, коли билися, то ходили за межі дискотеки.
- Чи були особливі кумири серед молоді?
- Такого не було, бо мало що знали. Я старався знати більше. Пам'ятаю, що якийсь час у Львові почав продаватися польський журнал «Панорама». І у цьому журналі на звороті були оголені дівчата, але в самому номері було дуже багато інформації, але я пам'ятаю, що перефотографовував звідти фотографії. Бітлз, Роллінг Стоунз, Ten years after. І це було, хоча мало хто що знав і пам'ятав. Не було точки прив'язки, бо в книзі цього б ніхто не побачив. Надто мало все зналося. Тобто знали про Джімі Гендрікса і Джона Леннона, але хто вони такі ніхто не знав.
- Чи з'являлася якась атрибутика?
- Замість постерів ходили фотографії поганої якості, але їх тримали. Постерів не було зовсім, але їх тримали. Були намальовані поп виконавці на пластикових пакетах: ABBA і Boney M.

- Наскільки було популярним серед молоді створювати свій гурт?
- Їх було мало, але вони були дуже видні. Жилося дуже бідно, а щоб створити групу треба було мати і гітару, або в когось попросити. Це був середній клас, якого було дуже мало, але вони були спроможні таке мати. Але треба було ще мати якусь музичну освіту, щоб грати. Треба була підготовка. Це було статусно. Симпатія всіх дівчат. Рокс – клуб залізничників, де були концерти і гралася жива музика. Всі ці групи існували при клубах чи будинках мистецтва, бо там були барабанні установки, там можна було зібратися і грати. І можна уло підключити апаратура, а не тільки грати акустично.
- Тексти чи музика?
- Тексти Братів Гадюкіних особливо були дуже важливі. В них тексти іронічні, але не цинічні. Вони були геніальні, бо грали на всіх тих відтінках, які тільки могли зрозуміти. З 85 року все стало доступним і всі втратили інтерес. Що доступне, - нецікаве. Думаю, що це було дуже пов'язане із 70-ими роками. Субкультур не пам'ятаю. Я не пам'ятаю, коли в нас були панки, за кордоном були, в нас не бачив.
- Як вам сучасна музика?
- Дон Маклін «American pie» пісня про те, що музика вмерла. Музика вмерла десь на зламі 60-70-их років, коли рок став комерційним. «Олівер стонадорс» - фільм. Коли Джеймс Моррісон заходить в готель і чує, як пісня Like my fire використовувалася як реклама прального порошка і він викинув телевізор через вікно. Бо тепер вмер протестний дух і музика вмерла з ним.

Олександр Чайка, Ярослав Мивинюк.

Олександр Чайка – 1958 р. народження, Ярослав Мивинюк – 1953 р. народження.

(Прим. Далі Олександр Чайка – 1, Ярослав Мивинюк – 2)

1: Голос Америки, Вільна Європа – вони були заборонені, бо то була трошки антирадянщина, а радіо Люксембург - то була музика, музика, якої у нас було недостатньо.

2: Короткі хвили – то вже пізніше на Польщу були, а середні і довгі – то Єва Новгородцев і радіо Люксембург. Люксембург – музичний, там не було нічого україномовного. А Єва Новгородцев – гарно, зрозуміло,

1: Радіо Люксембург тільки англійською мовою,

2: там часто якісь нові речі в світі музики, іншого наче нічого й не було.

1: Єва Новгородцев часто розказував щось: тут от грає Джон Лорд, Річі Блеквуд, і не було більше ніде такого контенту. Я вчився в школі і я не хотів вчити англійську мову, бо нащо мені здалася та англійська мова, якщо є і залізна завіса і невідомо, коли і чи взагалі я виїду колись закордон, вже пізніше, коли почалася перебудова, люди почали виїжджати потрохи закордон і мені стало бракувати тих знань. Польська мова ще зрозуміла, ми слухали лято з радієм.

1: тоді джаз. Спочатку слухали практично перша моя платівка, коли ще писалися під іншими обкладинками, там ті ж Бітлз – Some Together, були на одній стороні, дві 45-тки. Потім я почав цікавитися, але перша платівка в 9 класі, це був 74 рік, я купив платівку за 40 рублів – АББА - ... роад. Друга платівка – діп парпл. Я вже почав цікавитися роком, ми вчилися в школі. Абба, Боні М, диско – можна було під них приємно потанцювати. Але я почав збирати рок – діп парпл, юра йхіп, знали в той час тільки відомі групи, розкручені, з радіо Люксембургу, на радіо ВВС вони теж займали провідні позиції. Слухали юрайхіп, лед зеппелін, діп парпл, - те, що вважають класикою року. Не знали про багато груп, я цікавився Бітлз, була моя улюблена група, в мене були всі альбоми на вінілі, потім на бобінах. Дипломну роботу – креслення малював під білий альбом Бітлз. Бітлз були більш відомими, але існували гіпі гіпі шейк. Багато груп, але до нас дійшли тільки відомі. Ми тепер визнаємо тільки, коли є стрімінг. Рев бірд – один альбом, завдяки якому вони стали популярні. Ідлс – хотел каліфорнія – відомі тільки цією піснею, але вона їм принесла яку славу. Але нам тут навіть цю музику забороняли слухати, навіть то же рок. Не випускали альбоми,

2: на Мелодії були якісь альбоми, але АББА і мама мія. Почалося в мене ще в школі. Коли з'явилися Роллінг стоунз, блек саммер, діставали платівки з Америки, переписували на магнітофони. На Весну. Отоді я більш почав слухати ту рокову музику. Потім почався більш прогресивний рок. Гріпсон, дженезис ранні, Єс, оце були мої улюблені. З часом я схилився все більше до джазу.

1: були меломани старшого віку, Ігор Орлов, слухали Сінатру, Елвіса Преслі.

2: але в той час почали привозити з Америки різну музику, особливо лікарі. Пітерсон, наприклад. Найбільше я слухаю джаз, хоча люблю старий рок. Люблю італійський прогресивний рок. Джаз – натуральні інструменти і відкриваються якісь нові теми. Джаз – це відчуття. Це модно, але це хороша музика.

1: десь в 70-лму році з'явився психоделічний рух. Бітлз і Пінк Флойд з'явилися і вони зовсім різні, але то інший напрям. В 1972 році ми в святому саду слухали дарк сайд оф зе мун. Це нас вразило, багато інструментів, купа наворотів. Програмні штуки – стіна, віш ю вер хір, _ найкраще. Потім вже почалися

їхні розвали. Колись ми тим всім дуже цікавилися – збирали, записували. В мене був зошит, де я записував, хто в якій групі грає, хто в якому стилі. Коли група створилася.

2: обговорювали, який новий диск має вийти, цікавилися тим, думали, що от, цей диск має бути хороший, цікавий.

1: тоді існувала та залізна завіса, в нас був трошки дефіцит, якого зараз вже немає.

2: платівки стали модні, бо людина має подивитися на виконавця, поки почнеться композиція.

2: радіо ВВС Сєва Новгородцев і Голос Америки. В ВВС була спеціальна служба і там були новини і музичні програми. Але ще журнали були югославський «Джубокс». Можна було отримати, бо Югославія була соціалістичною. Прислали родичі з закордону, студенти привозили, іноземці, що жили в гуртожитках. І люди, що писали музику за гроші. Вони діставали пачки платівок за гроші, записували їх і брали гроші.

1: на Дорошенка навіть була студія, куди ти приходив, там приносив чисту бобіну, просив і тобі записували. Я машину времени там записував або Висоцького. Щось 10 рублів за бобіну. Я наприклад, не слухав радіо, в мене не було радіоприймача. В пісні Висоцького були слова:

«Вон дантист-надомник Рудик —
У его приємник грюндиг,
Он его ночами крутит —
Ловит, контра, ФРГ.»

Ті програвачі дорогі були, наші радянські не ловили оте все, такі от програвачі. В мене був бобінний магнітофон, в мене був підсилювач.

1: Ми знали, що є оце от радіо «Люксембург», але ну от я особисто його не слухав. Теж ВВС слухали, ми збиралися, слухали Сєву Новгородцева. Радіо в принципі, це була розкіш. Радіоприймачі досить таки для заможних людей були. На десять людей може один радіоприймач. Я купував перший магнітофон – це було 4 чи 5 моїх зібраних стипендій, щось 260 рублів.

Батьки в принципі в мене в сім'ї не забороняли нічого слухати. Тоді такої сильної ідеології не було. Само собою розумілося, що не можна було слухати, але нікого це не зупиняло. Стояли глушилки, але радіо Люксембург не глушили. Ну там мало політики було, та і все англійською мовою, ти просто не знаєш, що б вони там казали.

2: глушилося більше голос Америки і ВВС, там були політичні передачі. Радіо Ватикан глушився. Там було якось говорить радіо Ватикан, совітська зараза все більше і більше просувається на Захід і тоді зникає все. Йосип Сліпий був в Римі, він там щось мав дотичність до того. Там ми й інформацію отримали, але так щоб якісно це було. Якісні музичні передачі почалися вже тоді, коли почалися польські передачі, коли на даху ставили ті антени, радіо Труйка, тюнери купили фірмові, ми ловили від тюнера звук. А Люксембург – це так інформативно. Не так, щоб меломани слухали. Ми десь там чули, що Блек саммер випустили диск. Ми слухали. Вони говорили англійською, ми чисто здогадувалися. Блек саммер – записали. Були, що румуни давали програми. Але так, щоб багато, то ні. Люксембург та ВВС – основні.

Здається, що все було загально і окремих ведучих я не пам'ятаю. Більше сприймали ВВС, там був Сєва Новгородцев, він більше розповідав там про диски, про музикантів, про коли що випускали, про особливості, коли там які концерти були, і про джаз в нього була передача. А Люксембург – проривалося більше. ВВС глушило більше.

1: були цілі відділи в КГБ, що займалися ідеологічною роботою і вони напевно такі, а радіо Люксембург, англійська мова, політик особливо нема, хай буде. Багато було передач музичних, але до нас от Люксембург доходив краще. Французькі передачі були, але вони до нас не доходили.

2: для мене Люксембург пройшов як о, кавальчик нового диску. Ніхто так не слухав, щоб була культура прослуховування. Там не було якісного прийому, весь час сигнал переривався. Батькам не подобалося, що ми ходили патлаті і що ми слухали просто якусь дику музику, але так то «ну слухай собі музику».

1: коли СД- диски придумали, то думаю, що тоді вже й популярність Люксембургу впала.

2: 82 рік – масово почали випускати диски, тому воно й пов'язане. Андропов – генсек, був великий меломан, він сам завозив купу музики. Тому це не було сильного контролю. Раніше, коли був Брежнєв і Суслєв, вони вважали музику ворожою ідеологією, а далі – вже ні.

1: Влада сприймала разом образ секс, наркотики і рок-н-рол. Тому образ року теж був трохи такий неоднозначний. Влада могла вважати тих, хто слухав рок-н-рол, теж якимись наркоманами.

2: за Суслєва були журналісти, що писали про те, що список зміїних західних груп: Блек саппер, якісь статті були про те заборонене, що пропагандує насилля, секс. Наша політмашина це писала і забороняла. Вуйки писали і грали західну музику, вони грали Діп парпл, і був вечір в 35 школі: вони вийшли на сцену і сказали, що зараз виконують відому радянську пісню. Почали : «увезу тебе в тундру» і через 5 акордів переходять на групу смоук он зе вотер. Директор школи вирвав апаратуру з розетки, прибіг, зробив скандал.

1: кажуть, що заборонений плід – солодкий. От в нас так само: нам музику забороняли – ми її слухали, теж аудіоносії мали, хтось міг записувати бобіни, а хтось слухав радіо Люксембург.

2: щоб це було масове захоплення Люксембургом – не знаю, навряд чи. Мало таких аматорів було.

2: радянський союз зруйнував не рок-н-рол, а те, що нафта впала в ціні. Не було Союзу, що продавати, а треба було підтримувати і Кубу, і всіх. Все йшло і на війну в Афганістані, і було сотня причин для розпаду великої держави. Може, десь далеко серед них і був рок-н-рол.

2: радіо зараз ще слухаю хіба львівське, але західне – культура померла.

1: навряд чи радіо Люкс та Люксембург якимсь чином пов'язані, то вже зараз зовсім інше, ніхто про це не турбується так сильно.

Скрипт інтерв'ю з Мар'яною Долинською. Львів, 01.05.2020

Мар'яна Львівна Долинська (1952р. народження) – докторка історичних наук, дослідниця історії Львова.

- Чи були конкретні жанри музики, які вам подобалися?
- Я вже почну ваш розчаровувати. Я належала до тих досить дивних людей, які музики не слухали. І не слухали з дуже простої причини, я спочатку хотіла відмовитися давати інтерв'ю, але потім, як історик, подумала, що таки дам. Властивою причиною було те, я не любила про це говорити, мені себе глибоко жаль робиться, в мене ніколи не було на чому слухати ту музику. В мене ніколи не було ні магнітофона, ні що там ще могло бути. Ні патефона, на ньому в мій час, напевно, вже ніхто нічого не слухав. І тому я маю якесь таке поняття, я не до кінця вірю, мене дивує, як, вони хоча за мене трохи молодші, але як Я. Грицак і Владика Гудзяк, говорять, що те молоде покоління, де Гудзяк, де Грицак, один в Америці, інший тут. Вони говорять, що це покоління бітлів. Без них жити не могли, свідомість вони сформували. Але це тільки тепер я пішла на пару лекцій Грицака, 50 років після того. Тобто якщо і в моєї двоюрідної сестри десь музика була на якійсь "вечоринці", то це пізніше вже, коли мені було більше 20. Я її сприймала чисто емоційно, абсолютно не задумуючись про жанри. І для цього були певні обґрунтування, в яких я не хотіла собі зізнаватися, що я цього не знаю...
(Ліричний відступ про організаційні деталі)
Це вже третій раз, що мене Грицак бере як об'єкт, але я йому не джерело, так що знову я йому буду картину псувати. Я жартую))) Але все-таки, були такі люди, як я. Не всі слухали музику, і з різних причин, можливо. Комуś могло бути просто нецікаво.
- Якщо у вас не було прямої дотичності до прослуховування музики, то як щодо дотичності до концертів, дискотек?
- Ну якоесь.. дискотеки.. я навіть не знаю, чи таке щось було в часи моєї молодості... А, були! Розумієте, в середовищі, в якому я виховувалася, така річ як танці сприймалася маргінально і я не пам'ятаю, щоб хтось казав мені про те, що ходити на танці – не інтелігентно, це було якоесь само собою зрозуміло, що туди ходить певний контингент людей. Коли я була вже в дуже дорослому віці пішла туди чисто з цікавості. О Боже, знаєте де, біля нашого УКУ, біля РАГСу був клуб автобусного заводу. Мені було вже під 30 і просто з цікавості і я навіть не пам'ятаю, з ким я там була. Я от бачу в себе з балкону це приміщення, але що там ми робили і хто там був і яка там була музика, яка там була публіка, мені самій зараз стало цікаво, але я нічого не пам'ятаю. Оце маєте прекрасний приклад усної історії. Хочу згадати, а згадати не можу, тобто от це так працює, я згадала факт, але більше нічого згадати не можу. Про те, що ви питали. Так, концерти, так. Але це трохи іншого плану. З дитинства мене водили на шевченківські концерти. Це така якась традиція була, поки їх не прикрили у 1973 р. І вже напевно, набагато пізніше, можу говорити майже в теперішньому часі, якісь класичні речі, але з категорії «подобається – не подобається», 80-ті роки навіть відпадають. От напевно ходила я на концерти, але не пам'ятаю. Світ вижив попри те, що я не ходила на концерти. І я вижила.
- Чи, можливо, ви чули про якісь програми на радіо, яке радіо можна було зловити?
- Радіо в нас було. Таке лампове, дуже класне, насправду дуже класне, але я чомусь запам'ятала, до речі, там була така штука, на якій пластинки можна було слухати, але чомусь я не знаю, не слухали ми їх. І були якісь пластинки, які я потім комуś віддавала, але не пам'ятаю, що то було. Це були смаки моїх батьків, тому, напевно, якась класика, щось таке. Радіо з'явилося ще коли я була мала. Тому це не було моє, це було загальне, батьківське. Але я пам'ятаю скоріше дитячі передачі і театр перед мікрофоном. Це дуже гарна річ, іноді зараз повторюється, але чи були там концерти? Та напевно, що не було, бо якби були, я б напевно, що-небудь таки пам'ятала.
- Чи були якісь програми, що критикували музику або коментували?

- Та ви що, я думаю, що це в принципі неможливо. Якщо це не було... ну радіо я ж говорю про просте радянське радіо, про передачі, які були в Україні, тому що це наше радіо технічно не давало можливості ловити якісь західні голоси, навіть поляків. А це все, що ви говорите, можна було почути не на радянському радіо. А це середні хвилі була радіостанція «Промінь», то була така проміжкова станція, але скоріше в розмовному жанрі, а потім вже.. я не знаю, мушу, напевно, це сказати, що мене з 4 курсу історичного факультету в 1973 р. виключили за політику, і я мусіла піти працювати на такі нехороші роботи, потім я вступила в політехнічне, хоча коли мені було 27 років і вже зовсім пізно закінчила історичний за незалежності. Я їздила відпочивати, оскільки мене вже не відновлювали, але я все одно їздила в археологічні експедиції. Я їздила, напевно, років до 34-35, для мене це була фора відпочинку і там був транзистор, але мені ще ж транзистор подарували були, я напевно, на нього Польщу слухала вдома, і там хтось завжди мав транзистор і його слухали на розкопі. Там грало «лято з радієм» і я от до чого маю сентимент, досі навіть, так це до польської естради в 1970-их роках. Це були дуже людські ті передачі ті «лято з радієм» з такими хорошими пісеньками, я ті пісеньки навіть чомусь два роки тому собі вигуглила і прослухала і виявляється, я трохи пам'ятаю. Але так, Ірена Сантор, але мені ніколи не було цікаво, це моя якась принципова позиція. Мені подобається/ не подобається, мені не було цікаво, хто виконавець, хто композитор. Що це Ірена Сантор, то я точно пам'ятаю. В мене два роки тому була якась така цікава ситуація, що я вирішила такої середньої молодості собі мрію здійснити і я була на конференції в Варшаві, в мене був прокуплений квиток на Балтійське море і замовлена там квартира і це теж була якась така пісня Ірени Сантор «Już nie ma dzikich plaż»... І я під тим фактором, що от-от я маю їхати, то я прослухала ту пісню і з того часу я знаю, що то Ірена Сантор. Найсмійніше, що день перед тим, як я мала виїхати, в мене стався інсульт замість на морі. Тому мрія залишилася мрією. Завжди можна придумати якийсь позитив. «Червоні чарни» - але то всьо я довідалася вже як вернулася після інфаркту і сиділа вдома *говорить текст пісні польської* і то це були «Червоні гітари» і «Червоні чарни». Це те, що я говорю, це те мені плюс мінус тридцять, це трохи інша категорія вже має бути.
- Чи чули ви що-небудь про музичний меридіан?
- Ні, нічого.
- А «Голос Америки»?
- Він не ловився.
- А радіо «Люксембург»?
- Так, було відомо. Все, я зрозуміла причину, чому я слухала те «лято з радієм» тільки в експедиціях. Я жила в районі Львова.. знаєте, де палац Потоцьких? («Так»). От навпроти. Це є практично найнижча частина Львова це вже до... і та глушилки стояли біля церкви Юра і вдома у нас не ловило нічо. Так, був у нас транзистор, коли мені було десь 25 р, але половину грошей то вже я збирала, половина колеги на день народження. Але вдома я не багато слухала, той транзистор небагато мені дав, бо що там нічого не ловилося. В мене тому є дві причини: 1) в юності мама моя не могла собі дозволити щось мені купити, коли вже працювала, то купила цей транзистор. Це було матеріально неможливо. А друге – це те, що ту не ловило. Добре було Грицакові, який жив собі десь там на селі під Карпатами і там все в нього тягнуло, а в нас просто не тягнуло.
- Чи були якісь постери?
- Слово «постери» я почула мабуть в 90-ому, ледве не в 2000-ому році від свого знайомого, який був тоді на третьому курсі. Тобто, плакати і афіші – я не буду про це говорити, бо я тим не цікавилася. Я знаю, навіть не як споживач, а з якогось читання, що тоді може навіть і в школі, були такі відкритки-фотографії якихось артистів радянських і це деякі дівчата дуже збирали, але це були кіноартисти. А чи було щось таке пов'язане з музичними виконавцями? Щодо рекламної продукції, то такого в природі не існувало.
- А щодо платівок/ касет, наскільки їх реально було десь таке отримати?
- Знаю, що дуже важко, але реально. Поняття не маю, скільки то коштувало, але явно багато.
- Чи знаєте якісь може точки?
- В магазинах взагалі нічого не можна було дістати, а так то не знаю.
- Чи були аматорські гурти?

- Знаю, що це пізніше. Ілько Лемко якусь групу мав (Супер Вуйко»), я напевно не попадала в таке середовище.
 - Наскільки доступними були музичні інструменти?
 - Завжди була категорія батьків, десь певно з 19 ст., що в певних сім'ях дітей, які мали музичний слух, віддавали до музичної школи. Це було чи заледве не обов'язок. Я не грала і не ходила до музичної школи і це був скоріше виняток, а не правило. Але це треба було бути дуже здібним, щоб уміти імпровізувати. 2 таких людей я знала. Потім вже в дорослому віці і джазові мелодії, і якісь імпровізації. Це покійний ректор львівської політехніки Юрій Рудацький. Він прекрасно володів фортепіано і чудово імпровізував.
 - Чи можете розповісти про дозвілля молоді? Алкоголь/наркотики?
 - Я тут дуже специфічна, бо моя окремішність тут вам не допоможе. Тут треба робити якусь таку стратифікацію. Були спогади такого Ігора Мельника, який писав про львівські вулиці. Він написав спогади про своє дитинство і хоча ми з ним одного року, і з недалеких районів, але він ніби написав спогади не про місто, в якому жила я. Ми обоє українці, ходили до різних шкіл. Була в ті часи гендерна різниця – він по вулицях гуляв, а я в себе на подвір'ї, але в мене було якесь закрите середовище. Цікаво, що одна жінка, з якою ми працювали не більше як рік, знайшла мене в ФБ, досить цікаво поспілкувалися і там тоді була така компанія, іноді ходили в якісь кав'ярні, про алкоголь... то в тому середовищі це вже також було. Нас було 4 людей зі Львова, але дуже різні, і решта всі приїжджі. Це називалося актив і гуртожиток. Дівчата з гуртожитку, які були старші, вони повідкривали для мене якийсь світ, про який я не здогадувалася. Я потім вже попала в таку компанію, дуже закриту, дуже інтелігентську, яка мала дуже багато комплексів, частина – це діти друзів моїх батьків, я сильно молодша від них. Ми ходили в гори, каталися на байдарках, деколи якийсь алкоголь був, потім всі почали одружуватися, але та компанія з тих, хто ще живий, живе і по сьогоднішній день. Але це вже все таке стримане, але через ц виключення і через підпільний гурток перед тим це якось просто випадає та частина життя.
 - Чи пам'ятаєте ви, коли у вас з'явився магнітофон?
 - Так не було у мене магнітофону, це було матеріально неможливо.
 - Чи були у нас субкультури?
 - Вони були, але це був такий світ, я вам говорила про Мельника, що різні світи, то Алік Олісевич – це теж далекий і чужий світ і не тому, що він гіпі, а тому що він ріс інакше.
 - Чи чули ви про Республіку Святого Саду?
 - В мене є ідея, що він то все понавидумував. Я в його спогадах його на брехні двічі зловила. Оце один раз за торт, а другий раз... Він всюди робить з себе такого львів'янина, але є якась фотографія, де вони в Криму відпочивають в якомусь 1956 році з батьками, і там його батько явно або в формі чекістів і щось так. Але в якій він сім'ї виховувався. Але тут я як галичанка, а галичанки навіть не сприймали жінки Франка, яка не так пекла, і тут я його ловлю, що всі господині пекли білий і темний торт, один з какао, один інший. Кожна галичанка скаже, що то повна «бздура», і бісквітний торт – це ті, що понаїхали в 40-50-ті роки. Коли хтось пише спогади і хоче під щось підстроїтися, то він як чоловік, абсолютно проколовся на кулінарії. І тому я розумію, про що йдеться. Я була в закритому середовищі, а вони в своєму були. Люди мають властивість надзвичайно перебільшувати свою роль в історії. Я це трохи знаю зі своїх колег, з якими мені довелося мало чи не сваритися, бо вони бачать себе мало не героями фантастичними і таким бачать свій вклад, але якщо це людина була поруч, то це викликає сміх. Я тут не хочу його звинувачувати, але якась підозра виникає.
- О, джаз! Про джаз чулося, була група «Хоми», жили на вулиці Лижв'ярській. Медик з інтелігентної родини, десь наслухалися джазу на вражеських радіостанціях. Але це люди, які від мене старші на років 10-15. Я могла чути, коли мені було років 8. Дорослі говорили про них. Ті брати Хоми витягували з кухні покришки, їх здається можна знайти. Пам'яті Лесі Боровець недавно було, то їхня чи не їхня солістка виконувала. Скорика «Не топчіть конвалії» стала найвідомішою композицією. Це було самодіяльно. Може Скорик був з ними. Вони були як віа Я не знаю, чи вони були при будинку культури, але про цю джазову групу говорилося.

Були ще «Смерічка», Ротару, Івасюк, Мареничі трошки пізніше, але це все дуже фольклорно. Білоруські пісняри, але це не молодіжний концерт, але який доступний був у всяких джерелах, які не глушилися.

- Наскільки доступних було відвідування філармоній?
- Думаю, що так. Точно не пам'ятаю, але думаю, що так. Але десь в 80-их я купувала абонементи і ходила на різні симфонічні і не тільки симфонічні, скажімо, струнні квартети і філармонія завжди була доступна. Вже пізніше, як би це не було парадоксально, але слухали ще Пугачову. З мамою ходила на «женщину, которая поет».
- Чи можна сказати, о та музика змінила молодь?
- (...)Ну може і Грицака це змінило, але можливо, він то все занадто узагальнює.
- Чи зараз ви слухаєте якусь музику?
- Я задавала собі це питання після того, як ви вперше написали. Як людина, яка не дуже звикла, але є одна пісня. «на могилі моїй посадить»... оце мене дуже проймало оцей оригінал не пам'ятаю автора, який здається, чи не Яремчуку був присвячений. Але це скоріше про політичні події. Я так іноді думаю, чому я не можу собі фоном музику послухати, але не маю я такої звички.

Скрипт інтерв'ю із Володимиром Мілославським. Львів, 31.01.2020

Ярема Іванович Колесса (1965р. народження) – диригент, педагог. З 1990р. диригент симфонічного оркестру Львівської філармонії.

- Які жанри музики слухали Ви?
- Хочу почати з того, що мені пощастило, що у мене був старший брат. Я 1955 р. народження, а мій брат – 1947р. народження. І вони вже більш свідомо, коли йому було 15, він вчився в школі, його оточення вже більш свідомо перейшло на те, що вони не слухали Кобзонів, а почали слухати рок-н-ролл. І вже тоді появилися наші вітчизняні бобінні магнітофони, то вони такі як Днепр-12, Днепр-14, такі здоровезні тумби, які погано звучали і магнітофонна плівка на бобінах тип-2, яка постійно рвалася, бо не була на вовсановій основі, а просто рвалася і все. Тоді лаком для нігтів клеяли і слухали далі. І отже, мій старший брат працював на заводі і купив магнітофон, мені було років 7-8 і я вже почав слухати те, що слухали вони, але то було якраз початок 60-их років, в добітловську епоху, тоді вони слухали то Кліфф Річарда, то Елвіса, то Les Shadols, ще не було того бітлового буму, який прийшовся вже коли я був більше менш свідомим і моє покоління теж і могло розбиратися і самому вибирати. Бо тоді я слухав те, що подобалося моему брату, а тут вже в мене почали з'являтися свої вподобання, тим більше вже тоді, коли з'явилися Бітлз. Бітлз і їх записи з'явилися у 1963р., так що мені було вже 8 років і я вже і мій брат слухали і Rolling Stones і Бітлз і відразу я зрозумів, що та музика, яку слухав до того мій брат: Елвіс і весь той первинний рок-н-ролл він вже не був такий, він вже не так мені подобався, бо став для мене архаїчним і застарілим, а от з Бітлз, Rolling Stones, Beach Boys – з тим команд, які в нас називалися вокально-інструментальними ансамблями, з них і почалася моя любов до музики. Ну і в школі відповідно теж в кожному класі в 6, 7 класі складалася еліта якась, що слухала музику і мала можливість десь її роздобути. Ну, по-перше, радіостанції. Найцікавішою і улюбленою для нас була програма «Вільна Європа» румунською на радіостанції, яка називалася «Метроном», яка йшла кожного дня о 6:15 вечора. Румунської ми не розуміли, але розуміли прізвища, звісно, що навіть румунську у нас глушили вправо-вліво, але іноді ми могли чути нові надходження, що виходить в світі, це була найкраща програма. А кожної суботи вони давали особливу підбірку, яка називалася Beatles Kingdom, тобто королівство Бітлз, де кожен суботу присвячували розбору альбому Бітлз, окремо там Джорджу Гаррісону чи Джону Леннону. Друга програма – «Голос Америки». Навіть з'явилася така радянська станція, яка називалася «У вільний час» і там іноді можна було почути якийсь ансамбль, наприклад Bee Gees, але їх там називали Be Just, перебирали назви, але і звідти йшла інформація. Основний носій – це усі ті, в кого була бобіна. Тому що бобіни можна було переписати з другої бобіни, з 3 і 4, спершу записували з першоджерела з платівки, то вже 5-6 запис мав таке гудіння на плівці, тому що бобінний магнітофон не мав тоді швидкості, скажімо, 18, а була швидкість 2, 4, а це дуже великий шип плівки і частоти поганенькі... (перерив), Ще ми слухали радіо «Швеція», так само російською мовою, теж музична, радіо «Монте-карло»,
- А як щодо польських передач?
- Влітку було таке «Lato z radiem», а кожного дня, здається десь біля 5-6, коли я робив уроки, приймач працював, молодіжова студія «Ритм». Які там само передавали пісня здебільшого польських ансамблів, але і фірма туди теж попадала, крім того була польська газета «Панорама», де обов'язково в кожному номері була якась стаття про якісь відомі в світі рокові команди, як правильно не польські, а фірмові. Ми купували ту газету «Панорама», вона вільно продавалася у нас в кіосках, на задній сторінці завжди була дівчина тижня, дуже гарна дівчина топлес, як правило, і всі купляли ту газету, хто любив чи займався музикою, десь 25 чи 30 копійок коштувала, була сторінко на 16. Там же і вперше поляки почали друкувати енциклопедію рок музики. Правда, всього в трьох номерах, вони дійшли десь лише до літери F, але то вже була інформація про колективи, вже щось. І чому ще дуже важливо було це польське радіо, бо в кожному місті був фірмовий магазин фірми «Мелодія» і туди почали поступати платівки: з Чехословаччини, з

Польщі, з Угорщини і крім наших, наприклад, «Поющих гитар», така була страшенька єдина платівка, тут вже появилися, я почав купляти, десь в класі 7, платівки там, теж всьо по блату, я дуже сподобався там продавщиці одній і вона мені там залишала. Платівка коштувала (наша радянська – «Гігант») ну 1 рубль 70 к., а фірмова – 4 рублі. Ну я давав на рубль більше і мені залишали. Перше, я пам'ятаю, що я купив, були польські «*czzerwono czarny*», потім «*Skaldowie*», потім «*Czerwone gitary*», ну то моя любов і до сьогодні. Фотографія, де два роки тому ми будучи на фестивалі «Червоні гітари», ми там зайняли 2 місце і 1 місце як закордонні виконавці, от ми сфоткалися із «*Skaldowie*», тут ще двоє, яких тут нема, а оту нам вручає приз чи то міністр культури Польщі, чи то чого, а отам ми з жінкою з лідерами). І тому перші платівки, які з'являлися у нас вдома, вже так би мовити рокових команд не вітчизняних, а закордонних, то це були польські. Потім почали з'являтися чеські команди, угорські. І у людей почалися формуватися свої... пластинкотеки, як назвати, фонотеки з вінілу. Найкращий поставник фірмового вінілу – то були спортсмени, моряки, льотчики і діти дипломатів, всякі такі. Коли деякі люди могли поїхати в якусь поїздку туристичну, то все одно там такі копійки, що купити платівку було дуже тяжко. Привозили, але мало. В основному – моряки і спортсмени. От зі мною в класі вчився Толік Строкатов, в свій час в 70-их роках він став чемпіоном Європи із Настільного тенісу і в світі зайняв чи друге чи якесь місце. Красивий хлопчик, розумний. Почав їздити по всьому світу в збірній СРСР. Він привозив правдиві фірмові пластинки. Я вперше тримав от пластинки Rolling Stones Double Deluxe, я вже не пам'ятаю, то було таке видання, як я до того і не тримав в руках. І спортсмени вже привозили, моряки, в моєї подруги був хлопець, був моряк, ходив за кордон на кораблях, він привозив цілі пачки пластинок і давав мені. Ясно, що звідки і як отримували платівки спекулянти – ніхто не знав, але за ціну, ну наприклад, новий альбом Бітлз можна було купити ну десь за 60 рублів, а моя мама секретар-друкарка в той час отримувала 40 чи 50 рублів зарплати. Зрозуміло, що то були неадекватні суми і купувати платівки школяру чи студенту було важко. І ще одне джерело надходження вінілу – то було саме іноземні студенти, яких у Львові було дуже багато, і вони теж привозили пачками ті платівки, дарували, розраховувались там за всякі послуги платівками, теж так було. І купляв, і обмінював пластинки. В основному, все ж таки бобіни. Касет і магнітофонів в 60-их і першій половині 70-их майже ще не було. Були переносні бобінні магнітофони- «весна», з найменшою швидкістю плівки і жажливою якістю.

Ясно, що влада боролася з тим. Влада боролася із спекулянтами будь-якими, але тим, хто спекуляцію платівками, то їх прирівнювали майже до валютчиків, бо їх прирівнювали до ідеологічного, чуждий нам продукт. У Львові було кілька таких утримувачів величезної колекції. Одного, поганало було в нього «китаєць». В нього були сотні і сотні платівок. Моя особиста колекція зараз – 3100. Ну в нього може тисяча була. Він заробляв тим, що записував їх на магнітофон, треба ж було якось заробити на наступну платівку. Всі, в кого був магнітофон, переписували. 3 рублі – запис одного диску. Всі мали знати, що то з оригіналу. Приносили, показували – от оригінал, платівка, домовлялися, коли прийти і забрати і отак доповнювали свою колекцію за ті гроші і робили людям приємність. І кілька таких людей було. Час від часу на них робили нальоти внутрішні органи, у них, як правило, виймали всі ті платівки. Потім часто було, що повертали, але не всі. Тому що багато з тих платівок осідало в колекціях тих внутрішніх органів чи без обкладинки, бо обкладинка сподобалася. І взагалі, навіть я після школи рік працював на телевізорному заводі ну і так само там знайшов, то був 1972 р., хлопців, які захоплювалися музикою і обмінювалися пластинками. Але якщо ти проніс на територію заводу платівку, там помінялися, потім повертаєшся, а тебе спіймали, то вели в кабінет, де був страшний такий програвач і вони ставили ту платівку, щоб там нічого не було, бо думали, що на ту платівку можна записати якісь секретні дані на заводі. Я не знаю, яким чином, бо визнаєте, яким чином працює індустрія випуску платівки, скільки етапів то має пройти і яке обладнання. Ну нормальні ті охоронці прокручували ту платівку, потім ти мав її викупити і більше не мінялися, так само в інституті Мрті, де в 80-их роках, моя жінка працювала, було кілька людей, з якими мінялися. То треба було обов'язково ту платівку здати в камеру зберігання, а він коли виходив, я давав йому номерок, він забирив. Тому боролися, але як би не було, в кінці 70-их років виникла львівська скульожка. Це скульожка біля фонтану по стороні, де приміщення банку зараз і там ще було приміщення спілки художників. На тій стороні, де банк, збиралися ті, хто мав платівки і компакт,

обмінювалися, продавалися і купляли. А там, де раніше був книжковий магазин, а тепер шось всякі різні модна магазини, там більше стояли валютчики. Хтось продавав платівки за валюту, то зразу обмінювали. Скульожка була майже офіційна, знали, закривали очі, але час від часу робили нальоти, але часто на валютчиків, але траплялося всяке. Я одного разу теж так попався, був з сином, якому було років 13, і тут машини зі всіх боків зупиняються, мужики з автоматами вискакують, всіх до стінки і починають дивитися, в кого що і які платівки. Нікого не затримали, але серед валютчиків трохи затримали декількох людей. Отже, основними джерелами платівок були студенти, моряки, дипломати, спекулянти, які невідомо де брали і магазин, де можна було купити демократів.

- А диски коли з'явилися?
- СД з'явилися під кінець 80-их років. На початок 90-их років майже всі припинили випускати вініл і почали записувати музику на дисках. Зараз той пробіл заповнює те, що ті альбоми виходять на новий, аудіофільський вініл, його вага... зараз. Звичайний вініл – 120 грам, новий вініл – 180 грам чи навіть 200. Вони більш витривалі, звук записаний краще. Наприклад, вініл Індії із хорошим записаним звуком, бо Індія – англійська колонія і все обладнання англійське, і вага того вінілу була по 200 гр, а японські пластинки можна було скручувати в трубочку. Легенда в тому, що чим платівка еластичніша, тим менше зношується від голки. Так це чи ні – я не знаю, були і дуже легенькі платівки, і важкі. Якість запису звуку в «мелодии» була дуже хороша, але якість смоли – погана, бо навіть нова пластинка скрипіла. Те ж саме і у поляків. Угорці мали нормальні платівки, румуни – погані. Найкращі – в угорців, в ГДР, але там були погані обкладинки, а угорці робили класні обкладинки. Югославці взагалі робили фірму, такі ж якв Америці, може чуть гірша якість смоли, вони були дешевші ніж англійські і американські. Найдорожчі – японські, якісні обкладинки, платівки, смола. Така ж пластинка німецька і англійська – якість звучання майже така ж. Але німецька біде в півтори рази дешевшою, так вже склалося.
- Чи були аматорські гурти? Концерти, хто грав, хто ходив?
- Аматорські гурти були весь час, але аматорські гурти, які грали вже рок музику менше. Десь в 70-их роках з'являлися такі гурти. Такі гурти як, наприклад, от в Юри згадуються всі вони. Такі гурти базувалися на ряду клубів. Тоді ж танці були, найбільш прославлений колектив – Аріол, який грав в клубі Газ, зараз у Львові 2 з колективу є – саша балабан, Олександр Лой, вони і зараз грають, це великі майстри, вони грали вже професійну музику, Deep Purple, Юра і хіп, все, що на Заході було, все грали в дуже престижно. Другі після них по зп популярністю – клуб Міліція, навпроти кафедри юрфаку, там є шось пов'язане з міліцією, там грали Ліси, відома і професійна команда, були Орфей – в клубі ЛПВРЗ (львівсько-паравозо ремонтного заводу). Арніка – при аптекоуправлінні, Віктор Морозов. Я грав тоді в команді «Карпатон», ми грали при заводі будинку культури сільмаш. Починав я грати в групі «Falling stars»
«», грали в палаці школярів, грали фірму, Бітлз, shocking blue, роллінг стоунз, в нас так само були танці, ми теж були в то час досить популярні, хоча ми вчилися в 10 класі.
- Як було з англійською?
- Більше співали марсіанською. На деяких пластинках були тексти, перші: The Beatles «Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band» у 1967р., де вперше було надруковано тексти пісень. І тільки після цього багато гуртів почали друкувати свої тексти на обкладинках до альбому. А тоді тільки на слух сприймалося, як правило, напіванглійська. Напівмарсіанська, невідомо, чи всі англомовні зрозуміли б про що співали. Співали тільки англійською. В Аріола було кілька своїх пісень російською. В «Львів'ян» були пісні українською, Арніка теж мала україномовний репертуар. «Вата» - це той колектив, який був електрично-народний, бо грали биль естрадно-попсові пісні. Було дуже модно слухати музику. Кінець 60-их, початок 70-их – ні про що інше молодь до 25 років, окрім як про рок, і не розмовляла. Я пам'ятаю, всі в школі знали, що я граю в команді, тому дівчатка так ходили, то Володя-Володя, то було дуже модно. Це зараз музикант означає часто те, що людина мало заробляє, але якщо потрапляє в пачку і якимсь чином виліз, то вже все вдавалося.
- Як виглядали танці? Секс, наркотики, рок-н-рол?
- Про наркотики не знаю, знав, що отой от ніби наркоман, на нього дивилися як на прокаженого. В нас в кінці 60-их – першій половні 70-их такого не було. Це не було масовим, це було одиночні явища. Ну а секс – то вже як пощастить. Портвейн – так. Пиво теж небагато пили. Кінець 60-их –

початок 70-их – це такі собі винні роки, де горілку пили тільки старші покоління, бо наші батьки, як правило, не були такі старі, а вони війну пройшли, вони вже пили більш суворі напої. І дорого було, і вино мало смак. Зайшли всі в туалет, хтось через вікно виліз, приніс три пляшки вина, всі позакривалися в тих кабінках, ну і ясно що бійки були, зараз на дискотеках, мабуть, так само. Тим не менш, танці були дуже модні. Не те, щоб вони дуже оплачувалися музикантам. ТО була більше слава і популярність – от, що головне. Клубів було може 20-30, які працювали тричі на тиждень, субота-неділя – точно і ще, можливо, середа або десь на тижні.

- Що стосовно музичної атрибутики? Постери, брендowana продукція?
- Постери привозили ті ж люди, що привозили платівки. Зараз я купую платівку 1975р. і не знайду там постера, а тоді він там був, але і постери продавали окремо, і постер хороший коштував в половину ціни платівки. Найбільшими труднощами всіх музикантів того часу була апаратура і інструменти, тому що були комісійні магазини, де час від часу виставлялися гітари, але найкращими гітарами в ті часи ми вважали гітари чеські чи гдр-овські, там «ялану» «музіни». Що таке фірмові «фендер» ми не знали – ніхто такого не бачив. Барабани так само – грали і ставили оті гріческі барабани, підняти їх неможливо, вони і не звучали, коли з'явилися чеські барабани-аматі, то вже був крок вперед, ну але купити в магазині було їх неможливо. Купували їх організації, клуби, я от коли був в університеті, нам там закупили аматі, тому що чи ти знав керівництво магазину, якщо переплатити там сто рублів, то може тобі і зроблять ті аматі. Найстрашніше було те, що не було, на чому грати, тому багато людей самі робили собі інструменти, але в місті виникла професія – гітарні майстри. Саша Кудрицький, сьогодні на його гітарах грають і зірки української, російської, фірмової естради.
- Чи був ринок нот?
- Все ж таки, підбиралося на слух, але десь в 70-их роках вийшло кілька збірників бітловських нот. Радянських збірників бітловських нот, 2 чи 3 книжки. Може хтось і привозив, але здебільшого це робилося на слух.
- Рок-клуби?
- Рок-клуби, один із перших з'явився приблизно у 1976 чи 1977р. почали створювати, нас було 4, Юрій Перетятко, Володимир Мілославський, Гарік Пентіль, Ймовірно, в 1977р. в нас виникла ідея створити такий перший клуб, але так, щоб нам не просто не заважали створити, але щоб і допомагав комсомол, бо без його підтримки це могло скластися як якась антидержавна організація, яку не можна було утворювати. І ми чи в обкомі чи в міськкомі пішли із ідеєю, що ми хочемо зробити рок-клуб, де нам сказали, що нас підтримають, коли знатимуть, кого і що ми будемо там пропагувати, дали нам список колективів, які не можна ні в якому разі крутити, серед них група Kiss, бо вважали, що вони ледве чи не сс-сівці, вплоть до того, що навіть Вoney М не можна було слухати, бо у них була та пісня про Распутіна, і не можна було групу Чингісхан, бо в них є пісня Moscow, але ми побавилися із тією ідеєю, навіть зробили в тому самому клубі «Енерго» два чи три заходи, а далі ідея якось вмерла, але з'явилися такі явища в другій половині 1970-их років як рокотеки – як дискотеки, де люди приходили потанцювати, випити пива і познайомитися із дівчиною, то вже на рокотеки приходили послухати рок. Ті рокотеки були іноді тематичні, про творчість якоїсь групи, можна було і потанцювати, але попси не було. Ті рокотеки якийсь час існували. Як правило, проводилися в гуртожитках чи будинках культури при університетах, ходив сам на рокотеку? присвячену групі Sticks, були в меді і в політесі. В політесі довго проводилися, може зараз і проводяться такі фестивалі вокально-інструментальних ансамблів «весна політеху». Він проводився ще з 1970-их років точно і з того фестивалю багато відомих колективів пішло в житт, був справді потужний фестиваль. Найпопулярнішим і найпрофесійнішим колективом була група студентів політехнічного інституту з Німеччини, але тоді з НДР, «Berlin Buddies», в них був концерт в фойє театру Заньковецької, дійсно, група була така як Kings, професійна, рокова і хорошою апаратурою. Потім вони, скільки вчилися там, 5 чи 6 років, половина з них закінчила навчання, приїхала друга половина, 2 замінили, стали називатися Berlin Teddies – правдива фірмова команда з хорошою англійською мовою.
- Чи були контакти з іншими радянськими містами, контакти між клубами?
- Я нічого не знаю такого, потужний клуб був в Ленінграді, бо всі знали ленінградський рок-клуб, були десь там уральський рок-клуб, але щоб окремий львівський рок-клуб – т, думаю, що ні.

- Яке ставлення було до Супер Вуйків?
- Вони обросли легендами, можливо, навіть більшими, ніж вони були насправді. Я рази 4 ходив в святий сад. Тоді там був пролом в стіні, через який можна було залізти, справа неможливо було підступитися, бо то було як фортеця. Я, якраз вступив на факультет журналістики, який вважався партійним, де не можна було потрапляти у всякі такі штуки. Лемко грав на гітарі, співав, і на 4 раз, коли я там був, трапився нальот на сад, ми всі дуже тяжко звідти втікали, бо звідти взагалі складно вибратися. Я подумав, що більше не з'явлюся там, бо якщо мене виженуть з університету, то більше я туди не вступлю, це було клеймо на все життя, а в принципі, а найбільше вони виступали в Винниках, на офіційних площадках вони виступали мало, бо за ними закріпилася така слава – наркоманів, антисовєтів, але їхній лідер і помер від наркотиків, може воно частково було так, може ні. Саме на їхній концерт вживу я так ні разу і не попав, я слухав їх, коли сиділи в святому саді, а там співали з гітарами всі. Треба когось дотичного.
- Наскільки поширеними були субкультури?
- Був гіпі дуже колоритний з бородою і на мотоциклі, який був на всіх гіпівських тусовках і за кордоном, найбільше їх було десь в прибалтиці, під Ригою, туди їздили, там гіпарів було вдосталь, спілкувалися там. Тут, коли в місті побачиш одного-двох таких лахматих, то вже було. В мене, коли було довше волосся, я йшов ввечері додому, я жив на Личаківській, чувак вийшов з міліції, мене забрав, полосу провели машинкою по голові, 6 копійок в руки – і йди стрижись. В цій країні справді було важко. А от питання субкультури – то вже кінець 70-их початок 80-их років. Панки, емо з'явилися, але нічого суттєвого не внесли і не були масовим явищем.
- Наскільки важливими були тексти пісень?
- Я й зараз не розумію половини того, що виконують Бітлз, хоча слухаю їх. Я думаю, що справа не в текстах, бо ми мало уваги звертали на мову, тому що всі тоді розуміли безперспективність вивчення іноземної мови. Може, то було неправильно і для того, щоб пізнати світ, навпаки, треба було вивчати більше мов, але хто як. В основному, текстів ми не знали.
Бітлз пов'язані із внутрішньою свободою. За ту скульожку, то вона проіснувала з кінця 70-их десь до початку 2000-их, а потім у зв'язку з тим, що вініли припинили випускати, а диски втратили вже той сенс, то все й розпалося. Єдиною душею тієї скульожки був Рома Дзвоник, він стояв ще на тому місці десь до 2010 р., ще ті, хто хотів мали з ним зв'язки. Декілька років тому помер. Коли з'явилися диски, то вініли продавали, а купували диски, бо думали, що це буде крок вперед, але вони швидко знецінилися. Я розпродав всю колекцію, залишив декілька пластинок, поміняв все на диски. Зараз пластинка за 3 долари продається за 30 доларів.
Радіопримачі ніхто не відміняв, але по нашому радіо звучали Кобзони, з'явилися кілька твістів – «Чорний кот», по формі і змісту це твіст, Макаров «Последняя електричка», це ніхто не сприймав як музику для молоді. Вони були такі, як були ми, пацани, безшабашні, нічого зіркового в них не було, і ота свобода у той час, коли ми були обмежені у всьому: в зачісках, в одязі, в тому, що ми можемо говорити і чого не можемо. А the Beatles показали, що існує світ інший і саме через них, не дивлячись на залізний бар'єр, ми побачили, що існує інший світ. В нас же ні кіна, ні нічого. Єдиний музичний фільм, який у нас з'явився – це «Самозванець з гітарою», дурний сюжет, щоб показати бігбітові команди, а тут свого часу в кінотеатрах фільм йшов Романа Кармена «Спорт, спорт, спорт» - документальний. В ньому секунд 10 показували Бітлз, ми по декілька разів ходили на фільм, щоб подивитися а справжніх Бітлз. От, дуже хороша стаття у вас буде з преси 60-их років. Таких були сотні в усіх газетах, в «Правді», в «Труді», в «Известиях», в «Крокодиле». Вся преса вже в 70-их роках інтонації відносно Бітлз помінялися, їх почали підносити кращу із всієї західної музики, щоб слухали тільки Бітлз, бо це було найменше зло. Найкращий молодіжний журнал на той час «Ровесник», д, як правило друкували інформацію про рок-колективи, навіть теж почали енциклопедію десь в 70-их роках. Журнал «Сельская молодежь» мала статті про рок, російський журнал «Слово» почали найпотужнішу енциклопедію рок-музики, вся країна на них підписалася і вони після трьох номерів написали, що рок музика від чорта, але те, що встигли зробити, було дуже хорошим. Навіть газета «Аргументы и факты» ззаду мала рядок. Де описували відомого виконавця, ми то все вирізали і підклеювали. «Комсомольська правда» іноді друкувала, здебільшого критикувала.
- Улюблена пісня?

- Бітлз Come Together. Deep Purple Highway Stars Smoke on the Water, Deep Purple – Child in time, July Morning, зараз Бітлз Something, Джорджа Гаррсона, Бітлз дуже стримували Гаррісона, бо так поділили платівку. Минулого року я їздив на фестиваль з сином на фестиваль, Ми послухали всіх його кумирів, Dream Feater, музика математично прорахована, так заграти неможливо. Юра і хіп, яким вже 50 років, бо вони з 1970 р, просто період тієї душевності і духовності вже перейшов, зараз музика більш емоційна, технічна, агресивна, але людський фактор трошки вимився.